

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2008

František KOLOUCH

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Církevní historie

František KOLOUCH

JOSEF BERAN
v letech 1939 – 1945

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D.
PRAHA 2008

Děkuji vedoucímu práce PhDr. T. Petráčkovi, Ph.D. za velmi ochotnou a potřebnou pomoc při tvorbě této diplomové práce. Velký dík také patří pražskému kanovníkovi ThDr. J. Matějkovi, archiváři PhDr. Z. Čumlivskému a příbuzné pana arcibiskupa paní D. Kavinové.

František Kolouch

autor

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a v seznamu pramenů a literatury uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Praze dne 16. února 2008

.....

ÚVOD

V roce 2006 jsem zpracoval a úspěšně obhájil bakalářskou práci, která se věnovala osobě kardinála Josefa Berana. Osobnost bývalého a komunisty pronásledovaného pražského arcibiskupa mne natolik zaujala, že jsem se rozhodl ve stejném tématu pokračovat i v této diplomové práci.

Josef Beran, český teolog, duchovní, arcibiskup pražský a kardinál, katolický činitel, vězněný jak nacistickým okupačním režimem za druhé světové války, tak později po roce 1948 režimem komunistickým, přichází na svět 19. prosince roku 1888 v Plzni v rodině řídicího učitele Josefa Berana a Marie roz. Lindauerové. Má šest sourozenců: Jaroslava, Slavoje, Bohdana, Karla a sestry Marii a Annu. V mládí studuje plzeňské gymnázium, po něm pak pokračuje ve studiích bohosloví v Římě - na katolického kněze je vysvěcen v Římě v roce 1911. Po návratu z Říma působí v Praze jako kaplan, později, v roce 1917, se stává ředitelem katolického Dívčího učitelského ústavu sv. Anny v Praze – na tomto postu pak působí až do roku 1928. Od roku 1929 působí jako docent pastorální teologie na Teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, od roku 1932 pak působí na stejné fakultě jako profesor a jako rektor pražského arcibiskupského kněžského semináře.

Po okupaci Československa německým nacistickým režimem v roce 1939 je okupační státní správou perzekuován, v roce 1942, po atentátu na R. Heydricha, je zatčen a vězněn, nejprve na pražském Pankráci a v Terezíně, později pak v koncentračním táboře v Dachau, až do konce války v roce 1945.

Po návratu do vlasti se v roce 1946 stává pražským arcibiskupem a v roce 1948, po komunistickém převratu, pak jako nejvyšší hlava katolické církve v Československu odmítne podřídit katolickou církev komunistickému režimu. Komunistická, „dělnická“ diktatura odpoví po svém - v roce 1949 je StB¹ zatčen a po „domácím vězení“ v pražském Arcibiskupském paláci v letech 1949-51 je pak až do roku 1963 internován na různých místech po celých Čechách (mimo jiné v Roželově, v Růžodolu či v Paběnicích) - teprve v již zmíněném roce 1963 je amnestován, je mu ovšem vysloven přísný zákaz pobytu v Praze (žije v Mukařově poblíž Prahy, později pak v jihočeském Radvanově u Tábora).

V roce 1965 je Vatikánem jmenován kardinálem a je mu umožněn výjezd z Československa, ovšem s tou podmínkou, že jeho návrat do Československa již nebude možný. Josef Beran přijímá dobrovolně vyhnanství, aby mohla být uvolněna cesta k jmenování nového arcibiskupa, kardinála Tomáška a byl tak ukončen „nouzový

¹ StB – Státní bezpečnost.

stav“ arcidiecéze. Josef Beran odjíždí do Říma, kde pak stráví zbytek svého života. V Římě se ihned po svém příjezdu aktivně zapojuje do církevní práce - účastní se zasedání přelomového II. Vatikánského koncilu, na němž se katolická církev otevře světu, při projednávání dekretu *Dignitatis humanae* přednese projev „O svobodě svědomí“, v němž uvedl bolestnou zkušenost české katolické církve, která doplatila na upálení Jana Husa a násilnou rekatolizaci. Koncil pak zakotvil v učení katolické církve zásadu, že každá lidská bytost je mravně zavázána hledat pravdu, v pravdě žít a nesmí být nucena jednat proti svému svědomí.² Kromě toho ve Vatikánu zakládá České náboženské středisko Velehrad, podporující věřící v Československu po celou zbývající dobu komunistické diktatury. Josef Beran, arcibiskup pražský a kardinál katolické církve, umírá 17. května roku 1969 ve Vatikánu. Československo odmítá jeho ostatky pohřbít v katedrále sv. Víta v Praze. Papež Pavel VI. nechává slavnostně pohřbít kardinála Josefa Berana do krypty římské baziliky sv. Petra, v místě odpočinku papežů.³ 28. října 1991 byl Josefu Beranovi propůjčen tehdejší prezidentem Václavem Havlem in memoriam Řád Tomáše Garrigua Masaryka.

V předešlé práci jsem popsal období kardinálova života v letech 1946 – 1950. Nyní bylo mým úkolem zpracovat jeho životní období v letech 1939 – 1945. Prakticky se jedná o dobu od jeho působení na Teologické fakultě Karlovy Univerzity do osvobození v koncentračním táboře Dachau a návratu do funkce rektora kněžského semináře. Snažil jsem se podat ucelený obraz jeho osobnosti na pozadí církevně politického vývoje v této době a objektivně popsat nejen jeho utrpení v době okupace, ale i vnitřní vývoj Josefa Berana, jako člověka a rektora kněžského semináře. Na základě různých pramenů jsem zaujal k některým jeho postojům osobní reflexi a to ve snaze dosáhnout co nejúplnějšího chápání jeho osobnosti.

V současné době není k dispozici podrobná a ucelená monografie kardinála Berana. Stěžejním dílem zůstává „Velká mše“ vydaná Křesťanskou akademií v roce 1970 v Římě, jejímž autorem je řádová sestra Marie Luňáčková, která o kardinála pečovala v době jeho internace. Z této publikace více méně čerpají i autoři dalších, později u nás vydaných publikací, které jsem použil pro svou práci.

Většinu informací jsem získal především z archívních materiálů a osobních svědectví. Mnoho materiálů jsem objevil ve Státním ústředním archivu a to konkrétně ve Fondu pražského arcibiskupství, kde mi byla zpřístupněna osobní korespondence Josefa Berana a pražského arcibiskupa K. Kašpara a korespondence K. H. Franka ve Fondu říšského

² Význam Josefa Berana v této souvislosti vyzvedl bývalý prezident ČR Václav Havel ve svém projevu dne 17. prosince 1999 na Mezinárodním sympoziu o Janu Husovi ve Vatikánu.

³ *Kardinál Josef Beran*, sborník dokumentů, Praha, Pastorační středisko sv. Vojtěcha 2000, s. 55 – 56.

protektora. Moji práci velmi obohatily materiály z Fondu poválečného retribučního soudnictví s církevními referenty pražského gestapa⁴ Kurta Oberhausera, Fritze Kiesewettera a maltézského převora Franze Wenera Bobeho v Archivu ministerstva vnitra. Navštívil jsem i archiv Teologické fakulty Univerzity Karlovy, osobní fond Josefa Berana ve Státním oblastním archivu města Plzně v Plasích a archiv Vyšehradské kapituly, kde moji práci pomohly písemně zpracované vzpomínky kanovníků Beneše a Lába.

Velmi mou práci obohatily vzpomínky a živá svědectví mons. Laštovici, neteře Josefa Berana paní Brabcové – Kavinové, která mi zapůjčila i osobní fond svého strýce a postulátora procesu blahořečení Josefa Berana ThDr. Matějky.

Pro správné pochopení historického a politického pozadí tohoto období jsem využil publikace Františka Xavera Halase, Karla Malého a Jana Kuklíka. Pro bližší zjištění života v koncentračním táboře Dachau literární díla Beranových spoluvězňů P. Bedřicha Hoffmana „A kdo Vás zabije...“ a knihu Stanislava Zámečnicka „To bylo Dachau“.

Práce je členěna do tří velkých kapitol, jejichž názvy zdůrazňují stěžejní téma situace a dějinných událostí. Každá z těchto kapitol je pak dále rozčleněna na podkapitoly.

První kapitola se zabývá obdobím první republiky. V první podkapitole popisují církevně politický vývoj v tomto období na jehož pozadí se v druhé části této kapitoly věnují působení Josefa Berana na Teologické fakultě Univerzity Karlovy.

Druhá kapitola je neobsáhlejší a je stěžejní částí celé práce. Zabývá se válečným obdobím. Je rozdělena na deset podkapitol. První popisuje počátky okupace a věnuje se vlasteneckým projevům Josefa Berana a jeho následné perzekuci ze strany nacistů. Další podkapitoly popisují listopadové události roku 1939 a následující heydrichiádu a její dopad na osobní život Josefa Berana. Je zde popis jeho pobytu v pankráckém vězení. Další podkapitola se věnuje jeho utrpení v Terezíně a další podkapitoly popisují osudy Josefa Berana v koncentračním táboře v Dachau, kam byl z Terezína transportován. Tato část popisuje období v letech 1942 – 1945, je velmi obsáhlá a věnuje se jí několik podkapitol mé práce. Nejdříve zde charakterizují v obecné rovině samotný koncentrační tábor Dachau, jeho založení, organizaci a účel. V další podkapitole popisují nový život Josefa Berana v koncentračním táboře a jeho velmi obtížné začátky. Uvádím zde, na kterém bloku byl ubytován, jak vypadal jeho všední den a náročnost jeho pracovního zařazení. V další části se věnuji dvěma nejdůležitějším událostem roku 1943 v životě Josefa Berana a to byla epidemie

⁴ Geheime Staatspolizei, Státní tajná policie nacistického režimu.

břišního tyfu v táboře, která ho také postihla a Lenzova aféra, v které byl zapojen, což ho ohrozilo i na životě.

Jelikož byl Josef Beran především kněz, snažil jsem se v další části zobrazit také náboženský život v koncentračním táboře a aktivity českých kněží a Josefa Berana v tomto směru. Popisuji tak především události z roku 1944.

V poslední kapitole se věnuji jaru 1945 a konci války. Kapitulu jsem rozdělil na tři části. V první popisuji poslední dny koncentračního tábora v Dachau , v druhé jeho samotné osvobození a tedy i konec utrpení Josefa Berana a v třetí podkapitole jeho návrat do vlasti.

K práci jsem připojil i přehled nejdůležitějších událostí v životě Josefa Berana, historický přehled let 1939 – 1945 a se schválením postulátora beatifikačního procesu Josefa Berana i modlitbu k němu.

1. PŘEDVÁLEČNÉ OBDOBÍ

1. 1 Církevně politický vývoj v ČSR

Pro lepší pochopení životního příběhu kardinála Josefa Berana v období let 1939 – 1945 je nutné nejdříve nastínit církevní a politický vývoj v ČSR. Předznamenal události, které do života tohoto významného církevního hodnostáře hluboce zasáhly.

Většinou věřících obyvatel byl vznik ČSR chápán jako počátek období opravdové náboženské svobody. Tzv. matrikové katolíci a evangelíci v Čechách, na Moravě a ve Slezsku spatřovali v rozpadu monarchie definitivní negaci pobělohorského náboženského vývoje, spojovaného se staletým výlučným nebo dominantním postavením katolické církve. Odmítavý postoj ke katolické církevní struktuře byl navíc zesílen nedávným vnímáním nadměru stupňované loajality špiček katolické církevní hierarchie vůči válečnému snažení rakouského státu. Obyvatelstvo na Slovensku si uvědomilo, že nové státoprávní poměry zbavily katolicismus spojení s uherským státem, který jej využíval jako prostředku národnostního útlaku.

Československá úprava svobody vyznání a svědomí, obsažená v ústavní listině z r. 1920⁵, rozšířila právo náboženského sebeurčení jednotlivce a volnost jeho vnějšího projevu. Byla zakotvena zásada rovnosti všech vyznání před zákonem, kterou rakouské právo neznalo, bylo obsaženo jen v uherském právním systému z r. 1868.⁶ Schválená Ústava však neměla žádné výslovné ustanovení o poměru mezi státem a církvemi. Vládou navrhovaný text o zavedení odluky mezi státem a církví parlament ČSR neakceptoval.

V ČSR zůstal zachován veřejnoprávní charakter církví a náboženských společností. Jednotlivá odvětví právního řádu obsahovala různě rozsáhlé prvky konfesnosti. Především v občanském, trestním a finančním právu. Občan však nebyl nucen, ve srovnání se stavem před rokem 1918, podrobovat důležité životní okamžiky, jako byl sňatek, narození dítěte či posmrtné obřady, církevním obřadům.

Vznik ČSR byl tak silným popudem pro ventilaci náboženského citění některých složek obyvatelstva, jehož národnostní i náboženské vědomí bylo v monarchii tlumeno rakousko – uherskou byrokracií. Toto omezování pocíťovali především protestanté a tak se v letech 1918 – 1928 postupně konstituovala „Československá církev evangelická“, která se rozšířila po celé zemi a byla uznána i na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Stejně tak byla vytvořena „Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a Slezsku“ a „Augsburská církev evangelická“.

⁵ Jedná se především o par. § 106, 121 – 125, 128 a 130 – 132 ústavy.

⁶ JUDr. Karel MALÝ a kolektiv, *Dějiny českého a slovenského práva do roku 1945*, Linde, Praha 1992, s. 307.

Během dvacátých let také prudce vzrostl počet pravoslavných. A to jednak vracejícími se legionáři z Ruska, kteří v tamním prostředí přijali tuto víru, jednak přílivem osob, které vystoupily z katolické církve.

Dočasná ztráta prestiže katolické církve v poválečných letech, projevující se odchodem asi 1, 4 milionu osob z jejích řad, přispěla také k vytvoření „Československé církve“. Tato církevní struktura uznaná státem v r. 1920 byla založena skupinou protiřímsky orientovaného nižšího katolického kléru, který se pod heslem „Pryč od Vídně, pryč od Říma“, rozešel se svou původní církví. V roce 1925 se Československé církvi dostalo zákonného uznání i pro území Slovenska a Podkarpatské Rusi.

Celý tento proces odvratu vrcholil právě v období počátků diplomatických vztahů a Svatým stolcem, z jehož pohledu šlo o velmi bolestný až šokující jev. Oficiálně byly diplomatické styky mezi Československem a Vatikánem navázány 24. září 1919, kdy do Prahy přijel vídeňský nuncius Valfré di Bonzo a přivezl dokument o uznání nové republiky Svatým stolcem.⁷ Spolu s ním přicestoval také auditor vídeňské nunciatury, mons. Clemente Micara, který je jmenován apoštolským delegátem a v roce 1920 se stává prvním nunciem Vatikánu v ČSR a to znamenalo, že Svatý stolec uznal existenci nového státu. Nešlo však o žádný projev přízně. Apoštolský nuncius se automaticky stal doyenem diplomatického sboru v Československu a to znamenalo ze strany nového státu, přes všechny protiřímské tendence a prosazovaný liberalismus, dát tichý souhlas s tím, že je naše země pokládána za katolickou.

Proč tak Vatikán jednal si vysvětlují především tím, že Svatý stolec věděl, že i přes ten velký poválečný odliv bylo postavení katolické církve v ČSR většinové a beze změny. Také bylo jasné, že řady katolické církve opustili většinou tzv. matrikoví katolíci, ale ono zdravé jádro zůstalo a to bylo nadále „předmětem péče Svatého stolce“. V celku církve šlo o uvědomělé, aktivní katolíky, kteří později vzdorovali totalitním režimům a pozvedli prestiž katolické církve. Vatikán si též uvědomoval, že nová rodící se republika ho potřebuje. Jako příklad mohu uvést obtížnou situaci na Slovensku, kde většina biskupství byla v rukou maďarské církevní hierarchie, zasahovala sem ostříhomská arcidiecéze a jestliže bylo dost státotvorně smýšlejících katolíků mezi laiky a nižším duchovenstvem, pak úplně chyběl tamní vyšší klérus. ČSR zde potřebovalo nutnou a rychlou pomoc Vatikánu.

Proto ještě před otevřením nunciatury v Praze bylo zřízeno československé velvyslanectví v Římě a československými diplomaty byl pečlivě vybrán první diplomatický zástupce. Stal

⁷ František X. HALAS, *Fenomén Vatikán*, CDK, Brno 2004, s. 542.

se jím historik a odborník na církevní problematiku prof. Kamil Krofta,⁸ který tak odstartoval svou úspěšnou politickou dráhu, jejímž vrcholem bylo jmenování ministrem zahraničních věcí v roce 1935. Byl velice schopným diplomatem a u tehdejšího papeže Benedikta XV.⁹ i pozdějšího Pia XI.¹⁰ dosáhl velkých úspěchů pro ČSR a jeho postavení. A nutno dodat, že to v Římě neměl jednoduché. Československý velvyslanec se většinou setkával s chladným a někdy až nepřátelským postojem. Svůj soud o nepřízni Svatého stolce vůči Československu lze doložit i nepřízní, které se dostalo účastníkům velké pouti vedené tehdejším olomouckým arcibiskupem Stojanem¹¹ roku 1921 a to zde vedle arcibiskupa byla i řada katolického duchovenstva a křesťanských politiků.¹²

Nástupcem Krofta ve Vatikánu byl dr. Václav Palliem a v Praze pak v roce 1923 vystřídal Clementa Mícaru Francesco Marmaggi. Právě za těchto dvou diplomatických zástupců proběhla tzv. Marmaggiho aféra. Tento „konflikt“ mezi Prahou a Římem vznikl tak, že když se blížilo pětisté desáté výročí Husova svátku v roce 1925, ujistila vláda papežského nuncia, že oslavy budou ve vlasteneckém duchu, ale nebudou namířeny proti katolické církvi.¹³ Do dění však vstoupil T. G. Masaryk, který své protikatolické smýšlení dal veřejně a ostentativně najevo, aniž by na Vatikán bral sebemenší ohled. Nad oslavami převzal patronát a 6. července dal nad Hradem vyvěsit dokonce černou husitskou vlajku s rudým kalichem. Den poté nuncius na protest opustil Prahu. Zdálo se, že nadešla chvíle pokořit katolickou církev a tak některé politické, především levicové strany požadovaly přerušování styků s Římem, ale ukázalo se, že tento postoj nemá oporu ve veřejném smýšlení. Nad rázem oslav nelibě protestovali čeští, němečtí i slovenští katolíci a ukázalo se, že protikatolická hesla již nemají takovou odezvu jako po roce 1918.

V době první republiky se Praha a Svatý stolec i přes neshody, snažily hledat vždy řešení a to pomocí oboustranných ústupků. Vatikán vyšel ČSR vstříc ve věci obsazení arcibiskupských stolců, biskupství na Slovensku či osamostatnění řeholí a ČSR se zase zdrželo radikální pozemkové reformy, která by zasáhla majetek církve. Praha zavedla 1. máj a 6. červenec jako svátek, Vatikán pouze formálně zaprotestoval a Praha udělala vstřícný krok a zavedla jako sváteční dny 5. červenec a 28. září.

⁸ Prof. Kamil Krofta / 17.7.1876 v Plzni – 16.8. 1945 v Praze/, diplomat, v letech 1935 – 1938 ministr zahr. Ovčcí.

⁹ Benedikt XV. – papež v letech 1914 – 1922.

¹⁰ Pius XI. – papež v letech 1922 – 1939.

¹¹ ThDr. Antonín Cyril Stojan / 22.5. 1851 – 29.9. 1923/ olomoucký arcibiskup v letech 1921 – 1923.

¹² František X. HALAS, *Fenomén Vatikán*, CDK, Brno 2004, str. 545.

¹³ K. Krofta se snažil o rehabilitaci Husa, marně, Vatikán považoval kostnický rozsudek za neodvolatelný.

Celá tato politika vedla nakonec k úspěšnému uzavření smlouvy dne 17. prosince 1927. V lednu 1928 vešel *Modus vivendi* v platnost. V souvislosti s ním došlo k jmenování nových zástupců na obou stranách. Novým nunciem byl jmenován mons. Pietro Ciriaci a v Římě Vladimír Radimovský, který ve funkci zůstal až do zániku republiky. Pro Československo bylo nejdůležitější ustanovení o hranicích československých diecézí, které byly Vatikánem přizpůsobeny státním hranicím. Především se to týkalo Slovenska a Podkarpatské Rusi. *Modus vivendi* byl velkým triumfem československé zahraniční politiky, ale také úspěšného politického katolicismu ve vnitřní politické sféře, především pak Lidové strany. Nicméně ve třicátých letech nastal propad této strany, který byl odrazem přesvědčení českých katolíků, že tato politická strana svůj „historický úkol“ splnila a už ji není potřeba podporovat. Katolická církev pod vedením pražského arcibiskupa ThDr. Františka Kordače¹⁴ si nejen udržela své pozice v novém liberálním státě, ale velmi rychle opět obnovila i své hierarchické špičky a prošla i vnitřní obrodou. V církvi se začalo také prosazovat intelektuální úsilí laiků, řeholníků či kněží. Církevní hierarchie takové úsilí spíše tolerovala než podporovala. Vztahy mezi republikou a Římem byly ve velmi dobrém stavu. Projevilo se to například při eucharistickém katolickém sjezdu v Praze roku 1935, který proběhl za podpory vlády a politických stran a papež jako svého zástupce jmenoval pařížského arcibiskupa, aby tak podpořil spojení Československa s Francií. Dalším dokladem dobrých vztahů bylo téhož roku jmenování pražského arcibiskupa Karla Kašpara¹⁵ kardinálem. Byl prvním občanem republiky, jemuž se dostalo této vysoké církevní hodnosti. Toho roku také jmenoval papež nového nuncia mons. Francesca Xaveria Rittera.

Na konci třicátých let se Československo stává hrází proti nacismu a ostrovem demokracie ve fašistické Evropě. Vatikán o to víc republiku podporuje. V roce 1937 vydává papež Pius XI encykliku „*Mit brennender Sorge*“, která odsuzuje nacistickou ideologii. *Modus vivendi* se stává takovým „tichým spojenectvím“. Vatikán je znepokojen rozdělením katolíků v Československu díky Lidové straně na Slovensku a bedlivě sleduje politický vývoj mezi Německem a Československem. Do poslední chvíle, tedy do až do mnichovského diktátu stojí rozhodně za Československem a snaží se zachránit mír. Nicméně podpora se projevuje jen pro ohroženou republiku příznivými články v *Osservatore Romano*. Vatikán měl totiž v té době sám napjaté vztahy s hitlerovským Německem. Přesto Pius XI. velmi ostře vystoupil proti mnichovskému diktátu. 1. října řekl našemu velvyslanci, že vzkázal Mussolinimu, aby

¹⁴ ThDr. František Korda / 11.1.1852 – 26.4.1934/ pražský arcibiskup v letech 1919 – 1931, zakladatel arcibiskupského kněžského semináře v Praze – Dejvicích.

¹⁵ ThDr. Karel Kašpar / 16.5.1870 – 21.4.1941/, pražský arcibiskup v letech 1931 – 1941.

nejezdil sekundovat Hitlerovi do Mnichova a po obdržení výsledku jednání vzkázal panu Chamberlainovi, že je neslýchané, aby byla taková amputace provedena, aniž by bylo slyšeno Československo, ostře odsoudil jednání Polska a vyjádřil Praze soustrast. Přijetí mnichovského diktátu pak hodnotil jako mužné rozhodnutí v tak smutné chvíli.¹⁶

1. 2 Rektor Arcibiskupského semináře

Smutné a hektické zářijové dny roku 1938 zastihují Josefa Berana ve funkci rektora Arcibiskupského semináře v Praze. Působí zde od roku 1932, ale na teologické fakultě je od roku 1929. To již měl za sebou dlouhá léta pedagogické praxe v Učitelském ústavu U svaté Anny poblíž kostela sv. Štěpána v Ječné ulici. Nejdříve zde, ještě jako kaplan v Michli, chodíval vyučovat náboženství a po penzionování mons. Pekaře k 1. lednu 1917 zde působil jako ředitel a profesor pedagogiky. Tento post přijal s velkým uspokojením, neboť, jistě také díky vzoru svého otce, považoval učitelství za důležité životní poslání.¹⁷ U svaté Anny působil dvanáct let a vychoval zde mnoho učitelek a kandidátek kongregace školských sester de Notre Dame v křesťanském duchu a lásce. Jeho katechetické a pedagogické dílo bylo odměněno v roce 1927 čestným titulem monsignor a funkcí arcibiskupského konsistorního rady.

U svaté Anny si také vytvořil nejlepší předpoklady pro přednášení katechetiky a pedagogiky na teologické fakultě. Již v roce 1928 sem byl povolán rektorem Říhánkem jako suplent. Místo na teologické fakultě mu bylo nabízeno již dříve, ale neuspěl v konkurzu. Josef Beran pak přemýšlel o místě sídelního kanovníka, které se tehdy u svatovítské kapituly uvolnilo, rektor Říhánek mu jeho záměr rozmluvil, podpořil ho a 23. března 1929 je ThDr. Josef Beran jmenován asistentem na katedře pastorální teologie.¹⁸ V létě téhož roku, v době, kdy vrcholily přípravy na milencové oslavy sv. Václava, se Josef Beran přestěhoval do Dejvic. Budova teologické fakulty a prostory arcibiskupského semináře byly zcela nové, nedávno otevřené. Změny proběhly díky tehdejšímu arcibiskupovi Františku Kordačovi. Ten získal od svatovítské kapituly zdarma pozemek v Dejvicích, prodal Klementinum i s rozsáhlou seminářskou zahradou na Petříně státu a stavitel František Havlena zde v rekordně krátké době dvou let postavil na tehdejší dobu vysoce moderní budovu, v níž našel útočiště nejen

¹⁶ František Xaver HALAS, *Fenomén Vatikán*, CDK, Brno 2004, s. 570.

¹⁷ Otec Josef Beran / 1866 – 1932/, byl řídícím učitelem v Plzni.

¹⁸ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s.73.

arcibiskupský seminář, ale i katolická fakulta Univerzity Karlovy, jenž do té doby byla ve Spálené ulici.¹⁹

Josef Beran v počátcích své praxe na fakultě suploval pastorální teologii za pensionovaného profesora Gabriela Pecháčka. Pastorální teologie neboli pastýřské bohosloví náleží k praktickým teologickým disciplínám. Jejím úkolem je připravit bohoslovce k řádnému vykonávání učitelské, kněžské a pastorační služby. Nesl tak hlavní odpovědnost za formaci budoucích kněží.

V rámci svého předmětu přednášel homiletiku a liturgiku. V homiletice vysvětloval návod pro kazatelskou praxi, s níž pak úzce souvisela rétorika a stylistika. V liturgice pak učil o mešních obřadech a svátostech. Zde probíral s posluchači zásady duchovní správy a uváděl je do zpovědní praxe. Touto oblastí se Josef Beran velmi zabýval. Měl v ní velmi bohaté zkušenosti a to již z dob, kdy byl kaplanem v Michli a navštěvoval Útulek sv. Josefa pro hluchoněmé v Krči či v době jeho působení u svaté Anny. Své zkušenosti vtělil do své první odborné publikace „Psychologie a zpovědnice“, kterou vydal již v prvním roce svého působení na fakultě. Nabádal v ní své kněžské spolubratry, aby se vzdělávali v psychologii, která jim umožní lépe se vyrovnat s duševními anomáliemi lidí přicházejících ke svátosti smíření. V publikaci uvádí: „Jen neničme přirozenosti! Zdokonalujme a zušlechťujme to, co je v přirozenosti dobrého, pomocí prostředků nadpřirozených.“²⁰

Na podzim roku 1929 podnikl Josef Beran studijní cestu do Německa, kde sbíral materiál pro svou habilitační práci „Mešní liturgie podle rubriky pražské církve ve století XV a XVI.“ Pojednával zde o vývoji liturgického partikulárního práva v Čechách. Práci předložil pro veniam docendi 12. června 1931 a profesorský sbor mu udělil 7. května 1932 veniam docendi pro obor pastýřského bohosloví a kanonickou misi.²¹ Téhož roku, po odchodu ThDr. Stavovského na vyšehradskou kapitolu, byl na jeho doporučení ustanoven kardinálem Kašparem rektorem bohosloveckého semináře. Brzy poté je prezidentem republiky s platností od 1. října 1934 jmenován mimořádným profesorem pastýřského bohosloví.

Někteří bohoslovci přijali jeho jmenování s nadšením, někteří s rozpaky. Josef Beran měl pověst přísného a nesmlouvavého profesora. Snažil se být spravedlivý ke všem, ne vždy se mu to však dařilo. Zjistil to až později, při svých cestách po světě, kdy si mnozí z těch, co

¹⁹ <http://www.ktf.cuni.cz>

²⁰ Forum, časopis Univerzity Karlovy, roč. V, č. 6, r. 1999.

²¹ *Kardinál Josef Beran*, sborník dokumentů, Pastorační středisko sv. Vojtěcha, Praha 2000, s. 70 – 71.

vychoval, stěžovali jeho průvodci, že nebyl spravedlivý, že neřešil spory a záležitosti vždy nestranně a zásadově.²²

Myslím, že Josef Beran byl povahově velmi tvrdohlavý a cílevědomý. V době svého působení na fakultě byl především mužem litery a teprve pozdější utrpení v Dachau ho změnilo. Přesto se jednalo o člověka velmi citlivého a pracovitého. Jeho činnost vykazuje také velkou pokrokovost. Od roku 1935 vypisoval například pravidelně přednášky o dělnické a ženské otázce, která ho zajímala celý život.

V roce 1938 se nad demokratickým Československem stahují mračna. V té době se slibně rozvíjela Katolická akce.²³ Všude vznikaly laické spolky katolické mládeže a vikariátní organizace KA. Již v listopadu 1937 je biskupskou konferencí v Brně doporučen vznik Svazu katolické mládeže.²⁴ Byla podpořena Světovým eucharistickým sjezdem v Budapešti, kterého se zúčastnil i kardinál Karel Kašpar. Kongres probíhal v únoru 1938 a neměl jen účel nábožensko – studijní, ale jednalo se i o manifestaci katolické univerzality a oslavu eucharistie.²⁵ Bohužel nebyl veřejností tak vnímán, jelikož probíhal v napjatých dnech, kdy se rozhodovalo o osudu Rakouska.

Katolická akce byla celosvětová a byla koordinována přímo z Vatikánu. Pius XI zde zřídil i Ústřední úřad Katolické akce, vedl ho kardinál Josef Pizzardo, jednalo se o světovou centrálu KA.²⁶

Josef Beran se jako rektor velmi aktivně účastnil Katolické akce. Působil tak nejen na kazatelně a ve zpovědnici, ale i v charitativní a kulturní oblasti.

Seminář se pod jeho vedením zúčastnil šíření katolických tiskovin jako byl Rozsévač či Neděle a pro chudé děti z okolí Dejvic, převážně z Julisky, získává prostory pro vývařovnu. Také pro ně zřizuje dětskou besídku. Při seminárním kostele sv. Vojtěcha zde již jedna besídka byla a to pro zaopatřené děti z katolických rodin, které se zde náboženskou výukou připravovali jako „seminární dorost“. Tato měla napravit, co zkažila rodina či ulice a výchovné prostředky zde byly víceméně hmotného rázu a práce zde měla úplně jiný charakter. Rektor Josef Beran byl za to často napadán ze strany rodičů, že děti kastuje a první besídce se v Dejvicích říkalo „elita“.

²² Vzpomínky postulátora Beranova procesu blahověčení prof. ThDr. Matějky na rozhovory s ThDr. Polcem.

²³ Katolická akce, laický apoštolát, včleňovala laiky do církevní služby jako katechety a podporovala jejich působení v kultuře a pastoraci.

²⁴ SÚA, APA – ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-1-4, 84.

²⁵ Nedělní lidové listy, 20. 2. 1938, roč. XVII, č. 42, s.1- 2.

²⁶ SÚA, APA – ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-2-2, 32.

Je jasné, že Josef Beran se obával, že děti mravně zkažené mohly narušit a ohrozit mravnost těch druhých. Dnes se ve školství problémové děti často integrují mezi ostatní, ale ne celé skupiny a proto si myslím, že jeho opatření bylo správné a přineslo své ovoce.

Co se týká charity, nezapomínal pan rektor nikdy na své bývalé působiště, Útulek pro hluchoněmé v Krči. Jeho zájmu si všiml i pražský arcibiskup, kardinál Karel Kašpar a doporučil svému podřízenému, aby útulek vypustil pro své pracovní zaneprázdnění. Tehdy Josef Beran odpověděl: „Ty ubožáky nikdy neopustím, vážím si jejich modlitby a potřebuji ji.“²⁷ Celá jeho charitativní činnost vyvrcholila založením Katolické charity v Dejvicích v čele s ředitelem Matouškem. Rozdávalo se zde šatstvo, peníze a jídlo.

Projevil se zde jeho další charakteristický rys a to byla skromnost a nenáročnost k materiálním hodnotám, stačilo mu málo a i o to se rád rozdělil. Říkal: „Církev byla vždy matkou chudých, bylo učiněno mnoho sociálních reforem ke zmírnění bídy, ale nebudou-li odstraněny morální příčiny bídy, nepomohou ani sebelepší reformy.“²⁸

Další aktivitou rektora Josefa Berana byl vznik společenství Legio angelica, která soustřeďovala skupinu chlapců kolem svatostánku a pod vedením bohoslovců z vyšších ročníků jim byly vštěpovány základní znalosti obřadů a pochopení pro krásu a hloubku liturgie. V řadě z nich tak byla probuzena touha po kněžském poslání či se později aktivně zapojili do kroužků Katolické akce a křesťanského života, říkalo se jim legionisté z Dejvic.²⁹

Podobnou vznešenou aktivitou bylo založení Mariánské družiny mužů a později i Mariánské družiny paní a dívek. Obě společenství se řídila heslem „skrže Marii ke Kristu“ a Josef Beran byl stejně jako u legionistů duchovním vůdcem.³⁰

V roce 1937 se konala v kněžském semináři velká vizitace. Provedl ji na pokyn Svaté stolice profesor ThDr. P. Hilarin Felder z řádu kapucínů. Kontrola proběhla v prvním květnovém týdnu a Josef Beran podal po ukončení vizitace obsáhlou zprávu o výsledku. Vyplývá z ní co vše musel jako rektor řešit. Jeho úloha ředitele semináře nebyla jednoduchá. Bohoslovci si při vizitaci stěžovali na větší počet pobožností a Josef Beran musel obhajovat zavedení adorací a pobožnost kněžských sobot. Budoucí kněží si také stěžovali na málo volného času a na zavedení odpolední a večerní modlitby růžence. Rektor semináře vysvětlil zavedení jako prevenci proti „alotriím“ v době volna. Vizitaci také připadaly prostory semináře příliš malé a těsné. P. Felder také kritizoval málo času na tělovýchovu bohoslovců.

²⁷ David KLÍMA, *Josef Beran, plzeňský rodák- jeho život a dílo*, bakalářská práce, ZUČ, Plzeň 2005, s. 7.

²⁸ Dějepis XVI, sborník pedagogické fakulty v Plzni, Plzeň 1995, s. 83.

²⁹ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 97.

³⁰ Tamtéž, s. 98.

Josef Beran se vymlouval na potíže s případným dozorem. Vizitátor si také přál od rektora větší péči o chorál a zpěv.³¹

Je zajímavé, co vizitátor řekl Josefu Beranovi osobně. I to napsal Josef Beran do své zprávy: „Zvlášť, co řekl mně. Bohoslovci si stěžovali a nemohu se zbavit dojmu, že to nebyli jen oni, že prý jsem nerozhodný a následkem toho prý nemají ke mně takovou důvěru. P. Stavovský jim prý vyhuboval a oni věděli na čem jsou. Já je prý nechávám v nejistotě. Nechci se nějak omlouvat, Vaše Eminence mne zná i pana preláta. Mám jinou povahu. Ano, mám měkkou povahu. Zpytoval jsem se a došel k závěru, že nemohu nic najít, čím bych svou měkkostí poškodil či mohl poškodit seminář.“³²

Dále ze zprávy vyplývá, že vizitace využil tehdejší spirituál semináře k různým stížnostem na vícerektora a Josef Beran ve své zprávě doslova uvádí: „Vím, že mi pan spirituál zalívá, že prý nedovedu tak usadit pana vícerektora, jako to uměl pan prelát Stavovský. Přiznávám, že v mnohých věcech se budu svěřovat více panu vícerektorovi a také o něm nebudu mluvit před panem spirituálem. Ten si panu vizitorovi stěžoval i na naši spolupráci. Ubezpečil jsem ho, že míváme každou neděli po obědě konferenci, na níž je i pan spirituál zván. Chci vám však zdůraznit, že nejsem proti němu nijak osobně zaujat.“³³

Pokojný život v semináři tedy trval jen do roku 1937. Tehdy se i zde začalo projevoval napětí mezi Čechy a Němci, ale i mezi představenými semináře. Někteří němečtí bohoslovci začali sympatizovat s ideologií šířenou z Říše. Josef Beran a ostatní profesori brzy zjistili, že někteří jsou i členy SdP, což se naprosto neslučovalo s postavením bohoslovce.

Již ve zprávě o vizitaci z roku 1937 jsou zmínky Josefa Berana o problémech s Němci. Vizitátor mu sdělil, že mu čeští bohoslovci vytýkají mírný postup proti německým bohoslovcům. Ti již několikrát poškodili dobré jméno semináře. Například přerušovali několikrát při slavnostních akcích naši státní hymnu a prováděli různé politické provokace. Seminářem také otrásl případ dvou seminaristů, německého Hofmana a českého Zezuly. Hofman byl obviněn ze styku s jiným bohoslovcem. Josef Beran záležitost prošetřil a dospěl k závěru, že se provinění opravdu dopustil, ale narazil na spirituála, který se ho zastal. Nakonec se vše vyřešilo tím, že Hofman sám odešel a byl přijat do Litoměřic, kde byli později umístěni němečtí bohoslovci. Tam odtud musel také nakonec odejít, jelikož byl obviněn ze stejného provinění, což potvrdilo Beranovo mínění. Zezula se provinil tím, že vyvěšoval lístky se sprostými nápisy či zamykal své kolegy na pokojích a toaletách. Jednou

³¹ SÚA, APA-ordinarium, rešerše PhDr. Denka Čumlivského, 218/37, s.2.

³² Tamtéž, s. 2.

³³ Tamtéž, s. 3.

zamkl všechny toalety v budově a vyhodil klíč z okna. Josef Beran dal celou věc vyšetřit soudními znalci a Zezula nakonec opustil seminář.³⁴

Papež Pius XI. přes nuncia doporučil vyloučení všech členů SdP ze semináře, ale rektor Josef Beran se jich zastal.³⁵ Vatikán tehdy změnil své stanovisko a umožnil těmto bohoslovcům zůstat v semináři, ale pod podmínkou, že vystoupí z této strany a veřejně se na akademické půdě omluví. To se však nestalo a tak Svatý stolec neumožnil některým z nich vysvěcení na kněze. Na tento krok velmi ostře reagoval tisk v nacistickém Německu. Především berlínský deník „Der Angriff“, který napadl ve svém článku z 5. srpna 1938 pana arcibiskupa Kašpara a český klérus a obvinil je z pronásledování sudetoněmeckých kleriků. Arcibiskup okamžitě reagoval a podal zprávu německému velvyslanci v ČSR Eisenlohrovi, v níž hájil sebe i český episkopát.³⁶

Rektor semináře Josef Beran byl okolnostmi donucen udělat opatření, aby k podobným problémům již nedocházelo a také se zamezilo třenicím mezi českými a německými bohoslovci. A tak téhož roku prosadil z národnostních důvodů úplné oddělení českých a německých bohoslovců. Důvody Josefa Berana pro oddělení německých bohoslovců byly uznány a německý seminář se přestěhoval do Litoměřic. Toho školního roku bylo v semináři sedmnáct Čechů a čtrnáct Němců, po odchodu Hofmana třináct.³⁷ Řada z nich mu to nikdy nezapomněla a ještě před smrtí vytýkala.³⁸

Myslím, že právě těmito opatřeními si začal Josef Beran připravovat svůj pozdější pobyt v koncentračním táboře. Berlín mu nezapomněl tyto události a nezapomněli mu to ani samotní sudetoněmečtí kněží. V roce 2003, kdy již probíhal beatifikační proces Josefa Berana, podali někteří sudetoněmečtí kněží stížnost proti blahořečení bývalého rektora kněžského semináře. Potvrzuje to i mons. Laštovica, který v současné době ve Vatikánu působí i PhDr. Čumlivski ze Státního archivu, který právě v tomto roce vypracoval podrobnou rešerši pro soudního vikáře ThDr. Svobodu, který si ji na něm bezprostředně po aktivitě německých kněží vyžádal.³⁹

Na české fakultě ve školním roce 1938 – 1939 vyučovali vedle Josefa Berana například ThDr. Kudrnovský – fundamentální teologii, ThDr. Dvorník – církevní dějiny, ThDr. Kadlec – morálku a ThDr. Mikula – dogmatiku. S posledním jmenovaným rektor semináře úzce

³⁴ Tamtéž, s. 3.

³⁵ Svědectví postulátora beatifikačního procesu Josefa Berana, prof. ThDr. Matějky.

³⁶ SÚA, APA-ordinarium, rešerše PhDr. Denka Čumlivského, 517-2-4.

³⁷ Tamtéž, 295/37.

³⁸ Vzpomínky postulátora Beranova procesu blahořečení ThDr. Matějky na rozhovory s ThDr. Polcem, který byl dlouhá léta osobním sekretářem arcibiskupa kardinála Berana.

³⁹ Vzpomínky mons. Laštovici při rozhovoru s autorem v Karlově Studánce 23. července 2007.

spolupracoval v mariánských družinách. Na německé fakultě pak přednášeli například ThDr. Steinmetzer – Nový zákon, ThDr. Diesel – pastorální teologii či ThDr. Sladek – dogmatiku.⁴⁰

Dne 12. září 1938, kdy se blíží zánik první republiky, se rektor Josef Beran s ostatními církevními hodnostáři aktivně účastní jubilejních oslav 300. výročí přenesení Paladia země České z Prahy do Staré Boleslavi. Tak jako před 300 lety klečel před palladiem kardinál arcibiskup kníže Harrach, tak nyní před ním klečel arcibiskup Karel Kašpar uprostřed zástupců vlády i duchovenstva a volal vroucně a zcela aktuálně: „Bud' palladiem celé republiky, nedej zahynouti nám ni budoucím!“⁴¹

Marně, přichází Mnichov, konec první republiky a zabrání Sudet hitlerovským Německem. Prezident republiky dr. Edvard Beneš odstupuje a zanedlouho, 22. října, opouští republiku, na jeho místo nastupuje JUDr. Emil Hácha. Začíná krátké období tzv. druhé republiky, které trvá do 15. března 1939. Již 2. října 1938, kdy již probíhal odsun českého obyvatelstva z pohraničí, reagují biskupové a vydávají společný pastýřský list ve kterém povzbuzují národ a prosí o důvěru v Boha. Připomínají těžká období křesťanské církve a Hitlera přirovnávají k Diokleciánovi. V závěru listu vyzývají k vlastenectví a připomínají hlavní výzvu Svatého Otce : „Modlete se, modlitba je neozbrojená velmoc a neúčinnější zbraň.“⁴²

Náboženská situace v Čechách se radikálně změnila. Před odstoupením Sudet měly Čechy přes 7 mil. obyvatel, z čehož přes 5 mil. bylo katolíků. Nyní v Čechách žilo přes 4 miliony obyvatel z čehož zhruba 68% bylo katolíků. V Čechách římskokatolická církev ztratila nejvíce, jelikož v pohraničí bylo až 98% katolíků. Změna hranic státu postihla i církevní správu. To čeho ČSR dosáhlo díky Modu vivendi, bylo ztraceno. Pražská arcidiecéze i ostatní diecéze přišly o celou řadu vikariátů, litoměřická diecéze dokonce o biskupské sídlo. Stejná situace byla i na Moravě.

Rok 1938 se chýlil ke konci. V napjaté politické situaci přišly i velmi znepokojující zprávy z Vatikánu, zdravotní stav Pia XI. se velmi zhoršil a celý seminář pod vedením rektora Berana se modlil za jeho uzdravení. Papež byl jediný, jak říkal arcibiskup Kašpar, který se nás v pohnutých dnech roku 1938 zastal. Svatý Otec srdeční slabost překonal, ale ne na dlouho, v již následujícím roce umírá a jeho nástupcem se stává státní sekretář Pacelli jako Pius XII.^{43 44}

⁴⁰ SÚA, APA – ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-3-1, 54.

⁴¹ Pondělní listy, 12. 9. 1938, roč. V, č. 34.

⁴² SÚA, APA – ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-2-3, 24.

⁴³ Pius XII – papež v letech 1939 – 1958.

⁴⁴ SÚA, APA – ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-3-3, 35-39.

29. prosince 1938 se Josef Beran dožívá 50 let. Dožívá se jich v pomnichovské republice. Odsuzuje německou zvlášť a věří v obnovení Československa. Nemlčí a je pro své bohoslovce i kolegy příkladem. Byl oddaný své víře a uměl být laskavý a usměvavý. Později u jeho úmrtního lože Pavel VI. řekl: „Je pro Vás příkladem. I kvůli němu se modlím za tu krásnou zemi, která se jmenuje Československo.“⁴⁵

⁴⁵ Vzpomínky biskupa Jaroslava Škarvady, Hospodářské noviny 20/ 2004, s. 24.

2. VÁLEČNÉ OBDOBÍ

2. 1 Josef Beran vlastencem

Održením československého pohraničí však Hitlerova agrese proti republice neskončila. A přestože se okleštěné Československo, v čele s prezidentem Háchou a vládou generála Syrového⁴⁶, snažilo vyjít vstříc německým přáním, byl nacistický diktátor již ve chvíli uzavření mnichovské dohody rozhodnut zlikvidovat stát, který ač bezmocný, stále představoval překážku pro jeho výbojné plány. Hlavním objektem Hitlerovy „péče“ o československé občany vystavené „nesnesitelnému útlaku“ ze strany státu se tentokrát namísto sudetských Němců stali Slováci. Když byl 13. března 1939 předseda slovenské autonomní vlády Jozef Tiso přijat Hitlerem, dostal od něj na vybranou, buď samostatný stát či sdílet osud Čech a Moravy. Dokonce mu i pohrozil rozdělením Slovenska mezi Německo, Maďarsko a Polsko. Nelze se ani divit, že Tiso doporučil slovenskému parlamentu odhlasovat nezávislost a odtržení od Čech a Moravy. 15. března pak vstoupila německá vojska do Prahy, Adolf Hitler přijel večer téhož dne na Pražský hrad a druhý den vydal Výnos o protektorátu Čechy a Morava. Československo přestalo existovat. Nyní již tzv. státní prezident dr. Emil Hácha rozpustil parlament a místo něj 21. března jmenoval výbor Národního souručenství v čele s Adolfem Hrubým. 27. dubna byl jmenován nový kabinet v čele s divizním generálem Aloisem Eliášem.⁴⁷ Papež Pius XII.⁴⁸ vyjádřil tehdy velké sympatie k našemu národu a odsoudil nejen agresi Hitlera, ale i luďáckou totalitu. Vatikán de iure neuznal zničení Československa, o čemž svědčí zejména fakt, že neodvolal svého nuncia z Prahy. Mons. Ritter odešel teprve v dubnu 1939, kdy ho říšské úřady vyhostily.⁴⁹

Před rektorem Josefem Beranem byla, tak jako před celým národem, jediná volba. Buď se smířit se situací, nebo se jí postavit. Základním pocitem většiny českého národa na jaře a v létě roku 1939 se stala naléhavá potřeba všenárodní sounáležitosti. Její obsah lze shrnout do denně vyjadřovaného odporu proti tlaku okupační moci i německé menšiny, ať už se projevoval v jakékoliv formě. Zatímco nová vláda byla nucena „vzorně“ spolupracovat s německými úřady a tisk se snažil lidem vštípit myšlenku, že nerušený rozvoj národa je zaručen i pod patronací říše, většina národa cítila potřebu „něco udělat“. Myslím, že Josef Beran patřil mezi ně a pozice rektora semináře mu umožňovala mnohé.

⁴⁶ Generál Syrový stál v čele vlády od 22.9. – 1.12. 1938, pak byl vystřídán Rudolfem Beranem, který byl předsedou vlády do osudného 15. března 1939.

⁴⁷ Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny Protektorátu*, Themis, Praha 1996, s. 11.

⁴⁸ Pius XII. byl právě v těchto dnech zvolen hlavou církve, stalo se tak 12. března.

⁴⁹ František X. HALAS, *Fenomén Vatikán*, CDK, Brno 2004, s. 572.

Byl v té době často žádán o kázání v Praze i mimo ni, vedl duchovní správu seminárního kostela v Dejvicích a přednášel na liturgických a pastoračních kurzech pro bohoslovce v Čechách a na Moravě.⁵⁰ Protiněmecký odpor se projevoval i mezi bohoslovci pražského semináře a Josef Beran mu nebránil, spíše ho tiše podporoval. Odmítavý postoj se nejdříve projevoval anekdotami na nový režim, posloucháním londýnského BBC, bojkotem německých filmů v pražských kinech a později se přecházelo již k otevřenějším projevům národní solidarity. Duch národního vzdoru bylo cítit v projevech diváků v divadlech, na koncertech, sportovních utkáních či v restauracích.

Josef Beran se spolu s ostatními církevními hodnostáři a bohoslovci zúčastnil různých veřejných slavností, které symbolizovaly návraty k dějinné a kulturní minulosti českého národa. Na 12. květen 1939 připadlo 55. výročí úmrtí skladatele Bedřicha Smetany. Již 11. května se konala večerní smuteční slavnost na Vyšehradě a účast byla obrovská, pro německé úřady překvapující. Vyvrcholením oslav bylo položení věnce na Smetanův hrob s nápisem na stuze: „Tvůj drahý národ český neskoná“.⁵¹

Týden před „smetanovskou slavností“ byly přeneseny ostatky K.H. Máchy na vyšehradský hřbitov. Pražská úřadovna SD hodnotila později tento převoz jako jeden z prvních pokusů, „jak daleko mohou pod německým panstvím jít takové oslavy“. Uctít Máchovu památku se tenkrát chystala celá Praha a seminář J. Berana nebyl výjimkou. Jednalo se o demonstraci národní solidarity a nesouhlasu s okupací. 6. května byla rakev s ostatky umístěna do pantheonu Národního muzea a v podvečer, za zvuků fanfár a provázena obrovskými zástupy, převezena na Vyšehrad. 7. května před polednem zde sloužil mši svatou velký vlastenec mons. B. Stašek. Slavnost skončila zpěvem národní hymny. Básníka oslavil Josef Beran již roku 1936 prozaickým dílkem „Máchova duše“.⁵²

Státní sekretář a brigadeführer SS Karl Hermann Frank si několikrát během roku 1939 stěžuje arcibiskupovi kardinálu Kašparovi na vlastenecké projevy duchovních při různých kázáních a poutích. Důvody jeho stížností jsou zcela oprávněné. Již 30. dubna 1939 se konala pouť na Říp a za účasti zhruba 60 tisíců lidí zde P. Boušek vyzýval: „Zapřísahám Vás všechny, jimž je drahé slovo vlast- buďme svorní“. 15. května proběhly v Praze na Vyšehradě a o den později v chrámu sv. Víta oslavy Jana Nepomuckého. Asi 30 tisíc lidí se zúčastnilo mariánské slavnosti na Svaté Hoře v Příbrami.⁵³

⁵⁰ *Kardinál Josef Beran*, sborník dokumentů, Pastorační středisko sv. Vojtěcha, Praha 2000, s.73.

⁵¹ Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Themis, Praha 1996, s. 14.

⁵² SOA Plzeň, osobní fond J. Berana v Plasích.

⁵³ Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Themis, Praha 1996, s. 17.

Biskupové v čele s kardinálem Kašparem oficiálně vydávají oběžník s upozorněním pro duchovenstvo o kázání a poutích. Doporučují se vyvarovat politických narážek a vlasteneckých projevů. Také žádají duchovní, aby se zdržovali propagace pro hromadné návštěvy poutních míst.⁵⁴

Byla to reakce na další stížnost K. H. Franka ze dne 4. září na vlastenecké projevy duchovních a to především v západních Čechách. Reagoval velmi ostře na mariánskou pouť u Českých Budějovic, kde zaznělo, že Panna Maria bude Čechům pomáhat a porazí jejich nepřitele.⁵⁵ To už bylo ve dnech, kdy německé úřady tvrdě zasáhly proti vlasteneckým projevům. Poslední velkou národní demonstrací se stala pouť ke sv. Vavřínečku na Domažlicku 13. srpna 1939. Zúčastnilo se jí 100 tisíc lidí a jen z Prahy přijelo 2 tisíce. Kázal zde mons. B. Stašek a jeho kázání bylo přísahou věrnosti celého národa. Slavnost byla ukončena hymnem Svatý Václave a státní hymnou.

Pak přichází 1. září a napadením Polska Německem a za několik dní i SSSR, začala 2. světová válka. V rámci prvních válečných dnů připravily německé okupační úřady „preventivní“ zatýkácké akci „Albrecht der Erste“. Byli zatýkáni a do koncentračních táborů odvezeni i někteří církevní hodnostáři. Byl mezi nimi i již zmíněný mons. Stašek či známý vlastenec mons. Tylínek. S oběma se Josef Beran později setká v Dachau.

V pohnutých dnech, kdy celá Evropa žila v očekávání války, má Josef Beran trochu jiné starosti. Od roku 1934 přednáší na fakultě jako mimořádný profesor a právě pouhý den před vypuknutím války 31. srpna předkládá profesorskému sboru Teologické fakulty Karlovy Univerzity návrh na své jmenování řádným profesorem. Zajímavé je, že svůj návrh předložil, aniž by měl dopsanou odbornou práci, která měla být jako doklad jeho vědecké teoretické činnosti v oboru pastýřského bohosloví. Práce měla název „Kněz posvěcován kněžskou osobností“ a Josef Beran předložil jen jednu čtvrtinu práce. V návrhu požádal o laskavé „poshovění“, že „nebylo možno více vypracovati“, ale upozornil, že plán práce je promyšlen do detailů. Dále pak poukazuje na svou všestrannou činnost jako rektora semináře, správce seminárního kostela a mimořádného profesora. Prosí tedy o přihlídnutí k jeho praktické činnosti.⁵⁶ 5. září 1939 pak zasedala komise složená z řádných profesorů ThDr. Hamky, ThDr. Kadlece a ThDr. Beneše. ThDr. Kadlec navrhl Josefa Berana na řádného profesora a návrh byl jednomyslně přijat.⁵⁷

⁵⁴ SÚA, APA – ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-5-1, 85.

⁵⁵ Tamtéž, 517-5-1, 82.

⁵⁶ *Kardinál Josef Beran*, sborník dokumentů, Pastorační středisko sv. Vojtěcha, Praha 2000, s.73.

⁵⁷ Tamtéž, s.74.

Válečné události a následné uzavření fakulty po 17.listopadu však způsobily, že k oficiálnímu jmenování došlo až po válce 29. dubna 1946 se zpětnou platností od 5. září 1939.⁵⁸

Ve znamení apelu k jednotě rezistenčních sil se koncem září rozlétla po Praze výzva nadepsaná „Lide pražský!“ Obracela se na obyvatelstvo Prahy, aby 30. září, ve výroční den Mnichova, protestovalo proti okupaci a to bojkotem tramvajové dopravy. Tento odboj navazoval na velké národní manifestace, jako bylo uložení K.H.Máchy či národní poutě v létě. Na přípravách se podílely oba proudy odboje, demokratický i levicový, podporovaný KSČ. Akce měla ukázat nejen jednotu v odboji, podepsán byl Výbor národního odboje, ale také přípravu na 28. říjen. Letáky kolovaly i v semináři a byly přijaty velmi příznivě. 30. září 1939 zely pražské tramvaje prázdnotou. Okupanti byli tak překvapeni, že nevěděli, jak celou akci vysvětlí v tisku a podobně. Nakonec německé úřady uvedly, že Češi nechtějí jezdit s Židy!⁵⁹

Tramvajový bojkot ukázal schopnost odboje, skrze letáky a ilegální časopisy, oslovit národ. Ukázal i jasný názor obyvatelstva a na druhou stranu okupačním úřadům, že odboj nelze podceňovat. Obě strany se začaly připravovat na 28. říjen.

Okupanti předem uvedli do pohotovosti jednotky branné moci a SS i gestapo vyhlásilo na 27. – 28. října 1939 pohotovost prvního stupně. Přesto 28. říjen vyzněl jako mohutná národní demonstrace, která neměla obdoby. Rozbouřila i hladinu „uspávaného veřejného mínění v Evropě“ a podala důkaz, jak liché byly argumenty nacistické propagandy, která se snažila svět přesvědčit, že v protektorátu se „klidně pracuje a českému národu se daří dobře pod ochranou říše“. Během demonstrací došlo ke střetům mezi obyvatelstvem a nacisty. V Praze byl zastřelen dělník Václav Sedláček a těžce raněn student medicíny Jan Opletal. Ze zprávy vedoucího SD dr. W. Stahleckera bylo zatčeno 400 osob a celkem 12 lidí zraněno. Většina zatčených byli studenti. Průběh demonstrací rozčilil i Adolfa Hitlera, který pak vyhrožoval zrušením autonomie a nastolením teroru. Ilegální časopis „V boj“ označil 28. říjen za plebiscit českého národa.⁶⁰

⁵⁸ *Kardinál Josef Beran*, sborník dokumentů, Pastorační středisko, Praha 2000, s.55.

⁵⁹ Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Themis, Praha 1996, s. 94.

⁶⁰ Tamtéž, s. 98.

2. 2 Listopadové události roku 1939

Tím dnem však vše neskončilo. Medik Jan Opletal na svá zranění umírá a studenti Hlávkovy koleje a celá akademická obec se ujala úkolu zorganizovat důstojný pohřeb. Pohřeb Jana Opletala 15. listopadu probíhal podle policejní reže. V naprostém klidu se ho účastnili rodinní příslušníci, profesorský sbor, kde nechyběli ani zástupci teologické fakulty, mezi kterými byl i Josef Beran a asi 4 tisíce posluchačů vysokých škol. Po rozloučení s ostatky Jana Opletala na Albertově, odkud byly jeho ostatky převezeny do Nákla u Litovle, zatím nic nenasvědčovalo tomu, že by se mělo stát něco tragického.

Účastníci se rozcházelí z Albertova směrem ke Karlovu náměstí, ale řada studentů se shromáždila na fakultách či kolejích, zpívali národní hymnu a národní písně, ozývaly se protiněmecké výroky a provolávání slávy Československé republiky. Na právnické fakultě například dokonce zasáhla jednotka SS, která vtrhla do budovy a zatkla asi 20 osob. Manifestace se přelily do ulic. Nacisté to vzali jako vhodnou záminku ukázat, kdo je v Čechách pánem a připravili odvetnou operaci „Sonderaktion Prag vom 17. November 1939“. 16. listopadu byl v Praze klid, ale v Berlíně rozhodovali o osudu českých vysokoškoláků. Rozhodlo se zde i o příštích osudech Josefa Berana a jeho semináře.

V noci na 17. listopadu vnikli nacisté do studentských kolejí v Praze a Brně. Zatkli na 1200 vysokoškoláků, mezi nimi i 15 studentů Vysoké školy báňské v Příbrami. Aktem výstrahy a zastrašení se stala poprava devíti představitelů studentských organizací ráno a pak i odpoledne 17. listopadu, bez ohledu na to, zda se na událostech podíleli. Ostatní skončili buď v koncentračních táborech či na nucených pracích v Německu.⁶¹

Horké chvíle prožil toho dne i Josef Beran a jeho seminář. V noci na 17. listopadu vtrhlo do budovy teologické fakulty a prostor semináře gestapo a jednotky SS. Za křiku a mlácení byli bohoslovci i profesoři nahnáni do refektáře a několik z nich bylo vybráno a odvezeno do kasáren v Ruzyni. V pět hodin odpoledne vysílal český rozhlas zprávu o opatření nacistů. Vysílání proběhlo pouze v češtině, jelikož podle směrnice z Berlína se o opatřeních v protektorátu nesmělo informovat v říši. Zazněla zlověstná slova: „...české vysoké školy byly na dobu tří roků uzavřeny.“

Všude zavládla sklíčenost a náladu nezlepšil ani večerní projev dr. Háchy, jenž nabádal k uklidnění a nutnosti pochopení, že jsme v životním prostoru německého národa. Jestliže se v těchto chvílích rektor Josef Beran obával o své studenty, tak zcela právem.

⁶¹ Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny Protektorátu*, Themis, Praha 1996, s. 101.

Ti byli svezeni spolu s ostatními nákladními vozy do kasáren v Ruzyni, kde s nimi zastavily před jízdárnou. Celé akci v Ruzyni velel gestapák Fuchs a unterführer SS Störner, přítomen byl i šéf pražského gestapa dr. Geschke. Příslušníci SS v jízdárně položili na zem a zakryli napnuté lano. Studenti i někteří zatčení profesori byli nahnáni dovnitř, kde hromadně zakopávali o lano, které na pokyn „los“ rychle příslušníci SS zvedli. Ležící studenty zmlátili. Gestapo vytvořilo seznamy a vybralo studenty a profesory určené k popravě. Na dvoře u jízdárny pak došlo k jejich zastřelení. Mrtvé odvezli do krematoria v Liberci. Zatčení bohoslovci, za které se modlila celá fakulta, unikli smrti. Zbývající studenty totiž nacisté pak odvezli na různá místa a deportovali později do říše na práci. Někteří však skončili svou pouť v koncentračních táborech a řada z nich tam našla smrt.⁶²

Pomstu nacistů pocítil i Josef Beran. Česká teologická fakulta byla uzavřena a zanedlouho po událostech v roce 1939 bylo rozhodnuto o využití budovy zámku v Dolní Břežanech, který byl od roku 1715 majetkem pražských arcibiskupů.⁶³ Arcibiskup Kašpar, který ho má ve velké oblibě, ho propůjčuje bohoslovcům. Ve svém erekcčním dekretu z 5. ledna 1940 uvádí:

„Do duše zraněn nařízením německých úřadů, že česká bohoslovecká fakulta se uzavírá na dobu tří roků, což znamená, že by po pět let / neboť letošní oktávání a septimání rovněž by nemohli vstoupit na univerzitu/ žádný český kněz nemohl být vysvěcen, jsem nucen zříditi arcidiecézní bohoslovecké učiliště.“⁶⁴

Budovu fakulty, až na prostory semináře, zabrala německá armáda. Josef Beran dle svědectví věřících z Dejvic bránil Němcům v zabrání seminárního kostela sv. Vojtěcha a odmítl jim ho vydat, což se mu nakonec podařilo a až do svého zatčení zde sloužil bohoslužby. Vedle kostela zůstala ještě místnost pod zvony.⁶⁵

I tak se projevil jeho vlastenectví a národní cítění. Nevedl žádný odboj, ale svým nekompromisním postojem utvrzoval své okolí ve víře ve vítězství našeho národa.

Zatímco česká bohoslovecká fakulta zanikla, německá teologická fakulta fungovala dál. Děkanem byl profesor ThDr. Wilhelm Diesel a rektorem semináře profesor A. Kindermann.⁶⁶ Fakulta velmi živořila, neboť bohoslovci byli, jakožto říšští občané, téměř všichni odvedeni na frontu a zde vesměs padli či byli těžce raněni.

Josef Beran se dál věnoval vedení semináře a správě seminárního kostela. Seminář fungoval až do roku 1945 s počtem kolem 140 bohoslovců. Vicerektorem semináře byl ThDr.

⁶² Archiv MV, fondy retribučního soudnictví, výpověď církevního referenta gestapa F. Keisewettera, s. 42.

⁶³ www.dolnibrezany.cz

⁶⁴ SÚA, APA – ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-5-4, 31.

⁶⁵ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 164.

⁶⁶ APA, Handbuch des erzbistums Prag für das Jahr 1945, s. 8.

A. Vondráček a spirituálem P. A. Pelikán, který byl později nahrazen ThDr. Lebedou. Z profesorského sboru mohu ještě uvést ThDr. J. Konopka, profesora sociologie, ThDr. J. Opatrného, profesora fundamentální teologie, ThDr. V. Bognera, profesora hebrejštiny a řečtiny a ThDr. J. Špůrka, profesora dogmatiky.⁶⁷ Josef Beran a jeho kolegové nesměli přednášet na německé fakultě a byli pod zvýšeným dozorem gestapa. O některé své spolupracovníky musel Josef Beran velmi naléhavě žádat pražského arcibiskupa. Ten se pak v některých případech obracel i na státního prezidenta Háchu. Jednalo se například o již zmíněného profesora dogmatiky Josefa Špůrka či Konstantina Michlíka na filozofii a apologetiku.⁶⁸

Dalším příkladem pomoci státního prezidenta je záchrana arcibiskupského gymnázia v Praze – Bubenči. V květnu 1940 rozhodla vojenská sekce ÚŘP o likvidaci arcibiskupského gymnázia. Arcibiskup Kašpar požádal Háchu o intervenci u zastupujícího říšského protektora svobodného pána von Neuratha, ten 22. května osobně intervenoval a úspěšně. 1. července rozhodl ÚŘP, že budovy v Bubenči gymnázium sice vyklidí ve prospěch wehrmachtu, ale přestěhuje se do náhradních prostor v Bendově ulici na Smíchově.⁶⁹

I to dokazuje, že státní prezident Hácha a první protektorátní vláda pod vedením generála Eliáše, která fungovala od 27. dubna 1939 až do 19. ledna 1942, se snažila v určitých případech o pomoc. Výstižně to charakterizoval její ministr zemědělství Feierabend: „Vláda a Národní souručenství musí dělat dojem totality a musí spolupracovat s Němci, ale kam až sahá mez spolupráce, která bude českou veřejností považována za únosnou a čestnou? Jak nás budou jednou soudit?“ Jak víme, po válce byli jednoznačně všichni považováni za kolaboranty, ale bylo jejich postavení tak jednoduché? Rozhodně ne a někteří z nich hráli dvojí roli. Například generál Eliáš byl, až do příchodu Heydricha do Prahy, ve spojení s odbojem a státní prezident s exilovou vládou Beneše v Londýně.

⁶⁷ APA, Catalogus Cleni archidioeceseos pragensia, A.D.MCMXLII, s. 30.

⁶⁸ SÚA, APA – ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-5-4, 57.

⁶⁹ Tamtéž, 517-6-4, 23.

2. 3 Pod dohledem gestapa

V roce 1940 začal nacistický režim přitvrzovat ve všech oblastech společenského života, tedy i církevního. Projevilo se to například vládním nařízením ze dne 9. prosince, které zrušilo některé náboženské svátky. Jednalo se o svátek Tří králů – 6. ledna, Nanebevzetí Panny Marie – 15. srpna, Všech svatých – 1. listopadu a Neposkvrněného početí Panny Marie – 8. prosince.⁷⁰

Důvod byl všem jasný. Zbrojní průmysl v říši potřeboval mnoho pracovních sil. Z počátku se nacistům dařila propagační náborová akce a lidé dobrovolně zkusili jít za větším výdělkem do říše. Hospodářská situace se u nás se vznikem protektorátu úplně změnila a to k horšímu. Hitler zavedl pro říšské Němce výhodný kurs marky ke koruně v poměru 1:10. Náboráři však nemluvili o vysokých cenách v Německu po vypuknutí války a tak ochota Čechů skončila a Němci byli nuceni zavést povinné odvody na nucenou práci do říše. Pracovní povinnost platila i v Protektorátu a každý volný sváteční den byl pro okupanty obrovskou hospodářskou ztrátou.⁷¹

Dalším zásahem do církevního života bylo omezení katolických tiskovin. Stejně jako u předešlé zmínky o zrušení některých svátků, tak i zde vláda velmi aktivně vycházela vstříc přáním nacistů. Pro „nábožensko – mravní rozvrat“ rozhodlo dne 26. listopadu 1940 policejní ředitelství v Praze o zastavení týdeníku Neděle. Ministr vnitra Ježek si nejvíce stěžoval arcibiskupovi Kašparovi na článek P. Horáka „Symboly kraje“, kde se uvádí v poetickém nadnesu, že „symboly kraje již nejsou kříže, těch už není třeba, ale četníci a soudy...“, jednalo se o vydání č. 41 ročník XV z 13. října 1940.⁷² Další katolické tiskoviny mohly působit dál, ale jen pod podmínkou, že v každém čísle bude článek zabývající se politikou a válečnými událostmi. Církev se tomu bránila, ale nepolitičnost článků se podařilo uhájit jen u brněnského Rozséváče, ale ne například u velmi rozšířeného časopisu Katolík.⁷³

V roce 1940 pokračuje A. Hitler v dobývání Evropy. Po severním tažení, porážce Francie a neúspěšném dobytí Velké Británie přichází tažení na Balkán. Na společnost dopadají válečné útrapy v podobě systému potravinových lístků, nekonečných front a šmelinářství. Všude se šetří. V kostelech například nesmí svítit více než dvě svíce a také z nich zmizely zvony, byly roztaveny na děla a podobně. Všude zavládla katastrofální zásobovací situace a nechť pracovat pro okupanty. Zahraniční odboj čile komunikuje s místním odbojem a všude je cítit vyostřená protiněmecká nálada.

⁷⁰ SÚA, APA – ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-7-3, 39.

⁷¹ Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Themis, Praha 1996, s. 84.

⁷² SÚA, APA – ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-6-7, 1.

⁷³ Tamtéž, 517-6-3, 62.

Josef Beran se vedle práce v semináři věnuje velmi aktivně různým pastoračním kurzům a duchovním cvičením. 3. září 1940 píše pražskému arcibiskupovi zprávu o kněžském nábožensko pastoračním kurzu, který se konal 20 – 22. srpna a proběhl ve spolupráci s ThDr. Trochou u salesiánů. Jednalo se o pastorační kurzy pro jinověrců a konvertitů. Dále v dopise seznamuje kardinála Kašpara s dalšími plánovanými kurzy, především v rámci Katolické akce. Na závěr se zmiňuje o velkých zásobovacích problémech v semináři. Uvádí především problémy s potravinami a potravinovými lístky.⁷⁴ Došlo to tak daleko, že bohoslovci 1. a 5. ročníku bydleli v Dolních Břežanech, ale studující 2 – 4. ročníku se museli střídat.⁷⁵

Rektor semináře se také věnoval své literární a dramatické činnosti. Svou tvorbu z třicátých let doplnil románem z kněžského prostředí „Bethanie nebo Nazareth“, kde se zabývá úlohou farské hospodyně v kněžské domácnosti. Dále napsal několik divadelních her, jako například „Byl první máj“ a „Prokleta“, která vypráví o učitelce, která opouští svou profesi kvůli divadlu. Vytvořil i sérii krátkých povídek „Maria a Verdi“, „Maria a Smetana“ a „Maria a Chopin“. Literární tvorba nám otevírá duši Josefa Berana a z ní jde vyčíst úcta k ženě a zájem o ženskou otázku. Soucit s těžkostmi žen, jejich starostmi a postavením ve společnosti v tehdejší době. Navenek se tato úcta projevila u Josefa Berana například ve vztahu ke své sestře Marii a mamince, které velmi miloval.⁷⁶

Od událostí v listopadu 1939 byl Josef Beran sledován gestapem. Nacisté nezapomněli, jak se zachoval k německým bohoslovcům a taktéž jeho obranu seminárního kostela při obsazování budovy fakulty wermachtem.

Pražské gestapo bylo rozděleno na několik odborů, tzv. referátů. „Referát církevních záležitostí a Židů“, pod označením II B, měl na starosti kriminální vrchní tajemník Kurt Oberhauser. Vykonával tuto funkci od března 1939. Tento vystudovaný zubař nejdříve působil u politické policie v Bavorsku a pak přešel k gestapu v Berlíně, kde působil jako církevní referent. Odtud šel do Prahy a zde plnil podobné úkoly. Měl tedy na starost i agendu Josefa Berana. Byl velice krutý a často vyslýchané týral. Po stránce bezohlednosti vůči vězňům a spolupracovníkům předčil i svého nadřízeného kriminálního radu Fuchse a byl velmi aktivní. Některé případy konzultoval přímo s šéfem gestapa dr. Geschkem a K. H. Frankem. Během období protektorátu má na svědomí stovky životů a negativních zásahů do církevního života. Například již od roku 1939 sbíral materiály proti benediktýnskému řádu v Emauzích, aby docílil jeho likvidaci. Díky spojce v samotném klášteře a síti svých udavačů byl tento řád

⁷⁴ SÚA, APA – ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-6-6, 9.

⁷⁵ Archiv Vyšehradské kapituly, vzpomínky kanovníka Svatopluka Lába.

⁷⁶ SOA Plzeň, osobní fond Josefa Berana v Plasích.

v 1942 obžalován z držení odposlouchávacího zařízení a rozpuštěn. Klášter v Břevnově byl zase díky jemu obviněn z prodeje obilí na černo, nebo-li ze zločinu proti válečnému hospodářství. Zde nakonec Oberhauser neuspěl. Šlo mu především o zabavení majetku kláštera, ale nakonec byl „jen“ správce kláštera poslán do koncentračního tábora. Kriminální tajemník Oberhauser se také podílel na zatýkání faráře Petříka a Čikla v kostele sv. Cyrila a Metoděje a dalších lidí obviněných z pomoci atentátníkům na R. Heydricha.⁷⁷

Sledování chování, činnosti a postojů Josefa Berana, ale i jiných církevních hodnostářů, mělo na starosti několik spolupracovníků Kurta Oberhausera.

První z nich byl JUDr. Franz Ohmann, který pocházel ze Sudet. V Praze studoval lékařství a v roce 1938 vstoupil do Henleinovy SdP. V září prchá do Německa a stává se členem NSDAP. Po vzniku Protektorátu dodělavá svá studia v Praze a stává se kriminálním tajemníkem pražského gestapa. Pro Oberhausera byl nedocenitelný pro znalost českého jazyka, mentality a také stoprocentní proticírkevní zaujatost. Podílel se například na zatčení mons. Tylínka při akci „Albrecht der Erste“.⁷⁸

Dalšími byli například církevní referenti Bedřich Kiesewetter, Ludvík Westermeier, komisař Heinz Nickel a tlumočnick Josef Benesch. Byli to lidé, z kterých šel v církevních kruzích strach, ale byli by bezmocní, kdyby s nimi nespolečně pracovali konfidenti. Nejvýznamnějším udavačem a donašečem církevního oddělení pražského gestapa byl Franz Werner Bobe. Narodil se v blízkosti Drážďan v Německu, mládí prožil v Sudetech, stal se knězem a velmi sympatizoval s nacismem. Po vzniku Protektorátu podal přihlášku do NSDAP, ale nebyl jako duchovní přijat. Využil své známosti s jistým Hoppem, významným funkcionářem NSDAP v Praze a s odvoláním na něj napsal žádost zástupci Hitlera Rudolfu Hessovi. Ten mu vymohl výjimku. Nakonec byl Němci dosazen za velkopřevora maltézského řádu. O Bobeho vztahu k Bohu vypovídá případ, kdy Bobe udal na gestapu člena SS Fuchsenbergera za to, že se mu jako katolík svěřil, že nesouhlasí s praktikami SS a žádal ho o radu. Bobe měl na svědomí nejen Josefa Berana, ale i celou řadu ostatních významných církevních hodnostářů. Oberhauser ho štědrě platil, dostával až 2. 000,- K měsíčně a mimořádné přiděly cigaret a alkoholu, Bobe mu velmi holdoval. Za udání P. Petříka v době atentátu na Heydricha dostal 50. 000,- K. Donášel i na kardinála Kašpara a jeho „činnost byla tak úspěšná“, že nakonec dostal i zvláštní úkoly ve Vatikánu a byl i nasazen na belgického krále. Podílel se i na rozkrádání majetku maltézského řádu.⁷⁹

⁷⁷ Archiv MV, fond retribučního soudnictví, výpověď církevního referenta gestapa F. Keisewettera, s. 23-68.

⁷⁸ Archiv MV, pamětní list v trestní věci JUDr. Ohmanna z r. 1966, 166/ 1966-K, s. 1, 22.

⁷⁹ Archiv MV, fond retribučního soudnictví, výpověď církevního referenta gestapa F. Keisewettera, s. 134.

Pod dohledem těchto bezcharakterních lidí byl od roku 1939 i Josef Beran. Občas byl předvolán k výslechu, ale nic více. Lze předpokládat, že gestapo chtělo informace o atmosféře v semináři, náladách studentů a také chtěli mít Josefa Berana pod pečlivou kontrolou. Zvláště pak jeho kázání. Při výsleších mu bylo vždy vyhrožováno zatčením. Vlasteneckého ducha Josefa Berana to však nezlomilo. Je však div, že přečkal obě rozsáhlé zatýkací akce na počátcích Protektorátu. Akci „Albrecht der Erste“ i listopadové události. Sice pod dohledem, ale stále pracuje pro své milované bohoslovce, přednáší na kurzech a organizuje kněžské exercicie. Často i mimo Prahu, například na Svaté Hoře v Příbrami. Během léta 1941 tu byly celkem čtyři kurzy duchovních cvičení. Dokládá to jeho péči o kněžstvo.⁸⁰

V této době je jistě velmi zasažen ztrátou člověka a duchovního pastýře, kterého si velmi vážil a s kterým neustále, až do jeho posledních chvil, spolupracoval. Byl jím arcibiskup kardinál Kašpar, který 21. dubna 1941 umírá. Pro českou církev to byla velká ztráta a byla o to větší, že po jeho smrti zůstal již jeho stolec až do roku 1946 neobsazen. Správou arcidiecéze byl pověřen generální vikář ThDr. Bohumil Opatrný.⁸¹ Josef Beran se neohroženě ujímá role hlavního řečníka na kardinálově pohřbu, když se tohoto úkolu „ rádi“ zřekli i významnější církevní hodnostáři. Jeho projev byl velmi procítěný, ani gestapo mu nemohlo nic vytknout. Možná to není náhoda, že své pozdější jmenování arcibiskupem obdržel 4. listopadu, v den narození kardinála Karla Kašpara.⁸²

⁸⁰ Acta archiepiscopalis curie Pragensia anni 1940 – 1941, s. 149.

⁸¹ Tamtéž, s. 108.

⁸² Lidové noviny, 8. prosince 2000, s. 24.

2. 4 Heydrichiáda a zatčení

Po balkánském tažení A. Hitler napadl SSSR. 22. červen 1941 měl velký význam a dopad na protektorát Čechy a Morava. 23. června vydala protektorátní vláda loajální prohlášení s válkou proti bolševismu. V nové situaci však už byla tolerance oficiálního proněmeckého postoje dr. Háchy a vlády pro Londýn neúnosná a z hlediska Beneše nebezpečná pro budoucnost. Potvrzuje to čilá korespondence mezi Benešem a Háchou či Eliášem, ve které prosí Beneš rodinu / vládu / a Havla / státního prezidenta / o demisi. Upozorňuje také na to, že Češi se nesmí zapojit do války a v rámci wehrmachtu bojovat v Rusku.

Snad proto Hácha navštívil 3. července Neuratha a sdělil mu, že je na něj činěn nátlak, že by měl vzniknout český legion, který bude bojovat v SSSR. Neurath ho ujistil, že role českého lidu spočívá v podpoře válečného potenciálu říše, tedy v práci a ne boji. Státní prezident ho pak požádal o shovívavé gesto vůči národu a propuštění zbývajících, ještě žijících studentů, zatčených v listopadu 1939. Bohužel mu nebylo vyhověno.

Předseda vlády generál Eliáš v těchto dnech posílá do Londýna zprávu, že demisí vlády by nastal v zemi hospodářský chaos a je zbytečné štvát lid do generální stávkové či čehokoliv. Odboj představovaný odbojovou centrálou ÚVOD, jehož mluvčím byl podplukovník Balabán, s Eliášem nesouhlasil a dal to jemu i Londýnu na vědomí. Mezitím byla československá vláda v Londýně uznána jak Velkou Británií tak SSSR. Vztahy mezi Londýnem a protektorátní vládou však byly přerušeny. V létě 1941 se totiž Hitler rozhodl zavést v protektorátu „pořádek“ a srazit konečně Čechy na kolena. V nacistické okupační politice se připravovala radikální změna. Svobodný pán von Neurath byl odvolán a do Prahy se chystal Reinhard Heydrich.⁸³ Osud Josefa Berana, stejně jako osudy stovek jiných, se měl brzy naplnit.

Mohla to být jen shoda okolností – mohl to být i záměr. V neděli 28. září 1941, v den, kdy český národ vzpomínal patrona své země sv. Václava, vstoupil SS – obergruppenführer a generál policie Reinhard Heydrich na Pražský hrad. Ve svém projevu řekl: „Zdá se, že jisté kruhy, podporované a placené našimi nepřáteli, nepochopili politiku říše. Neponechám nikoho na pochybách, že budu s veškerou ostrostí hájit zájmy říše...“

Ještě týž den vstoupilo v platnost vyhlášení civilního vyjimečného stavu. Stanné soudy a popravní čety zahájily svoji katovskou práci. Heydrich zahájil řešení tzv. „české otázky“. Z ní vyplývalo, že český národ nebude mít místo na mapě nové Evropy. Zatím měl být uveden v poslušnost a pracovat pro říši. Proto zahájil politiku cukru a biče. Brutalitou k jedněm a uplácením druhých. Reinhard Heydrich měnil protektorátní situaci, pro nacisty zatím

⁸³ Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny Protektorátu*, Themis, Praha 1996, s. 197.

nepříjemnou. Pro dělníky, především ze zbrojního průmyslu, zavedl vyšší potravinové dávky, bezplatnou rekreaci. Spolupracoval s odbory, nechal rozdávat zdarma lístky do kin a dělníkům boty.

Na druhé straně pozatýkal sokolské a orelské funkcionáře a aby ukázal, že se nezastaví před ničím, nechal 27. září zatknout předsedu protektorátní vlády generála Eliáše. Na rozkaz Hitlera ho , ale nepopravil hned. Ponechal si ho jako rukojmí za klid v zemi. Byl popraven v Kobylisích až po Heydrichově smrti 19. června 1942. Nastolený teror úplně zlomil státního prezidenta a jak on, tak nová vláda Jaroslava Krejčího, která byla jmenována 19. ledna 1942, byli již pouhými loutkami v rukou nacistů. Hácha již neměl sílu vzdorovat. Možnost demise byla propásnuta. Vláda se stala prodlouženou rukou Heydricha. Jeden z jejích členů Emanuel Moravec, sehrál klíčovou roli v Heydrichově plánu český národ odpolitizovat a přivést Čechy do německé kulturní oblasti. Nicméně se to nedařilo a když Heydrich píše 6. května 1942 do Berlína, že situace v protektorátě je klidná a není důvod k obavám, neví, že za několik dní bude právě na něj spáchán atentát.⁸⁴

Již 27. května v 17 hodin byl v Praze K. H. Frankem vyhlášen vyjimečný stav. Byly uzavřeny veřejné místnosti, na noc zastavena hromadná doprava a zaveden zákaz vycházení. Po desáté večer nastala velkorazie po celém městě, která neměla v historii Protektorátu obdoby. Praha byla hermeticky odříznuta od venkova. Všude zavládl strach. Dolní Břežany byly sice stranou od Prahy, ale i zde vládly obavy. Německá policie prohledávala i okolní obce. Hledali se atentátníci a „osoby, které jim poskytují přístřeší a pomoc“. Začíná tzv. období heydrichiády, což byla plošná perzekuce českého obyvatelstva po atentátu na Heydricha. Ten 4. června 1942 na svá zranění umírá v nemocnici Na Bulovce. Následovala nová vlna perzekuce. Stanné soudy vynášely denně další a další rozsudky smrti. Každý večer hlásaly ampliony v ulicích jména popravených.

V této atmosféře se Josef Beran rozhodl sloužit na kněžskou sobotu 6. června mši svatou v seminárním kostele. A to i přestože byla úřady zakázaná.⁸⁵ V té době už bylo na pražském gestapu rozhodnuto o jeho zatčení.

Mše svatá začala v šest hodin ráno. Kurt Oberhauser poslal své lidi do kostela brzy a tak gestapáci čekali, až Josef Beran doslouží mši svatou. Je možné, že je při mši spatřil a uvědomil si, co ho čeká. Hned po mši v sakristii na něj čekali. A za přítomnosti bohoslovců a věřících byl zatčen. Byl odvezen do sídla pražského gestapa v Pečkově paláci, kde v prvním patře, na oddělení II. B – referátu pro církevní záležitosti a Židů, proběhl výslech.

⁸⁴ Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny v Protektorátě*, Themis, Praha 1996, s. 206.

⁸⁵ Hospodářské noviny, 20/ 2004, Jindřich ROSENDORF, *Kardinál, který nemlčel*, s. 24.

Mezi dejvickými se vypravovalo, že poslední záminkou k jeho zatčení byla událost, která dovršila Beranovy „přestupky“. Jeden československý důstojník, který se téměř zázrakem dostal z koncentračního tábora, přišel za Josefem Beranem a požádal ho o mši za své druhy, kteří tam zemřeli. Ten mu vyhověl, na mši se sešlo mnoho důstojníků naší armády, kteří velmi procítěně po mši zpívali s Josefem Beranem svatováclavský chorál a hymnu.⁸⁶

Faktem je, že důvodem zatčení bylo „nebezpečí, že by se stýkal se šovinistickými kruhy a nepřáteli Říše.“⁸⁷ Jednalo se tedy o projevy nelояálnosti k nacistickému režimu. Rektor semináře je ztlučen a ponižován. To bylo při výsleších standardní, nejednalo se však o nějaký brutální několikahodinový výslech. Ještě téhož dne je zatčený Josef Beran odvezen do vězení na Pankráci, kde byl vzat do ochranné vazby. Mezitím gestapo provádí u něj domácí prohlídku a zabavuje jeho veškerý majetek. Především přichází o řadu již nenahraditelných rukopisů a cennou knihovnu.⁸⁸

Bylo to z důvodu, že obvinění, které gestapo napsalo do Schutzhaftbefehlu⁸⁹ se vždy neshodovalo se skutečností, pro kterou byl kněz zatčen. Vždyť činnost kněze a Josef Beran nebyl výjimkou, byla po měsíce sledována. Byl několikrát předvoláván na gestapo, ale zatčen nebyl. A tak byla vykonána již zmíněná domovní prohlídka, při které se přece vždy „něco našlo“, i když se to třeba podstrčilo. Gestapo neprohlíželo jen knihy a rukopisy, ale i osobní korespondenci a psaná kázání.⁹⁰

Na Pankráci byl Josef Beran umístěn do cely na 1. poschodí. Byl převlečen, bez kolárku a zbit. Mohl očekávat cokoliv, i to nejhorší. Na cele s ním byli ještě dva spoluvězni, o jednom z nich později vyprávěl: „V cele jsem byl uvězněn s jedním člověkem, který byl nadšeným stoupencem Masaryka a Beneše. Měl rodinu a děti a věděl, že bude popraven. Říkal: „Než mne zastřelí, vykřiknu: „Ať žije Československá republika, ať žije Beneš!“ Jednoho dne pro něj přišli a když ho zastřelili, přilétl na okénko kos a smutně zazpíval, bylo mi trpko a myslím, že jsem plakal a celou noc se za něj modlil.“⁹¹

Tím druhým byl plukovník MUDr. Antonín Buček, který se tehdy jako čerstvý maturant zapojil do odboje. Byl členem odbojové skupiny Obrana národa, která operovala na moravsko-slovenském pomezí. Mladík toužil stát se po válce lékařem. Josef Beran mu slíbil pomoc, pokud oba hrůzy nacismu přežijí a slib skutečně splnil. Antonín Buček přežil koncentrační tábor ve Straubingu a po válce dostal od arcibiskupa Berana finanční pomoc

⁸⁶ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 165.

⁸⁷ Bedřich HOFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 331.

⁸⁸ David KLÍMA, *Josef Beran plzeňský rodák*, bakalářská práce, Západočeská univerzita v Plzni, s. 7-15.

⁸⁹ Rozkaz k převzetí do ochranné vazby.

⁹⁰ Bedřich HOFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 17.

⁹¹ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská mše, Řím 1970, s. 166.

k vystudování medicíny. Promoval v roce 1950 a později se stal primářem oddělení infekčních chorob v nemocnici ve Střešovicích a lékařem národního fotbalového mužstva. Josef Beran mu říkal „student koncentráčník“.⁹²

Pro rektora semináře to byly velmi těžké životní chvíle. Každou chvíli si ho gestapo vozilo na výslechy do Pečkova paláce, které byly provázené bitím a ponižováním. Byl zde vyslýchán ze všech svých přestupků proti loajalitě. Musel si také rychle zvykat na tísnivé podmínky ve vazební věznici. Díky heydrichiádě zde bylo přeplněno a stráže velmi brutální. Jeden z bachařů mu zde způsobil „památku“ na celý život. Jednoho dne ho vytáhl z cely a kopal do zad tak, že až do konce života trpěl bolestmi v oblasti ledvin.⁹³ Na cele byl jeden společný kyblík, který nahrazoval záchod a jednou za den proběhla „Freistunde“, což byla procházka v určených koridorech na dvoře vězení.

Mezitím se v semináři nepřestávali bohoslovci modlit za svého rektora. V idylickém zákoutí březanského parku vznikl tzv. Beranův koutek. Bylo zde klekátko s obrázkem staroboleslavské Panny Marie a pod ní fotografie Josefa Berana z roku 1940. Vedením semináře byl pověřen dosavadní vicerektor ThDr. Antonín Vondráček a správu kostela převzal Beranův kolega profesor dogmatiky Felix Mikula. Prostory semináře v Praze byly zabrány a později se staly součástí ministerstva pošt. Od září 1942 se bohoslovci scházeli a bydleli pouze v Dolních Břežanech.

Příbuzní Josefa Berana z Boletce u Plzně neměli k Josefovi přístup a gestapo je vyrozumělo jen o zatčení a jeho důvodech. Asi v polovině června se dozvěděli, že bude zřejmě transportován do koncentračního tábora.⁹⁴

Nejhorší byla pro zatčeného Josefa Berana nejistota. Sám to charakterizoval slovy: „Sám jsem se musil přinutit k tomu, abych zapomněl na vše, co jsem zanechal tam venku, na seminář, maminku, na své drahé. Měl jsem pocit, že kdybych na ně vzpomínal, na jejich slzy a bolest, že by mi povolily nervy a nebyl bych to já. Ten měsíc nejistoty, ta nečinnost, by mne stačily ubít, kdyby mne Bůh neposiloval. Byly to modlitby a oběti mých drahých, které mi tuto sílu vyprošovaly.“⁹⁵

⁹² Vzpomínky plk. MUDr. A. Bučka, www.obecsudomerice.cz.

⁹³ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská mše, Řím 1970, s. 168.

⁹⁴ Vzpomínky paní D. Brabcové- Kavinové, příbuzné Josefa Berana.

⁹⁵ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská mše, Řím 1970, s. 167.

2. 5 Terezín

Mons. Josef Beran byl na Pankráci do 1. července 1942. Tohoto dne byl transportován do policejní věznice v Malé pevnosti Terezín. Informace o jeho převozu pronikla k bohoslovcům a ti, jelikož čekali transport vlakem z Masarykova nádraží, zde stáli od ranních hodin. Zbytečně, rektor semináře byl s ostatními převezen nákladákem.⁹⁶

Terezín, malé městečko v blízkosti Litoměřic, vzniklo v době Josefa II. jako pevnost, která měla chránit habsburskou monarchii. Pevnost se rozkládala na obou březích Ohře. Na jednom břehu bylo opevněné město a na druhém Malá pevnost. Ta byla později vojenským vězením. Byl zde například uvězněn Gavriilo Principe, atentátník ze Sarajeva. Již v červnu 1940 využila řídicí úřadovna gestapa v Praze tereziánské Malé pevnosti a zřídila zde svou pobočnou policejní věznici. Ta nabývala v dalších letech stále více charakter koncentračního tábora. Byla průchozím zařízením, kde vězňové nezůstávali většinou dlouho, ale jejich cesta vedla před nacistické soudy nebo do koncentračních táborů. Na podzim 1941 zřídili fašisté v městě Terezín židovské ghetto. Sem byli shromažďováni Židé z celého protektorátu, později i z jiných evropských zemí a většina z nich byla pak deportována do vyhlazovacích táborů, kde byly vražděni v plynových komorách. V roce 1943 byla ve vápencovém lomu u Litoměřic zřízena podzemní továrna Richard. Nacisté zřídili blízko ní pobočku koncentračního tábora Flossenburgu. Líbezná krajina na úpatí Českého středohoří, kterou dnes nazýváme Zahrada Čech, byla tedy v letech 1940 – 1945 místem utrpení desetitisíců nacisty pronásledovaných lidí.

V době, kdy byl do Malé pevnosti přivezen Josef Beran, stoupl zde díky heydrichiádě velmi počet vězňů, až na 4 200.⁹⁷ Každý kdo přijel z pankrácké věznice, měl již gestapem určeno kam bude transportován dál. Byly jen dvě možnosti, soud či koncentrační tábor. Josef Beran tušil, že ho čeká koncentrák, ale nevěděl jaký. Po projití branou s ironickým nápisem „Arbeit macht frei“ byl vysvlečen z poničeného civilního oblečení a oblékl si trestanecký stejnokroj. Na uvítanou byli vězni vždy ponižováni a týráni. Na vlastní kůži tak, často hned po příjezdu poznali brutalitu některých zdejších dozorců SS. Nejhoršími zde v Terezíně byli Rojko, zvaný vězni též Piňda a Malloth nebo-li krásný Tony. Dále zde neblaze prosluli dozorci Schranz, Matz, Wachholz či Neubauer a Storch. V roce 1942 ještě v Malé pevnosti nefungoval naplno systém vězeňské samosprávy. Nebyli zde kápa, kteří se uplatňovali

⁹⁶ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 168.

⁹⁷ Václav NOVÁK, *Malá pevnost Terezín*, Naše vojsko, Praha 1988, s. 33.

v koncentračních táborech a tak vězni byli stále v přímém styku s dozorcí a tedy i v neustálém fyzickém ohrožení. Velitelem Malé pevnosti byl od roku 1940 Heinrich Jöckel.⁹⁸

Josef Beran byl umístěn na celu 12 na bloku B, který se nacházel v levé části předního kasematového traktu Malé pevnosti. Na celách byly pryčny a skříňky na lžici a misku. Díky umístění cel v kasematech pevnosti zde byl neustálý a vlezlý chlad. Sprchování bylo jednou za měsíc a to často ve studené vodě. Podmínky zde tedy byly velmi obtížné. V noci se nedalo spát, neboť v pevnosti bylo velké množství vši. Později vyprávěl: „Celé večery jsme bedlivě čistili šaty a přikrývky, ale druhý den to bylo zase tak. Ta havěť k nám lezla z hořejších pater a sužovala nás víc než hlad.“⁹⁹

Každý den vězni nastupovali do pracovních komand. Ta byla vnitřní, venkovní a odloučená, například práce v Kladně. Náplní práce vnitřních komand byla například stavba bazénu pro dozorce SS, kina a později výstavba IV. věžeňského dvora. Otročká práce byla v tzv. Storchkomandu, pojmenovaném po velícím dozorcí Storchovi. Komando se věnovalo úpravě terénu v pevnosti, který je v příkopech velmi bažinatý a často pracovali ve studené vodě. Asi 20 vybraných vězňů pracovalo ve věžeňských dílnách. Celkem dobrá práce byla v prádelně. V ženském oddělení pak byla tzv. šijárna.

Venkovní komanda chodila zprvu pracovat na pole a zahrady místních sedláků. Jiní zas upravovali městskou část Terezína na ghetto. Jöckel vytvořil například speciální komando „kanálkomando“, které bylo složeno především z důstojníků československé armády. Jejich úkol byl jasný – čistit kanalizaci, ale neuvědomil si, že pracovat mimo Malou pevnost bylo pro vězně velké pozitivum. Později se situace úplně změnila. Vězni začali pracovat v různých podnicích v okolí a začala se stavět podzemní továrna pod krycím jménem Richard. Nejhorší práce byla na stavbě železnice vedoucí z židovského ghetta do Ústí nad Labem. Na údržbu trati a vykládání vagónů byli zařazováni téměř všichni noví vězňové. Jelikož se jednalo o velmi náročnou a zničující práci, přiřazoval sem velitel tábora vězně z trestu. A právě sem byl na práci přiřazen i Josef Beran. Na práci na „Reichsbahnu“ chodila prakticky celá cela č. 12.

Pracovní doba začínala ranním apelem a odchodem z pevnosti v 6,45 hod a měla 8 – 11 hodin. Pěší pochod z pevnosti i zpět byl velmi rizikový a řada vězňů ho pro únavu a týrání nevydržela. Každý den se valil několikatisícový průvod krajinou až do Litoměřic. Tady se část oddělila a pokračovala na svá pracoviště vlakem. Ostatní se shromáždili za Litoměřicemi na planině Bídnici a zde se rozdělili na jednotlivá komanda.

⁹⁸ Václav NOVÁK, *Malá pevnost Terezín*, Naše vojsko, Praha 1988, s. 36.

⁹⁹ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 168.

Komando Reichsbahn pokračovalo vlakem ve směru na Ústí nad Labem. Josef Beran pracoval u skupiny, která vystupovala a pak pracovala pod hradem Střekov. Němcům velice záleželo na tom, aby železnice, po níž se dopravoval ukořistěný materiál, ale i vojsko a zásoby, byla v pořádku a provozuschopná. Její údržbě a stavbě byla věnována velká pozornost. Práce na trati spočívala v podbíjení pražců, u kterých bylo třeba vyhrabat staré kamení, vyčistit a podložit novým, čistým štěrkem. Jindy vyměňovali kolejnice, tahali je v rukou. Vše se dělalo bez mechanizace. Byl tam dvojitý dozor, zaměstnanci dráhy, kterým šlo především o kvalitu a dozorcí SS, kteří vězně řevem a týráním pobízeli k práci. Každý den musel být hotov stanovený úsek trati. Hodně záleželo na tom, ke kterému náradí se vězeň dostal. Nejhorší byla práce s krumpáčem. Práce se vykonávala za jakéhokoliv počasí.¹⁰⁰

Josef Beran byl v Terezíně v červenci a srpnu, tudíž musel snášet velká vedra a prašnost. Byl přidělen na rozbíjení lomového kamene na štěrk. Stál na náspu a palicí do něj tloukl. Později vzpomínal: „Byl jsem zesláblý a palicí jsem sotva pozvedl. Po každém úderu jsem myslel, že spadnu z náspu dolů a zabiji se.“¹⁰¹

Zde si velmi pomáhali s pozdějším litoměřickým biskupem a kardinálem Štěpánem Trochou. Oba zde velmi trpěli. Josef Beran pro svou malou a zesláblou postavu nesnášel těžkou fyzickou práci, zatímco nápadný robustní Štěpán Trochta byl často týrán a byl na tom špatně po psychické stránce. Jednou například ztratil při práci blůzu a po návratu do pevnosti dostal do hlavy dvě rány násadou od motyky, až ztratil vědomí.

Po návratu z práce obdrželi vězni z venkovních komand polední i večerní přiděl jídla najednou, většinou se jednalo o trochu polévky a kousku chleba. Ještě předtím však byli podrobeni kontrole a osobní prohlídce. Někdy se museli na dvoře úplně svléci, aby dozorcí mohli šatstvo důkladně prohlédnout. Za nalezený kousek chleba, cigarety či motáku, následovalo bití, samovazba či přeražení do trestného komanda. Trest často postihl i celou skupinu. Celé komando nastoupilo na apelplatz a všichni byli bití karabáčem.¹⁰²

Jednou z výhod byla možnost obdržet balíček. Domů mohli vězni posílat balíčky se špinavým prádlem a přijímat z domova čisté i s potravinami a léky. Příbuzní mohli poslat též peníze do částky 100,-K měsíčně. Josef Beran využil této možnosti a poslal rozbité boty a punčochy na adresu sestřiček od sv. Anny v Praze. Balíček k nim dorazil 29. července 1942. Na punčocháčích byly stopy krve a on nechtěl vyděsit maminku. Proto poslal balíček právě sem.

¹⁰⁰ Václav NOVÁK, *Malá pevnost Terezín*, Naše vojsko, Praha 1988, s. 168.

¹⁰¹ Marie LUNÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 168.

¹⁰² Archiv Vyšehradské kapituly, vzpomínky kanovníka Svatopluka Lába.

K němu připojil i lístek se stručnou zprávou: „Moje drahé! Jsem, díky Bohu, zdrav! Pošlete mi prosím, pracovní boty, mýdlo a asi 100,- K. Pozdravuji všechny.“¹⁰³ To byla první zpráva od Josefa Berana od jeho zatčení.

V té době se již na pražském gestapu rozhodlo o jeho dalším osudu. 31. srpna, po dvou měsících strávených v tereziánské Malé pevnosti, byl určen k transportu. Byl odvezen do Prahy na Pankrác, kde spal spolu s ostatními na chodbě a čekal na transport.¹⁰⁴

1. září byli na dnešním Hlavním nádraží naloženi do dobytčích vagonů. Vlaková souprava se dala do pohybu. Nikdo nevěděl kam je vezou. Ve vagónech bylo vzhledem k letním teplotám nepředstavitelné horko a dusno. Díky velkému počtu vězňů byl zcela vydýchaný vzduch. Jen v rohu bylo malé zamřížované okénko, kterým ho nepatrně proudilo. Vlak dorazil do Chebu. Jelikož se vězni ocitli na území říše, byli spoutáni. Zde jim všem bylo jasné, že cílem cesty je nějaký koncentrační tábor na území Německa. Nakonec jejich cesta skončila v Mnichově, kde je vyložili a dali na noc do kriminálu. Hromadné cely zde velmi páchly. Ráno 4. září je naložili do autobusů a dovezli před bránu koncentračního tábora Dachau.¹⁰⁵

¹⁰³ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 169.

¹⁰⁴ Archiv Vyšehradské kapituly, vzpomínky kanovníka Svatopluka Lába.

¹⁰⁵ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 330.

2. 6 Koncentrační tábor Dachau

Starobylé okresní město Dachau vypadalo docela nevinně, když po silnici od Mnichova pod městem projížděly transporty menších i větších skupin vězňů, které zaplňovaly bloky místního koncentračního tábora. Při příjezdu k branám tábora širokou silnicí SS- StraÙe bylo vidět po levé straně vilky důstojníků SS, za nimi kasárny a tovární podniky vysokých důstojníků SS a dále se již objevil samotný koncentrační tábor.¹⁰⁶

Již počátkem roku 1933, po nástupu Hitlera k moci, se v bažinaté krajině vybudoval malý zajatecký tábor. Jeho zřízení oznámil Heinrich Himmler 20. března 1933. O dva dny později byli do Dachau přivezeni první vězni. Nejednalo se o první koncentrační tábor v Německu. Již dávno byly zřízeny tábory Nohra, Lugau, Oranienburg, ale ty vznikaly pod vedením SA a byly považovány za provizorní. Tábor v Dachau byl prvním státním a trvalým koncentračním táborem bavorské země. Měl mimořádnou publicitu. Denní tisk přinášel zprávy o nových transportech vězňů, o záměrech na jejich využití ke kultivaci okolních rašelinišť, o oslavách 1. máje, kdy se vězňům pouští reprodukováná hudba a podobně. Do tábora přicházely i exkurze.¹⁰⁷

V červnu 1933 se velitelem tábora stal Theodor Eicke, který v něm zavedl režim, jehož podstatou byla soustavná terorizace vězňů a snaha o jejich co nejdůkladnější ponižení. Dachau se stalo „školou vraždění“ příslušníků SS. Eicke se v roce 1934 stal inspektorem všech táborů a jeho systém byl zaveden také pro ostatní tábory. SS postupně převzalo pod správu později všechny koncentrační tábory a pod řízením Heinricha Himmlera se podílela i na holocaustu. Pro správu táborů byly vyčleněny zvlášt' brutální jednotky SS- Totenkopf.

Prvními obyvateli byli poslanci a předáci politických stran, které byly nepohodlné pro nový režim. Později k nim přibývaly další skupiny vězňů – Svědci Jehovovi, Romové či homosexuálové. Dále pak interbrigadisté. Přibývalo také židovských vězňů. Po tzv. křišťálové noci bylo do Dachau zavlečeno více než 10 tisíc Židů z celého Německa. Většina byla později propuštěna za slib, že opustí Německo. Většina z nich pak, po zkušenosti z Dachau, raději emigraci zvolila.

V roce 1937 začala výstavba nového tábora. Stavěli ji tehdejší vězni a práce připomínaly galeje. V Německu dohasínala vlna politického teroru a druhá, daleko rozsáhlejší a brutálnější se připravovala. Od roku 1938 začali přibývat též vězni z okupovaných zemí. Po březnu 1939 i malé skupinky prvních Čechů. Byli zde zastoupeni i Rakušané a později Poláci, Francouzi i Belgičané atd. Před osvobozením tábora zde bylo i s pobočnými tábory 67. 665 lidí dvaceti

¹⁰⁶ Město Dachau se nalézá v Bavorsku asi 15 km od Mnichova.

¹⁰⁷ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 18.

sedmi národností. V hlavním táboře pak bylo 36 058 vězňů. Nejvíce tu bylo Poláků - 14. 894 a Rusů - 13. 536. Kněží bylo v táboře 1255 a to 777 Poláků, 152 Němců a dalších národností, českých kněží tu bylo 71.¹⁰⁸

Od roku 1940 začínají německé úřady soustřeďovat do koncentračního tábora Dachau duchovní všech církví, především pak římskokatolické církve. Papež Pius XII.¹⁰⁹ jim vymohl u Himmlera určitá privilegia. Spočívala v lepší stravě, neměli povinnost pracovat v komandech, mohli mít knihy a písemný styk se svými příbuznými. Též mohli sloužit mši svatou v táborové kapli. To dokazuje starost a snahu Vatikánu zmírnit utrpení kněží. Nuncius v Berlíně mons. Orsenigo se přimlouval za kněze i u samotného Hitlera. O poměrech v táboře byl Vatikán dobře informován. Některé německé kněze navštívil jednoho dne i mnichovský kardinál a ten pak podával zprávy do Říma.

Privilegia však platila jen od prosince 1940 do září 1941. Pak tyto výhody byly postupně zrušeny. Přesto některé platily dál, ale jen pro německé kněze. První prací pro kněze bylo roznášení jídla a později pak práce na plantážích. Nacistický režim dovedl totiž slíbit a podepsat vše, ale realita byla jiná. Duchovenstvo patřilo mezi nejostřeji pronásledovanou skupinu vězňů v táboře.¹¹⁰

Během války se z Dachau stalo místo masového vraždění. V říjnu 1941 bylo například do tábora deportováno a následně zastřeleno několik tisíc sovětských zajatců. Popravy se konaly na nedaleké střelnici SS v Heberthausenu. Od ledna 1942 byla na blízkém zámku Hartheim u Linze plynem vražděna část vězňů – invalidů. Bylo to v rámci snah SS najít ten „nejlepší“ způsob masového vraždění Židů.

Také v Dachau byla vedle rozsáhlého krematoria vybudována plynová komora, nikdy však nezačala sloužit svému účelu. V únoru 1945 se objevil z evakuované Osvětimi lékař SS Heinrich Schuster a dostal funkci hlavního epidemiologa a poradce šéflékaře SS. Epidemii chtěl řešit zavražděním nemocných, starých a invalidů v plynové komoře. Schuster vybral obrovské počty vězňů, ale akce se již naštěstí neprovedla. Krematorium bylo plně vytíženo spalováním mrtvých, navíc docházely zásoby uhlí a oblast byla již pod kontrolou spojeneckého letectva.¹¹¹

V říjnu 1942 vydal Himmler rozkaz transportovat všechny židovské vězně z koncentračních táborů na německém území. Z Dachau byli všichni Židé transportováni do Osvětimi. Téhož roku začali v táboře lékaři SS provádět na vězňích velmi bolestivé lékařské

¹⁰⁸ Archiv Vyšehradské kapituly, archivní materiály kanovníka J. Beneše.

¹⁰⁹ Pius XII., papež v letech 1939 – 1958.

¹¹⁰ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 101.

¹¹¹ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 305.

pokusy, které často skončily smrtí. Z těchto bestií v lékařském plášti bych chtěl jmenovat Sigmunda Raschera, který je štábním lékařem v luftwaffe¹¹² a písemně požádal Himmlera o pokusy na vězňích. Chce zjistit, jaká rizika hrozí letcům při prerušení přívodu kyslíku ve výšce kolem 15km. Himmler mu s nadšením vyhoví. Rascher uzavírá vězně do tlakové komory, ve které snižuje atmosférický tlak a obsah kyslíku. Křičící vězni si drásají obličej a umírají ve strašných mukách. Další pokusy prováděl s podchlazením vězňů v ledové vodě či na mrazu.¹¹³

Vězni jsou také zhruba od této doby využíváni k otrocké práci pro německý zbrojní průmysl. A tak vedle práce na plantážích byla pro vězně vytvořena síť pobočných pracovních táborů. Bylo v nich soustředěno až 37 tisíc vězňů. V největším komplexu pobočných táborů v Landsbergu am Lech vznikaly podzemní továrny, na jejichž vybudování byli deportováni především Židé z táborů na východě. Na přelomu let 1944 – 1945 tam ve vražedných podmínkách pracovalo zhruba 30 tisíc vězňů.¹¹⁴ Úmrtnost se po roce 1942 ještě drasticky zvyšuje. Je sice zakazována šikana vězňů, vyvěšování na sloupky a jiné sadistické tělesné tresty, ale vězni, kteří jsou nyní bráni především jako pracovní síla, umírají prací.

Alpy na jihu a jihozápadě, které byly díky ledovci příčinou vlhkého podnebí kraje, zastavovaly příchod tepla od jihu. Výpary z bažin zamlžovaly obzor téměř celý rok a teploty pod normál, zvláště některé zimy, byly lidskému zdraví přímo nebezpečné. Například v zimě 1941 až 1942 dosahovaly teploty až – 36° C a vedení tábora bylo nemilosrdné, vězni museli i v těchto mrazech, jen v lehkém oblečení, nastupovat na celodenní venkovní práce. Vězni pak trpěli omrzlinami na nohou, rukou a uších. Přesto příroda nabízela vězňům jednu krásu a to nádherné jarní a podzimní východy a západy slunce. A tak alespoň na chvíli bylo možné zapomenout na všechnu tu hrůzu a utrpení.

Tábor byl obklopen hlubokým příkopem bez vody a drátěným plotem z ostnatého drátu nabitého elektrickým proudem. Za plotem byl široký chodník, po kterém procházely hlídky SS a na kole je občas kontroloval jejich velící poddůstojník. Za chodníkem pak byla vysoká zeď opatřena opět ostnatým drátem. Zeď byla jen ze tří stran, na čtvrté straně byla široká strouha plná vody. Ve zdi bylo 7 strážných věží, ve kterých se každý večer otevřelo okénko směrem do tábora a vysunula se hlaveň kulometu. Koncentrační tábor byl postaven do

¹¹² Německé vládní letectvo.

¹¹³ Časopis Epoque, číslo 20, ročník 2007, str. 15.

¹¹⁴ www.holocaust.cz

obdélníku. Uprostřed tábora byl obrovský Apelplatz. Tam každé ráno a večer nastupovali vězni se svými blokovými útvary ke sčítání a v poledne pracovní komanda.¹¹⁵

Na jižní straně byla dominanta tábora a to hospodářská budova a v ní velká kuchyně, prádelny, krejčovny a skladiště čistého prádla. Po stranách byly koupelny, skladiště civilních šatů vězňů a Zahlmeisterei – úschovna peněžního majetku vězňů. Na střeše budovy byl obrovský nápis: „ Existuje cesta ke svobodě. Jejími milníky jsou: poslušnost, píle, čestnost, pořádek, čistotnost, střízlivost, pravdomluvnost, obětavost a láska k vlasti.“

Vzadu za kuchyní byly bunkry, kam byli umisťováni vězni, kteří se provinili táborovým předpisům. Jakousi zvláštností byl tzv. Ehrenbunker, který byl pro lidi, kteří požívali nějakých výsad.

Na sever od Apelplatzu vedla široká cesta zvaná Lagerstraße, táborová cesta s topolovou alejí. Po obou stranách byly vybudovány bloky, kde byli ubytováni vězni. Prvé bloky na obou stranách nebyly číslovány, první blok měl označení A a druhý B. Další bloky již byly číslovány až do třicítky. Pravá řada lichými čísly a levá sudými. Každý blok měl 4 obývací světnice, 2 umývárny a záchody. Každý blok měl čtyři štuby a to tak, že vždy dvě a dvě měly společnou umývárnu a záchod. Prvé dva bloky po levé straně sloužily jako kantýna a od r. 1943 jako skladiště a dílna pro výrobu součástek pro německé letectvo. Bloky A, B, 1, 3, 5, byly táborovou nemocnicí. Jak se lety zvyšoval počet nemocných, vzrůstal i počet bloků pro nemocnici. Ostatní bloky byly obydleny. Podle počtu skříněk zde původně bylo 50 – 60 vězňů v jedné světnici- štubě, což bylo 240 vězňů na jeden blok, ale již v listopadu 1940 jich bylo kolem 100 vězňů na jednu světnici a v letech 1944 – 1945 jich bylo 400 až 500. Každý blok byl 100m dlouhý a 10m široký a tak se zhruba na prostoru 10 x 10m tísnilo 500 lidí. Palandy byly třípatrové a bylo jich vždy 120 a tak na jedné posteli spali tři vězni.¹¹⁶

Vězni byli rozlišeni barevnými trojúhelníky a i jinými značkami, které měli našity na modrobíle pruhovaných trestaneckých šatech. Na prsou měl přišité trestanecké číslo a pod ním značku. Politický vězeň měl červený trojúhelník, zloději zelený, zločinci proti mravopočestnosti, homosexuálové růžový, sabotážníci a lidé štítící se práce černé, němečtí emigranti modrý. Češi měli pod značkou ještě našito T – Tscheche.

Na chodu tábora se uplatňovala vězeňská samospráva. Většinou v ní byli kriminálníci, kteří byli k vězňům často krutější než příslušníci SS, měli pak různá zvýhodnění, například jim byl prominut zbytek trestu. Táborový personál vybírala SS výlučně z řad německých vězňů.

¹¹⁵ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 10.

¹¹⁶ Archiv Vyšehradské kapituly, archivní materiály kanovníka Beneše.

Jejich službu ocenil při jedné přednášce pro generály wehrmachtu roku 1944 Himmler těmito slovy: „V koncentračních táborech máme cháturu z celé Evropy, Židy, Rusy, Čechy a další. Daří se nám je ovládat díky německým vězňům. Těch zhruba 40 tisíc politických vězňů a zločinců z povolání, prosím nesmějte se, jsou mým poddůstojnickým sborem pro celou tuhle společnost / smích/. Nasadili jsme tzv. kápy na 30-100 vězňů. Kápo zodpovídá za jejich pracovní výkony, aby nedocházelo k sabotážím a také za pořádek a čistotu vězňů. Kápo je popoháněn a když s ním nejsme spokojeni, je odvolán a zase spí s ostatními. Ví dobře, že bude první noc utlučen. Mým úkolem je zbavit společnost podlidí a nasadit je do práce pro vítězství.“¹¹⁷

Každý blok měl své čtyři štubové velitele a jednoho blokového – blockältestera. Nad nimi pak byl lagerältester. Každé pracovní komando mělo svého kápa. Nad touto samosprávou panovalo SS. Přímou nad veliteli bloků byli blockführeri a celý tábor pak měl na starosti lagerführer.¹¹⁸

V Dachau byla táborová samospráva v rukou německých politických vězňů, především komunistů. Sami ve své horlivosti nastolili v táboře šikanu spojenou se stláním lůžek, udržováním čistoty na světnicích a ve skříňkách. SS jim určitě nenařídila pravidelné leštění podlah motorovým olejem a další nesmyslné nároky na vězně. V táboře vládl prušácký dril a extrémní pořádek. Někteří káповé pomáhali příslušníkům SS při popravách a mučení vězňů.

Jeden z nejbrutálnějších byl například vrchní kápo na plantážích Christian Knoll. Velitel tábora Zill mu jednou slíbil dobrou svačinu, když zabije 100 židů a Knoll mu vyhověl. U soudu po válce tvrdil, že se jednalo o krtky. O jeho charakteru vypovídá například vzpomínka židovského vězně Ericha Kulky: „Jednou, když byla podlaha vypulírovaná, vyhnal nás Knoll na dvůr k trestnému cvičení. Byli jsme tlučeni klacky a přitom jsme běhali bosí v blátě. Když jsme se vrátili, bylo vše hned umazáno. Museli jsme podlahu lízat jazykem a oni nás dál tloukli a některé utloukli. To byla Knollova drezura.“¹¹⁹

Myslím, že je na místě také jmenovat některé dozorce z řad SS, kteří prosluli bestialitou a sadismem. Byli to především Kantschuster, věčně opilý bývalý cizinecký legionář, působící hlavně v bunkru. Dále Straus, který rád mlátil býkovcem vězně zapřažené do silničního válce, Otto Spörner, přezdíváný jako Ivan Hrozný, notorický alkoholik, který týral zejména nově příchozí. Měl zálibu v exkrementech. Házel je vězňům do obličeje, strkal jim hlavu do kbelíku s nimi a podobně. Dále to byli Walter, Wagner, Campe, Niedermayer, Ruzsyk a

¹¹⁷ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litoměřice 2003, s. 124.

¹¹⁸ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 11.

¹¹⁹ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litoměřice 2003, s. 126.

mnozí další. Ve vedení tábora se vystřídalo několik příslušníků SS. Již zmíněný Eicke, dále Zill, Hoffman, Weiß, Redwitz, Jarolin a další.¹²⁰

Charakteristiku vztahu příslušníků SS k vězňům vystihl SS- Oberführer von Malsen-Ponickau, pozdější policejní prezident v Norimberku, při svém projevu k dozorcům tábora v Dachau v roce 1933: „Pro výkon služby v táboře je nezpůsobilý každý, kdo se domnívá, že střežení vězňů mají lidskou tvář a každý kdo nemůže vidět krev. Pokud je mezi Vámi někdo, kdo věří, že jsou to lidé jako Vy, ať ihned vystoupí z řady.“¹²¹

Nejhorším místem v táboře byl bunkr. Bylo zde několik kobek s betonovou podlahou a zapáchajícími odtokovými kanály. Vládly zde poměry, které si nezadaly se středověkými mučírny. Dozorci SS sem dávali vězně, kteří se provinili proti táborovým předpisům, nebo ty které potřebovali „vyslechnout“. Mlátili je býkovci, topili, či na dvoře zakopávali do země. Týrali je i psychicky a nutili některé k sebevraždě. Dávali jim oprátku či nůž na podřezání žil. Některé vězně tu drželi až deset měsíců potmě a na řetězu. Brutalitou tu vynikali Steinbrenner, Hoffmann a Wickelmayer.

Koncentračním táborem prošly tisíce vězňů. Někteří zde zahynuli, někteří byli deportováni dál, do jiných věznic nacistického režimu. Dachau bylo synonymem hrůzy a smrti. 4. září 1942 k jeho bráně přijíždí i mons. Josef Beran. O čem přemýšlí? Jistě již ví, kde je a co ho čeká. O životě v koncentračních táborech již slyšel. Jsem přesvědčen, že se modlil k Bohu, aby přežil tohle „peklo na zemi“ a ještě viděl své milované blízké. Myslil na maminku, sestru Marii a domov.

¹²⁰ Archiv Vyšehradské kapituly, archivní materiály J. Beneše, vzpomínky F. Zatloukala na Dachau.

¹²¹ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 20.

2. 7 Nový život

Po příjezdu k táboru prošel Josef Beran spolu s ostatními vězni krátkou alejí, kterou vystřídala oplocená cesta k bráně. Na ní byl nápis, který již znal z Terezína, „Arbeit macht frei“. Pak byla nová skupina nahnána na Apelplatz.. Zde všechny nováčky čekalo přivítání velitelem tábora či jeho zástupcem. Uvítací projev měl různé variace, podle toho, kdo přednášel, ale vždy obsahoval nejdůležitější pasáže z Pickova táborového řádu. Nováček se dozvěděl, že když nesplní rozkaz, bude odstřelen a stejně tak ho nemine kulka, když se pokusí o útěk, pašování zpráv z tábora, politizování či pobožování. Přednášející většinou upozornil na nedaleké krematorium s dýmajícím komínem a poučil nováčky, že z tábora se odchází jedině tímto komínem.

V Schubraumu jim byly odebrány všechny civilní svršky. Oblečení, fotografie, dopisy, vše přišlo do papírového pytle. Pak museli všichni do Badhausu, kde byli zbaveni ochlupení na celém těle a osprchováni. Po natření pálivým desinfekčním prostředkem byli oblečeni do trestaneckého. Vyfasovali modrobílé trestanecké šaty a dřeváky. Pro nováčky bylo vždy to nejhorší prádlo, zpravidla bylo seprané a záplatované. Zmizeli společenské rozdíly vyjádřené oblečením, všichni vypadali jako otrhanci a kašparové. Poté musel Josef Beran předstoupit před zdravotní prohlídku. Také ho čekalo focení. Po hodinách čekání byl vyvolán do budovy, kde byl „fotoateliér“. Byly vyplněny dotazníky, vzaty otisky prstů a to vše za neustálého křiku a bití.

S každým novým vězněm přišel i průvodní list se zatykačem, tzv. Vernehaung, kde byl uveden i důvod zatčení. Někteří měli k rozsudku připsanou poznámku „návrát nežádoucí“ a podle toho pak s ním bylo zacházeno. Josef Beran toto označení sice neměl, ale důvod jeho zatčení ho řadil mezi politické vězně, kteří byli také značně terorizováni. V přijímací kanceláři tábora tedy dostal na trestanecký oděv značku v podobě červeného trojúhelníka s písmenem T a své číslo. Od této chvíle již nebyl pro své vězňatele člověkem, který má jméno a příjmení, ale pouhým číslem. Josef Beran se stal číslem 35844.¹²²

Často již zde, v přijímací kanceláři Shurhausu byl nový vězeň bit a ponižován, zvláště pak kněz. Kněží byli pro dozorce SS pfpafové a flandřáci. Týrali je i psychicky. Vytýkali jim, že se měli držet evangelia, ptali se jich, jestli se dotýkali chlapců a děvčat, kolik jich znásilnili a jestli jedli v pátek maso.¹²³

¹²² osobní archiv D. Kavinové – Brabcové, příbuzné J. Berana.

¹²³ Bedřich Hoffmann, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 260.

První dny v táboře strávil na bloku 17, který sloužil jako „Zugangsblock“. Rychle si musel zvykat na drsný režim v novém prostředí. Budíček byl ve čtyři hodiny. Po zaznění bzučáku, nazývaného Bär, vběhl do ložnice velitel štuby s prknem a energickým povelom:

„Aufstehen!“. Ve snaze uniknout ranám, vyskočil každý v polospánku a ti z horních pater končili na zádech starších a pomalejších. Po perfektně ustlané posteli musel rychle běžet na rozcvičku a sčítání na Apelplatzu. Potom ho čekalo trochu melty a kousíček chleba. Každé ráno kontrolovali štuboví velitelé světlic postele, zda mají hrany ostré jako břitva, čistotu skříněk a vyleštěnou podlahu. Několikrát za den se myla okna. Josef Beran se tohle musel naučit jako první, mohlo ho to stát i život. Jakákoliv maličkost byla záminkou k bití a šikanování. Na tomto bloku platil pro nové vězně zákaz mluvení, s výjimkou práce. Nováčci byli také naprosto izolováni od ostatních.

Za několik dní byl Josef Beran, jako kněz, umístěn na jeden z kněžských bloků. Nejprve na blok 28/ 3 a později mezi ostatní české kněze na blok 26. Zde se setkal hned po příchodu s řadou známých osobností církevního života a přátel. Byl zde P. Antonín Kajpr S. J., P. Spurný, ThDr. B. Zlámal, mons. B. Stašek, P. František Němec S. J., P. Bedřich Hoffmann a vyšehradští kanovníci Švec a Ježek.¹²⁴

Největším přítelem mu byl na začátku pobytu na bloku laik Karel Kašák a jeho někdejší student P. František Štverák. Josef Beran později vzpomínal, že ho tehdejší počernický farář uvítal mezi prvními. Když viděl nepatrnou, vyhladovělou postavu svého bývalého profesora, pomyslně si: „Á chudák, ten tu mezi námi dlouho nebude!“ Všiml si děravých šatů a večer mu povídá: „Tak Jozífkou, ty šaty dolů a já Ti je musím nejdříve zašít. Pak z Tebe udělám pořádného kriminálního. Takhle bys nám tu zašel.“¹²⁵

P. František Štverák byl v Dachau již od roku 1940, pak byl přemístěn do koncentračního tábora v Oranienburgu. Zde přišel málem o život. Dozorci SS Fikert se mu při týrání snažil proslápnout hrudník. Když se mu to nepodařilo, vytáhl na něj zbraň a několikrát do něj vstřelil. P. Štverák předstíral mrtvého a to mu zachránilo život. Za pomoci svých spoluvězňů se dostal na ošetřovnu a přežil. Později v květnu 1942, tedy tři měsíce před příjezdem Josefa Berana, byl transportován opět do Dachau.¹²⁶

Další vzpomínky Josefa Berana dosvědčují, že s Františkem Štverákem si v mnohém pomáhali a společně i hospodařili. Štverák měl v táboře známého řezníka, který byl v pracovním komandu, které jezdilo na práci na jatka v Mnichově. Ten mu vždy přinesl

¹²⁴ Archiv Vyšehradské kapituly, vzpomínky kanovníka Svatopluka Lába.

¹²⁵ Marie LUNÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 169.

¹²⁶ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 264.

kousek salámu. Vždy se pak s Josífkem, jak mu říkal, rád dělil. Zbytky pak pečlivě uschovávali. Později, když byli občas povoleny balíky, svěřoval je Josef Beran do správcovství Františkovi. Často však vše rozdali. Sdíleli spolu vše dobré i zlé. V zimě, kdy byl nedostatek pokrývek, František často „zorganizoval“, což byl táborový výraz pro slovo ukradl, pro svého Josífka nějakou tu pokrývku navíc. Ten ji však často daroval jinému zimomřivému vězni.¹²⁷

S příchodem na kněžský blok čekalo Josefa Berana pracovní zařazení do nějakého komanda. V prvních měsících svého pobytu, na podzim roku 1942, dostal práci metaře na Lagerstrasse. Bylo to v době, kdy si teprve velmi těžko zvykal na neustálý hlad, zimu a především nevyspání. I když byl budíček ve čtyři, stával totiž často již v půl čtvrté a začal si „žehlit“ lůžko a stlát ho. Tehdejší blockführer Zier byl na české kněze vysazený a terorizoval je za neustlaná lůžka. A tak, ještě potmě, mnozí potichu vstali a upravovali postel. Protřepávali slámu v místech, kde ji v noci proleželi, vycpávali rohy a prkénkem žehlili prostěradlo. Ve čtyři hodiny byl budíček, nástup do umývárny, melta s chlebem a už se běželo na ranní apel. Pak po návratu již nebyl čas nanic a z bloku se odcházelo do práce. Večer pak probíhala kontrola světnic a následovaly případné tresty.¹²⁸

Na krušné začátky v těchto dnech Josef Beran později vzpomínal: „Jednou jsem se cítil opuštěn od lidí i od Boha. Vzbuzoval jsem úkony důvěry, ale srdce zůstalo sevřeno úzkostmi takřka smrtelnými. Metl jsem a prosil Boha, aby mi alespoň nepatrným náznakem ukázal, že mne neopustil. Měl jsem strašný hlad a snad právě ten u mne vyvolával tak hrozné depresivní stavy. Najednou vidím na špici koštěte něco malého a lesklého. Shýbnu se, aby mne kápo neviděl. Bylo to zabalené cukrátko. Nevím proč, ale tenkrát se moje srdce naplnilo blahou jistotou, že Bůh o mně ví a neopustí mě. Cukrátko jsem dlouho uschovával.“¹²⁹

Vzpomínka dokazuje v jakých podmínkách se Josef Beran ocitl. Začal pro něj úplně nový život. Byl to boj o přežití. Nejhorší byl pochopitelně hlad. Ráno jídlonoši přinesli pro každého trochu kafe, přesněji melty a kousek chleba. Ten si vězeň, pokud se ovládl, rozdělil a nechal si ho na polední pauzu, kdy dostal trochu polévky, což byla teplá voda, v níž plavala trocha zelí či kapusty a v neděli kousky masa. Později v letech 1944 a 1945 již maso úplně chybělo. Po obědě byl opět nástup do práce a pracovalo se do sedmi hodin. Po večerním apelu a návratu na světnici ho čekala opět nevyživná polévka. Decimující hlad nešlo utišit.

¹²⁷ Marie LUNÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 170.

¹²⁸ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 248.

¹²⁹ Marie LUNÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 171.

Na hlad a jeho následky v koncentračním táboře vzpomíná i bývalý dachovský vězeň Stanislav Zámečník: „Nový vězeň měl zpočátku dojem, že jídla, i když nechutného, je celkem dostatek. Litr polévky denně s několika bramborami sotva snědl. Velmi brzy však poznal, že je to jídlo sice objemné, ale minimálně výživné. Jeho kalorická hodnota byla hluboko pod potřebou odpovídající vyčerpávajícímu způsobu života. Brzy se dostavil krutý hlad, umocněný psychickým utrpením. Člověk nepřestával na jídlo myslet. V noci se z hladu probouzel a když spal, zdálo se mu o jídle. Viděl, jak v tomto strašném světě spoluvězni hubnou, slábnou a umírají hlady. Cítil, jak sám rychle fyzicky chátrá. Za několik týdnů se dostal do stadia, kdy se snažil alespoň něčím naplnit žaludek. Hledal rostliny s požitelnými kořínky, pil kvanta závadné vody z vodovodu a když na tom byl nejhůře, vybíral z popelnice bramborové slupky. Pro vězně byl svátostí černý vězeňský chléb, se stopami otrub a pilin. Ti co prošli koncentračními tábory, si účtu k chlebu a jídlu vůbec zachovali již po celý zbytek života.“¹³⁰

Vězeňský chléb se také kradl. Byl opravdu velmi vzácný a fungoval také jako platidlo. Vězeňská justice tvrdě stíhala krádeže chleba. Brotdieb – zloděj chleba dostal na krk ceduli a spoutaný na rukou a nohou byl nošen po táboře. Často byl velmi brutálně ztlučen. Počátkem roku 1941 se kousek chleba ztratil i na kněžském bloku a nikdo z duchovních se ke krádeži nepřiznal. Tehdejší starší tábora Kapp využil příležitosti ke kolektivnímu trestu a ke skandalizaci tzv. flandáků. Po ranním apelu nechal osazenstvo štuby půl hodiny na Apelplatzu sborově skandovat „Nebudeš krást!“ a potom až do oběda nařídil trestní cvičení.¹³¹

K tomu je také nutno dodat, že právě v době příchodu Josefa Berana do koncentračního tábora Himmler nařídil experimenty s jídlem. Chtěl pro vězně vydatnou, ale levnou stravu. Hodně si sliboval od Biotinu, přípravku z papírenského odpadu obsahujícího bílkoviny. Také zakázal vařit loupané brambory. Koncem října 1942 pak povolil potravinové balíčky z domova.

K hladu je nutné přičíst zimu a týrání ze strany dozorců. Není tedy divu, že i zdravotní stav Josefa Berana se neustále zhoršoval. Hubl a celkově chřádl. Záchranou pro něj byla pomoc od přátel a možnost občas přijmout potravinový balíček.

S nastávající zimou 1942/ 1943 se podmínky pro Josefa Berana ještě více zhoršily. Práce ve venkovním metařském komandu byla čím dál tím horší, pro narůstající mráz a padající sníh. Velitel tábora vyžadoval, aby Lagerstrasse byla naprosto uklizená a tak vězni odklízeli

¹³⁰ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 118.

¹³¹ Tamtéž, s. 121.

sníh, jak se jen dalo. Dokonce ho nosili na deskách stolů, v čepicích anebo ho museli zmrzlými rukama válet do koulí. Sníh znamenal velké utrpení. Kněží byli nedostatečně oblečení a místo pořádných bot měli často jen dřeváky. Když bylo sněhu opravdu mnoho, zapřahali se kněží do pluhu. Zde je nutné dodat, že SS vymýšlelo práci jako trest, na který by co nejvíce vězňů zemřelo. Josefu Beranovi zde velmi pomohl a možná mu tak i zachránil život, Karel Kašák, jeho spoluvězeň z kněžského bloku. Sehnal mu práci v táborové výrobně vitamínových prášků určených pro příslušníky jednotek SS.¹³²

Byl to zásadní zlom. Sehnat si snesitelné pracovní komando byl základní předpoklad přežití. Vězni, kteří nebyli zařazeni ve stálém komandu, patřili mezi tzv. „unangeteilen“, vězně, kteří byli používáni na příležitostné práce, ale většinou stáli na apelplacu a byli vydáni napospas teroru ze strany dozorců SS a vězeňské samosprávy.

Období psychické a fyzické adaptace bylo nejtěžší. Nejvíce lidí umíralo do tří měsíců. Za tu dobu odpadli staří, nemocní, slabí a psychicky labilní. Josef Beran díky svým přátelům tohle období překonal. Otupěl hrůzám a naučil se nebezpečí čelit. Komando, které mu sehnal Karel Kašák bylo pod střechou což bylo řešení pro delší dobu a také měl nárok na přídavek jídla. Výhodou Josefa Berana byla také jeho malá nenápadná postava. Upoutání pozornosti příslušníka SS mohlo mít tragické důsledky. Nenápadnost byla podmínkou přežití. Člověk musel splynout s ostatními. Nežádoucí pozornost mohl vězeň upoutat různými způsoby. Brýlemi jakožto znakem intelektuála, tělesnou vadou či divným oblečením a příliš vysokou postavou.

Josef Beran překonal určitý šok, který měl každý po příchodu do tábora. Počáteční ohromení vyústěovalo v pobouření a to přecházelo ve zděšení. Šok byl tím větší a zhoubnější, čím byl člověk méně psychicky připraven. Mons. Beran měl již za sebou útrapy na gestapu a vyčerpávající pobyt v Terezíně, nicméně šok se mu nevyhnul a první měsíce v táboře byly pro něj opravdu krušné období. I přesto jej dokázal překonat a vytvořit si vnitřní odstup od nelidské skutečnosti a nepřipouštěl si, jak se o to režim tábora snažil, postavení ukřivděného a smrtelně ohroženého podčlověka. I v nejhorších chvílích si musel udržet vědomí morální převahy nad těmi v holínkách i nad jejich poskoky s páskou na rukávu.

¹³² Svobodné noviny z 18. 9. 1946, Karel KAŠÁK, *Od heftligské čepice k arcibiskupské mitře*.

2. 8 Epidemie břišního tyfu

Již v prosinci 1942 se táborem nesla zpráva, že řada vězňů onemocněla břišním tyfem. Nebylo to ještě přesně zjištěno a potvrzeno. Zvláštní bakteriologické oddělení v Mnichově mělo vyzkoumat, jde-li skutečně o tuto nemoc. Na konci roku bylo vše potvrzeno. Vedení tábora se snažilo zamezit jeho šíření. Na každém bloku začali na onemocnění umírat první vězni. Nemoc se začala projevovat bolením hlavy a horečkou. Lékaři SS doporučili vedení tábora zákaz posílání vězňů na venkovní práce, aby se nenakazilo okolní německé civilní obyvatelstvo. 25. ledna 1943 nastala karanténa celého tábora.

Pro zdravé lidi byla karanténa neobyčejně milým překvapením. Dozorci SS se vyhýbali blokům, jelikož se báli nákazy. Nesmělo se do práce, vstávání bylo posunuto na osmou hodinu, ranní apel se nekonal a večerní jen na prostranství před blokem. Pití vody bylo zakázáno i když nutno dodat, to byl již starý zákaz, který nebyl nikdy odvolán. Vězni hasili žízeň večer, kdy se rozvážel čaj. Každý blok byl v izolaci, byly zakázané návštěvy a jakýkoliv pohyb. Jen vnitřní táborová komanda, obstarávající kuchyň, prádelny, punčochárny, králíkářny atd., nastupovala do práce a ti, co měli horečky se měli hlásit na apelu do nemocnice.¹³³

Pro Josefa Berana však epidemie znamenala nové utrpení. Již v lednu je spolu se svým největším přítelem Františkem Štverákem, nakažen a trpí vysokými horečkami. Oba dva se snaží společně dostat do táborové nemocnice, neboli na revír a tak v horečkách a mrazu chodí na lékařské prohlídky na apelu. Jednalo se o tzv. „arztmeldung“ a konal se vždy po večerním apelu. Dostat se na revír bylo opravdové umění. Přijímal je lagerführer či revírkápo. Nejobtížněji se tam dostávali kněží. Mnoho z nich pak zemřelo na bloku. Mnohý vězeň, aby se zachoval při životě, chodíval na arztmeldung tak dlouho, dokud nebyl buď přijat, či nezemřel. Stejně odhodlání měl v těch dnech i Josef Beran.

Později na to František Štverák vzpomíná: „Šli jsme v zimě a mrazu k lékařské prohlídce, jak se tomu říkalo. Šli jsme tři, dr. Beran, československý kněz Václav Vyšohlíd a já. Postavili jsme se na apeláku a celá prohlídka byla odbyta SS Oberscharführerem Trenklem zcela rychle: stovky nemocných byly poslány zpět na bloky. Šli jsme tedy druhý den znova. Tentokrát se do táborové nemocnice dostal Vyšohlíd a tak jsme šli do třetice všeho dobrého znova. Beránkovi jsem tenkrát řekl: „Josefe, nevezmou-li nás, zajdeme tu jako psi.“ A Josífek mne vzal pod paždí a řekl: „Ale Františku, jsme ve vůli Boží.“ Změřili nám horečku, Josífka

¹³³ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 162.

vzali do nemocnice a já vzat nebyl. Jako by to bylo dnes, pamatuji se, že měl přes 40 stupňů, kdežto já necelých 39. On tedy, jak jsem na zpáteční cestě rozjímal, měl větší horečku, nežli já a přesto mne vedl a ještě utěšoval.¹³⁴

Trochu jinak tyto události popisoval Josef Beran nemocnému ThDr. Boublíkovi, vzpomínal na to mons. Laštovica: „Bylo to v roce 1965. ThDr. Boublík byl pozván na večeři a trochu se přejedl ústřic, které nebyly zrovna čerstvé a druhý den se mu udělalo nevolno. Putoval do nemocnice a já, Josef Beran a jeho tajemník Polc jsme ho jeli navštívit. Stáli jsme u jeho lůžka, ThDr. Boublík vzdychal a Josef Beran ho utěšoval vzpomínkou na Dachau ve kterém onemocněl tyfem a jelikož měl vysoké horečky, nemohl se udržet na nohou a na apelu ho museli kamarádi podpírat. On pak nahlásil číslo a to mu zachránilo další den života. Naznačil tak nemocnému, že jsou horší chvíle a snažil se mu dodat sebevědomí. „I Vy budete zase zdrav, dám Vám k tomu své požehnání“: uklidňoval tehdy Josef Beran pacienta. Když jsem přišel za Vládou Boublíkem znovu třetí den, tentokrát sám, vítal mne pan primář radostnými slovy: „Profesor Boublík je zachráněn, včera se mi podařilo nasadit správné antibiotikum, už zabírá. Nad zakončením tohoto příběhu mi dodnes visí otazník, zabraly tehdy více léky, nebo požehnání otce kardinála?“¹³⁵

Revír byl vždy přeplněn a v době karantény tomu bylo ještě hůře. Josef Beran neměl vůbec jisté, zda ho někdo ošetří a postará se o něj. Tehdejší revírkápo Zimmermann nenáviděl kněze a úroveň ošetřovatelů byla přímo zoufalá. K čemu lékaři potřebují střední školu a studium na lékařské fakultě, to v táboře po několikadenním zaškolení prováděl obuvník, číšník a podobně. Byla to surovost lékařů SS, kteří to nejen trpěli, ale sami prováděli. Dávali ošetřovatelům úplně volnou ruku. Takže absolutní laik dával injekce, pneumotorax, stanovil diagnosu a dokonce i operoval. Proto není divu, že na revíru byla vysoká úmrtnost. Přesto Josef Beran doufal, že mu bude pomoheno. Jeho stav byl strašný. Zhubl na 45 kilo.

O jeho stavu se dozvěděli i v semináři v Dolních Břežanech. Díky balíkům a vzkazům z tábora byl mezi táborem a seminářem stálý a pevný kontakt. Když se v lednu 1943 rozstonal vězněný rektor, v semináři nic nevěděli, jelikož od něho přišel dopis, v němž ač nemocen, ujišťoval o svém dobrém stavu. Nikoho nechtěl rmoutit a také si myslím, že se obával, aby se o jeho skutečném stavu nedozvěděla maminka či sestra. V lágru ho začali považovat za ztraceného a tak se někteří kněží z Prahy rozepsali do svých farností o špatném stavu Josefa Berana. V seminárním kostele v Dejvicích i v Dolních Břežanech se bohoslovci i věřící po domluvě začali od 11. února pravidelně modlit nověnu k Panně Marii staroboleslavské.

¹³⁴ Lidová demokracie ze dne 14. listopadu 1946, *Několik vzpomínek na Josefa Berana* od P. F. Štveráka.

¹³⁵ Vzpomínky mons. Laštovici na Josefa Berana při rozhovoru s autorem v Karlově Studánce 23.7.2007.

Modlitby byly skutečně vyslyšeny. Po 19. únoru se zdravotní stav Josefa Berana začal zlepšovat. Na poděkování Panně Marii a všem svým blízkým v Čechách se rozhodl, že napíše, pokud to bude možné, dílo o sv. Marii Magdalské.¹³⁶

Později také vzpomínal, že měl u sebe neustále schovaný obrázek sv. Barbory, který ještě jako metař našel v křoví u cesty: „Bylo to 3. prosince a já jsem si vzpomněl na svého přítele, jehož výročí smrti připadalo na 4. prosince, svátek svaté Barbory. V tu chvíli jsem se modlil za jeho duši a přitom vyhraboval suché listí mezi keři. V tom jsem přihrábl k sobě nějaký předmět. Byl bych projevil velkou nedůvěru, kdyby mi to někdo vyprávěl o sobě, tak to bylo celé podivuhodné a zvláštní. Když jsem se shýbl, uviděl jsem ručně malovaný obrázek lemovaný obrubou, dílo lidového umění. Obrázek představoval sv. Barboru. Dlouho jsem byl u vytržení. Byl to pozdrav z očiště, či už z ráje? Obrázek jsem pak uschoval a chránil před slídivými zraky dozorců, abych ho pak odevzdal na památku vdově po mém příteli.“¹³⁷

Každý neměl takové štěstí jako Josef Beran a tak mnoho vězňů zemřelo. Josef Beran byl zařazen na revíru mezi rekonvalescenty a musel být velmi opatrný v jídle. Jako nemocný prakticky vůbec nejedl a tak mohl jen bílé pečivo a sladkosti. Kdyby snědl jen trochu masa, zemřel by ve vysokých horečkách. Byl přesunut do karantény na bloku 27 do čtvrté světnice. Epidemie končila. V neděli 14. března odpoledne byl najednou celý tábor svolán na nástup. Všichni byli přesvědčeni, že karanténa je zrušena. Za příjemného slunného odpoledne pochodoval blok za blokem. Po nástupu byl dán povel, aby všichni nastoupili do svých komand. Asi dvě hodiny je dozorcí SS obcházeli a počítali. Po skončení sčítání byl ohlášen konec karantény a nástup do práce.¹³⁸

Jen dva bloky a blok 27 patřil mezi ně, ještě nenastoupily druhý den do práce. Až bylo i tam vše mimo nebezpečí, šly rovněž pracovat. Josef Beran byl zařazen do pracovního komanda, které zašívalo v punčochárně punčochy. Byl zde mezi starci a lágrovými invalidy. A zde právě díky přítomnosti v tzv. invalidní skupině mu hrozilo nové nebezpečí. Již v roce 1940 byly do Dachau přivezeny první transporty invalidů z různých táborů, kde nelidské zacházení nadělalo ze zdravých lidí mrzáky neschopné práce. Mnozí z nich byli připraveni o ruku nebo o nohu buď neodborným zákrokem řezníka či jiného řemeslníka, který nahrazoval lékaře, nebo úrazem v práci. Byli vyčerpaní, zesláblí a vychrtlí na kost a kůži. Zprvu se zdálo, že dachovský tábor má pro ně znamenat jakési „sanatorium“, kde se mají zotavit, aby mohli

¹³⁶ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 173.

¹³⁷ Tamtéž, s. 172.

¹³⁸ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 165.

být vzápětí opět zapojeni do práce pro říši. Léčení však nebyli, nemuseli jen nastupovat do práce.

Situace se pro ně změnila 1. května 1942, kdy do tábora přijel na inspekční cestu velitel SS a reichsführer Heinrich Himmler a ten nařídil pro ně pracovní povinnost a transporty na smrt do vyhlazovacích táborů. Od té doby platilo, že pokud se vězeň dostal do invalidní skupiny, musel počítat, že bude v dohledné době vybrán pro transport smrti. Invalidé byli také odváženi z tábora na zámek Hartheim u Linze, kde byli zavražděni plynem. Od 7. října do 8. prosince zde bylo usmrceno 342 vězňů.¹³⁹

A tak i když zesláblému Josefu Beranovi lehká práce v teple jistě vyhovovala nemohl svou budoucnost vidět růžově. Bylo potřeba rychle jednat. V roce 1942 již v táboře platila směrnice, že kdo se nevyhléčil do tří měsíců, byl pokládán za invalidu, přeložen na invalidní blok a mohl počítat s tím nejhorším. Opět se však dokázalo, že v takovém prostředí, jako byl koncentrační tábor, bylo přímo nutností k přežití mít přátele a udržovat s nimi neustále kontakt a vzájemnou pomoc.

Na ošetrovně působil v té době MUDr. Bláha, později jeden z nejdůležitějších svědků dachovského případu v norimberském soudním procesu. Bývalý primář jihlavské nemocnice, místonáčelník Sokola a jednatel Svazu důstojníků československé armády, byl zatčen gestapem již v roce 1939 a po projití řady německých věznic se dostává do Dachau v dubnu 1941. Dostal se mezi vězně, kteří byli určeni k pokusům. Byl infikován tyfem, přežil a byl navržen k dalšímu. Chtěli mu operativně odstranit žaludek a žlučník. To vážil jen 33 kg. Utekl jim z operačního stolu a skrýval se za pomoci přátel v táborové králíkárně. V kartotéce byl odepsán jako mrtvý a podvodem znovu zapsán jako příchozí.¹⁴⁰

Pracoval pak na plantážích a nakonec se dostal jako chirurg do nemocnice, odkud ještě nedávno utekl. Odmítl však dělat pokusy na lidech a stal se nosičem mrtvol. Lékaři SS však potřebovali odborníka a tak se stává šéfem bakteriologického oddělení dachovské nemocnice a provádí především pitvy. Dr. Bláha měl přístup po celém táboře a využíval toho. Byl dobrou duší lágru. Organizoval skrývání lidí před transporty na smrt a to především v rakvích. V pitevně v noci jeden čas fungovala i vysílačka, kterou sestrojili a obsluhovali dva radiomechanici z Čech, Fuchs a Vítoul. Přijímali zprávy z domova i z fronty a informovali vězně o situaci v Evropě a na bojištích. O hrůzách a událostech v táboře pořizoval dr. Bláha záznamy a statistiky, které pak posílal tajně do úkrytů v okolí tábora. Zásoboval také ostatní kvalitnějším jídlem, ošacením a přikrývkami.

¹³⁹ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 174.

¹⁴⁰ Lidové noviny, 8.3. 1946.s. 1.

MUDr. Bláha také ve své pojízdné plechové rakvi, před níž si esesmani s odporem odplivovali, pašoval medikamenty a potraviny od spoluvězňů z bloků pro jejich nemocné přátele na revíru. V době první tyfové epidemie v Dachau prováděli Češi na bloku 20 sbírky ovoce a Dextropuru a dodávali vše Bláhovi. Ten pak na pitevně z ovoce vařil kompot a z Dextropuru připravoval roztok pro posilující injekce.¹⁴¹

Právě on informoval o stavu Josefa Berana jeho spoluvězně z kněžského bloku 26 a žádal je o pomoc. Především pak zásluhou tehdejšího laika Karla Kašáka se Josef Beran přeřadil do táborové kanceláře jako písař.¹⁴²

To pro něj také znamenalo, že se po několika měsících opět vrátil na kněžský blok 26 mezi své spoluvězně. Když přišel na blok, našel na stole dopis z domova. Později vzpomínal: „Moji drazí mi psali, vykonali jsme za Tebe pouť k Matičce staroboleslavské, když jsme se modlili křížovou cestu, provázela nás v ambitech vlašťovka a tak jsme poprosili Boha, aby Ti skrze ni vyřídil od nás pozdravy. Učinil tak? I tenkrát jsem zaplakal a děkoval Bohu za tak něžné projevy jeho otcovské přízně.“¹⁴³

Tenkrát učinil Josef Beran slib. Nebyl to slib, že pokud přežije, postaví kapli či něco podobného. Slíbil si, že pokud přežije a vrátí se do vlasti, vynasnaží se nikomu nic neodepřít, zač bude prošen a pokud to bude v jeho silách a nebude to odporovat vůli Boží.¹⁴⁴

¹⁴¹ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 274.

¹⁴² Lidové noviny z 8. února 1946, *Odyssea hrůzy českého lékaře*.

¹⁴³ Marie LUNÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 171.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 178.

2. 9 Lenzova aféra

Pro Josefa Berana nastaly, ve srovnání s tím co zatím prožil, lepší časy. Jeho zdravotní stav se zlepšil a díky společnému hospodaření s Františkem Štverákem se zvyšovala i jeho váha. Byl to opět on, usměvavý Josífek, který se snažil ostatní povzbudit a pomoci, kde se dalo. František Štverák později vzpomínal: „Dělili jsme se poctivě o každý kousek chleba a náš kuffík byl stále prázdný, protože jsme rozdávali oba, až posléze jsem ono větší rozdávání Josefovo musel zamezit tím, že jsem alespoň kousek chleba zachraňoval, aby měl ráno do kafe. A to moje vaření, když si na ně vzpomenu! Musím alespoň volat Tebe ke svědectví, mrtvý kamaráde Kose a živý Sudíku, kterak jste mi často říkali: „Ty tvoje výrobky může jísti jedině Beran.“ A uznávám, že já a vaření byly vždy pojmy navzájem se potírající, ale vždycky jsem slyšel z úst Josífka: „Zaplat' Pán Bůh Franc, bylo to moc dobré.“ Když si vzpomenu, jak jsme prali v rezavém vědru naše špinavé prádlo, ve studené vodě, bez mýdla, nemohu se ubránit vzpomínce na jeho slova: „Franc, to by z nás měly maminky radost, vid'?“ Josífek byl prostě sluníčko lágru.¹⁴⁵

Josef Beran sám pak vzpomínal i na veselé příhody, které prožil s Františkem Štverákem. Například na žaludeční kapky z domova. Jeho přátelé mu posílali koňak jako prevenci proti chřipce. Alkohol však dozorcí SS při prohlídce balíčků zabavovali a tak byl poslán jako žaludeční kapky Magentropfen. Na lahvičku se nalepila nálepka žaludeční kapky. Josefu Beranovi dlouho vrtalo hlavou, co si doma myslí o jeho žaludečních potížích a proč mu stále posílají Magentropfen. A tak je schovávali s Františkem Štverákem do „špajzky“ pro strýčka „Příhodu“. Kolínského kaplana, již zmíněného Josefa Kose, který později v Dachau zemřel na tyfus, bolel neustále žaludek a požádal o pomoc Josefa s Františkem. „Ale Franz, vždyť tady máme Magentropfen, přines je.“ Požádal Františka a ten dal kaplanovi lahvičku. Tajemství Magentropfenu vyšlo najevo a brzy byla část světnice v povznesené náladě. Kápo je tenkrát přistihl a Josef Beran musel domů napsat, aby už žaludeční kapky neposílali.¹⁴⁶

Josefa Berana jako vězně v Dachau charakterizoval jeho další spoluvězeň, duchovní Českobratrské církve evangelické ThDr. Miloš Bič: „Josef Beran byl nenápadný človíček, který patřil k těm nejtišším a nejnenápadnějším kněžím. Nijak nevynikal. Úplný opak například Josefa Plojhara z Českých Budějovic. Ten se uplatňoval při každé příležitosti, když měl možnost dostat se do popředí, třeba k nějaké funkci. Berana jsem si vážil pro jeho poctivou, přímou povahu. Nebyl to typický pánbičkář, ale normální člověk, který byl schopen promluvit i s jinověrcem. Tak jsme se brzy sblížili. On neuplatňoval svou ideologii, já tu mou

¹⁴⁵ Lidová demokracie z 14. listopadu 1946, *Několik vzpomínek na J. E. Josefa Berana*.

¹⁴⁶ Marie LUNÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 174.

také ne. Prostě jsme se sblížili jako křesťané. Vedli jsme často spolu dlouhé rozhovory. Bavili jsme se o tom, co den přinesl, o postavení církve venku a o práci, kterou jsme tam museli nechat a na kterou se těšíme, až se vrátíme. Mezi námi vzniklo upřímné ekumenické přátelství. To se projevilo i po válce, kdy jsme se setkali ještě dvakrát již jako významní představitelé dvou církví.¹⁴⁷

Práce písaře v táborové kanceláři umožňovala Josefovi Beranovi se vedle svých povinností věnovat literární činnosti. Napsal zde trilogii „Milovala mnoho“ o sv. Marii Magdalské. Světici zde vylíčil nejen jako vzor kajícnice, nýbrž jako vzor vzácné ženské duše, která překonala vše i sebe nezměrnou láskou. Plnil tak slib daný Panně Marii i svým přátelům a mamince těsně po uzdravení z tyfu. Díky Karlu Kašákovi se tato práce dostala z tábora domů ještě před návratem Josefa Berana v roce 1945. Rozpracoval také psychologický román o problémech uvězněných mužů, ale ten dokončil až jako arcibiskup. Později se rukopis ztratil v arcibiskupském paláci. O trilogii „Milovala mnoho“ projevila později po válce zájem i jedna americká filmařská společnost. Arcibiskup Josef Beran jí zapůjčil rukopis, díky internaci ho již nedostal zpět a tak i tato práce upadla v zapomnění.¹⁴⁸

Klidnější období práce v kanceláři však netrvalo dlouho a život Josefa Berana byl opět ohrožen. Josef Beran i ostatní kněží, kteří pracovali na lágrovém úřadu práce a v jiných kancelářích měli možnost nezákonnou cestou poslat dopis domů. Hrozil za to pobyt v bunkru, ale přesto ji všichni často využívali a tak chodily z tábora dopisy s pečeti SS do rukou přátel a obsahovaly pravdivé informace o životě v koncentračním táboře.

23. září 1943 však poddůstojník SS z dlouhé chvíle kontroloval odesílané dopisy a to především ty co byly posílány na soukromé adresy. Zachytil tak dva nedovolené dopisy, německých kněží Schrammela z olomoucké diecéze a Burkharta z augsburgské diecéze. Zburcoval vedení tábora a hned druhý den nato vtrhli dozorcí SS na kněžský blok 26 a vykonali prohlídku. Oba kněží skončili v bunkru, ale celá aféra tím neskončila. Dozorcí našli materiály, které vytvořili čtyři polští kněží, jednalo se o statistiku úmrtnosti kněží, jejich transportech a propuštění. I oni byli vyslýcháni a skončili v bunkru. Byli vyslýcháni další a další kněží. Byla vykonána další prohlídka, tentokrát důkladnější, trvající několik hodin. P. Kajprovi dozorce SS sebral celý rukopis překladu evangelií, P. Zlámal přišel o své poznámky z čtyř historických knih a u P. Koláčka našli několik čísel Acta curiae.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Katolický týdeník - Perspektivy 12/ 2003, vzpomínky ThDr. Miloše Biče na Josefa Berana.

¹⁴⁸ Marie LUNÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 175.

¹⁴⁹ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 240.

Opět bylo několik kněží předvedeno k výslechu. Mezi nimi byl i rakouský kněz Johann Lenz z Grazu. Patřil mezi politické vězně a zatčen byl již v roce 1938 pro své antifašistické postoje. Gestapo u něj našlo negativ zastřeleného rakouského kancléře Dolfusse a materiály proti Rosenbergovi a jiným představitelům NSDAP. Lenz právě v tyto kritické dny dopsal knihu, kterou jelikož pracoval na plantážích, si nechal v kanceláři přepsat na psacím stroji a svázat. Mons. Beran mu s tím pomohl a Lenz si ji u něj i schoval. Spis měl náboženský charakter, o mši svaté, modlitbě. Díky udání se vedení tábora o knize dozvědělo a tak po výslechu si Lenz v doprovodu jednoho z dozorců SS pro knihu přišel. Josef Beran ji musel odevzdat. Velitel úřadu práce chtěl Berana okamžitě z komanda propustit, ale jeho kolegové v kanceláři se za něj přimlouvali, že musí nejdříve někoho jiného zapracovat. Jelikož kniha byla nezávadná, byl Lenz po výslechu propuštěn na blok. Josef Beran byl pak ještě volán k lagerführerovi. Šlo o překlad několika řeckých řádků v Lenzově knize. Velitel tábora si myslel, že jde o nějaké šifry, ale byl to řecký „Otčenáš“.¹⁵⁰

Vzápětí na to, před Vánocemi roku 1943, pomohl kněz Hanz Carls, ředitel Charity ve Wuppertalu, pracující jako ošetřovatel na revíru, k útěku vězňů, který pracoval jako psovod - Hundesepp a staral se o psy velitele tábora. Byl však chycen a byl u něho nalezen lístek s jménem již zmíněného kněze. Carls byl několikrát vyslýchán a nakonec skončil před Vánocemi 1943 v bunkru. Carls měl u sebe také různé záznamy o utrpení kněží v Dachau, mohl očekávat cokoliv. Zjistilo se, že posílal tyto informace tajně své spolupracovnici z Wuppertalské Charity slečně Husemannové. Odesílání mu právě obstarával Hundesepp. Husemannovou gestapo zatklo a deportovalo do Ravensbrücku.

Kvůli aktivitám kněží v kancelářích tábora a na revíru, byla nacisty vytvořena v Berlíně i zvláštní komise, která do tábora přijela a měla vše prošetřit a v dohledné době vynést určité závěry. Vedení tábora si bylo vědomo, že hrůzy koncentračních táborů musí zůstat v utajení. Jakékoliv tajné zprávy od vězňů, vytváření statistik a záznamů, bylo naprosto nepřipustné a tehdejší velitel tábora Redwitz měl v Berlíně co vysvětlovat. Lenzova aféra či Carlsova byla součástí několikaměsíčního prošetřování, výslechů a utrpení. Vše se protáhlo až do jara 1944. Teprve v březnu byly vyneseny definitivní závěry a opatření.

Na základě této aféry v Dachau vyneslo vedení SS 16.3. 1944 zákaz nasazení duchovních v KT jako písařské síly ve služebnách SS, u komandatur, na správě tábora a všech dalších oddělení.¹⁵¹

¹⁵⁰ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 241.

¹⁵¹ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 144.

Dne 14. března byli z pošty, úřadu práce a z pisárny KT Dachau propuštěni všichni kněží. Byli vyhozeni proto, že tam měli možnost nahlédnout do různých statistik nebo poštou poslat černý dopis. 30. března byli propuštěni kněží – ošetřovatelé. Většina z propuštěných kněží musela nastoupit do venkovních komand na otrockou práci na plantážích. Někteří aktéři celé aféry však byli určeni k transportům do jiných táborů, především Buchenwaldu. Je zajímavé, že jeden z hlavních aktérů Carls přežil a zůstal v Dachau až do osvobození tábora.

Nebezpečí hrozilo i Josefu Beranovi. Jeho spoluvězni a přátelé pochopili, že je potřeba Josífka, jak mu říkali, ukrýt. Ten byl zatím jako ostatní kněží z kanceláře úřadu práce vyhozen a přeřazen na plantáže. Jednalo se o otrockou práci. Bylo to místo, které bylo příčinou smrti několika set vězňů. Od čtyř hodin ráno byl vězeň na nohou, vyfasoval rýč a pracoval za jakéhokoliv počasí na polích se zeleninou. Vězně hlídali s klacky a kyji dozorci z vězeňské samosprávy a dozorci SS. Nesmělo se odpočívat a vězni byli často poháněni k práci bitím a křikem. Oberkápo plantáží Gaster dokázal zbit vězně až do krve a bylo mu jedno, jestli je to kněz či laik. Nejvíce trestal vězně za „organizování“. Vězni se snažili co nejvíce zeleniny nakrást a propašovat do tábora. Nejvíce se organizovaly brambory a řepa. Pokud byl takový organizátor dozorci odhalen, byl zbit a pak celá jeho skupina pověšena na několik hodin na sloupek či byl uprostřed tábora zmrskán.¹⁵²

Pro preventivní úkryt Josefa Berana před případným transportem či hrozbou bunkru, se angažoval P. Beneš, pozdější vyšehradský kanovník. Byl kápem ve skladišti zeleniny určené pro rodiny dozorců SS. Byl tedy skladníkem a čile organizoval pro většinu tábora. Někdy od něj vězni odnášeli doslova koše květáků, mrkve a brambor. Byl známou a vlivnou osobou, dokázal díky svým stykům i zdánlivě nemožné. Dokonce ho jednou dozorce SS vzal do města Dachau, kde mohl leccos nakoupit, ba i v kostele se pomodlit. Byl to jedinečný a pro ostatní nesmírně potřebný člověk. Jednou například ukradl celý krecht brambor a nadřízené přesvědčil, že shnily. Před Vánocemi roku 1944 se jednou s úzkostí přiznal, že má, aniž by to vedení tábora vědělo, manko kolem jedné tuny cibule. P. Josef Beneš jako středoškolský profesor a člen odbojové organizace Psohlavci, se staral i o kulturní oživení těžkého života vězňů a vydával od 19. března 1943 nepravidelný časopis *Plantážník*, určený pro „kratochvíli heftlinků“.¹⁵³

A právě tento člověk se o Josefa Berana postaral a ukryl ho do skladu brambor. Spolu s ním tam zajistil místo i P. Kajprovi. Rektor semináře byl v relativním bezpečí a do transportu nikdy nebyl určen. P. Beneš ho také ochránil od zničující dřiny na polích. Josef

¹⁵² Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 121.

¹⁵³ Archiv Vyšehradské kapituly, vzpomínky kanovníka Svatopluka Lába.

Beran by ji nemusel se svou malou a slabou postavou dlouho vydržet. Ve skladu brambor mohl také pomoci vězňům od neustálého hladu a opravdu jak mohl, tak pomohl. Jak později dosvědčila řada svědků, Josef Beran se na rozdíl od mnoha jiných hlídačů vždy raději odvrátil, když hladoví vězni žadonili o brambory.

Jeden z jeho spoluvězňů, pozdější kanovník Svatopluk Láb, vzpomíná: „Byl jsem přidělen na plantáže. Tam byl také dr. Beran, kterého tam měl Beneš schovaného u brambor. O ty často prosili spoluvězni a důstojný pán jim říkal: „Vezmi si! Uneseš to? Spoluvězni totiž nosili brambory v podvázaných kalhotách a u skleníků je vařili či pašovali do tábora.“¹⁵⁴

Karel Kašák vzpomínal těsně po válce na Josefa Berana v jednom rozhovoru v radiu a vyprávěl zde, že za Josefem chodilo i nesmírné množství ruských dětí a on se otočil a neviděl, jak se perou o brambory. Jak jinak se chovali jiní hlídači, kdy dokázali zmlátit své spoluvězně jen pro list zelí, který si chtěli vzít. A také připomněl, že tehdejší rektor semináře tím riskoval život.¹⁵⁵

Josef Beran uměl druhé povzbudit a nikdy si nestěžoval na svůj osud, ale i on měl slabé chvíle, kdy pociťoval prázdnotu, opuštěnost a sklíčenost v srdci. Dosvědčuje to i jeho svědectví z těchto dní: „Když jsem hlídal v magacínu brambory, měl jsem hodně času k rozjímání, vzpomínám na domov a na své drahé. Často jsem v těch dnech děkoval Bohu, že mě povolal jako kněze, zvláště když jsem mezi laiky viděl, jak je zkrušují obavy o ženinu věrnost a budoucnost. Podlamovalo jim to jejich síly a já si uvědomil, jak volný a svobodný je Kristův kněz! A přece i mne napadlo, že jsem zapomenut a že péče, kterou mi z domova věnují, je jen projev soucitu a milosrdenství. Pocítil jsem v srdci strach před soucitem a zapomenutím.“¹⁵⁶

¹⁵⁴ Archiv Vyšehradské kapituly, vzpomínky kanovníka Svatopluka Lába.

¹⁵⁵ Lidová demokracie ze 14. listopadu 1946, P. Štverák: *Několik vzpomínek na J.E. Josefa Berana*.

¹⁵⁶ Marie LUNÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 171.

2. 10 Náboženský život v táboře a čeští kněží

Mons. Josef Beran se jako kněz snažil zapojit do jakéhokoliv náboženského projevu v táboře, možnosti však byly značně omezené. Čas kněžských privilegií byl nenávratně pryč. Ty vymohl papež Pius XII. přes nuncia v Berlíně roku 1940. Kněží byli soustředováni do tábora v Dachau a měli značné výhody a práva oproti jiným vězňům. Byli izolováni od ostatních, nemuseli být v pracovních komandech a roznášeli pouze jídlo pro celý tábor. Mohli mít knihy, breviáře a dokonce i dostávali lepší stravu. Dostali více chleba, druhou snídani v podobě ¼ litru kakaa, denně pak dostávali pivo a víno. Hodinu před polednem a po obědě měli povinné ležení v postelích. Dvakrát týdně se chodili koupat a jednou měsíčně vážít. Vyvolalo to pověsti, že je vykrmují před propuštěním.

Výhody však byly trnem v oku příslušníkům SS. Například pití vína a piva se provádělo za dozoru SS. Na povel: „Chlastat!“ museli všichni hrnek vypít. Kdo se opozdil, dostal od dozorce takovou ránu, že mu hrnek rozřízl rty i obličej a musel na revír. To samé s povinným ležením. Byla to jen zdánlivá výhoda. Znamenalo to třikrát denně provádět obávané stlaní se všemi důsledky a roznáška jídla byl v dřevěných pantoflích vysilující výkon i když už nebyli bití a nuceni do běhu.¹⁵⁷ Nejlépe se měli němečtí kněží, nejhůře pak Poláci. Začala také úprava jedné světnice na bloku 26 v kapli a 21. ledna 1941 se konala v táboře první bohoslužba. Kaple sloužila pro duchovní všech vyznání, vše bylo výsledkem obětavé práce vězňů.

20. září 1941 však přišel na kněžský blok tehdejší lagerführer Zill a oznámil překvapeným kněžím zrušení jejich privilegií. Vydržela jen od prosince 1940 do září 1941. Jejich konec znamenal, že izolace byla zrušena, dráty odklizeny, růženec, modlitební knihy a breviáře odevzdány do skladu. Kněží začali dostávat stejnou stravu jako ostatní, bylo zakázané pivo i víno. Všichni museli také nastoupit do pracovních komand. Kaple zůstala jen pro německé duchovenstvo. V době privilegií byl táborovým farářem a správcem kaple Polák P. Prabucki, ten byl nyní sesazen a na jeho místo nastoupil rakouský kněz Ohnmacht. Ten do kaple kněze z jiných národností nepustil a často celebroidl mši svatou sám.¹⁵⁸

A v takových podmínkách přichází do tábora Josef Beran. I ten se do kaple nedostane a tak v době mše svaté pro německé kněze, často stojí spolu s ostatními neněmeckými duchovními alespoň venku před zavřenými bíle natřenými okny kaple. Většina těchto kněží nesla těžce odloučení od kaple a tak aspoň v duchu bývali přítomni mši svaté, z které alespoň slyšeli zpěv a hlas kněze, který ji sloužil. Bohoslužby se musely konat tajně na světnicích. V táboře se

¹⁵⁷ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 141.

¹⁵⁸ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přešov 1946, s. 273.

„organizovalo“ vše a tak se i opatřila i hostie. Z českých kněží je často sloužil P. Koláček S.J. z Prahy. Těmto bohoslužbám bylo pro bezpečnost přítomno třeba jen sedm spolubratří a často byly přerušeny povely k nástupu a podobně.

Situace se změnila po skončení tyfové epidemie v březnu 1943. Tehdy byl 16, března propuštěn na svobodu P. Ohnmacht a vedoucím duchovní správy se stal Georg Schelling. Teprve ten dovoloval i jiným kněžím sloužit mši svatou a sám celebroid malokdy. Jeho snahou bylo, aby každý kněz bloku 26 aspoň jednou mohl přistoupit za svůj pobyt v táboře k oltáři a odsloužit mši svatou. Stále však platilo, že na bohoslužbu může jen osazenstvo bloku 26. P. Schelling však často sám riskoval a povolil několikrát i vstup Polákům, kteří měli přísný zákaz jakýchkoliv náboženských projevů.¹⁵⁹

Kaple prodělávala také změny. Německý biskup Nathan daroval kapli nádhernou sochu Panny Marie a již v roce 1943 se u ní konaly májové pobožnosti. Stěny kaple byly ozdobeny křížovou cestou a pro celebranty se pořídila bohoslužebná roucha. Mše svaté začaly být provázené nacvičeným chorálovým zpěvem. Také se začaly sloužit i v týdnu, ty byly tiché, ale nedělní tzv. Hochamt, byla se zpěvy. V roce 1944 byly povoleny bohoslužby i pro ostatní vězně.

Vedení tábora a dozorcí SS se na jednu stranu kaplí chlubili a pokud přijela nějaká návštěva, ukazovala se kaple jako důkaz, že vězňům nic nechybí. Na druhou stranu však dávali jasně najevo své opovržení vůči duchovenstvu. Bohoslužby se musely konat za jejich dozoru. Vstupovali do kaple v čepicích a vyžadovali přerušeni mše svaté a pozdrav od vězňů. Nahlas se zde bavili, kouřili i vulgárně nadávali. Svým hulvátským chováním se snažili vtisknout mši svaté dojem frašky.¹⁶⁰

Snad naschvál také hned za kaplí byl postaven a otevřen nevěstinec pro vězně.¹⁶¹ Stalo se tak 11. května 1944. Oficiálně byl pro vězně, kteří dosahovali nejlepších pracovních výkonů a měli právo na poukázky. Na přelomu let 1944 a 1945 byl provoz nevěstince zastaven.¹⁶²

První slavnou bohoslužbou a svátkem pro české duchovenstvo a tedy i pro Josefa Berana, byly české promluvy ve dnech 4. a 5. července 1943 ke cti slovanských věrozvěstů Cyrila a Metoděje. Kázali P. Zlámal a P. Kajpr. Na pobožnosti bylo i několik Čechů ze světských bloků. Velmi významně byl v tomto roce připomenut i svátek svatého Václava. Konala se zvláštní bohoslužba pro Čechy a celebroid ji právě mons. Josef Beran a mons. Stašek. Mše se také zúčastnili někteří němečtí kněží ze Sudet. Josef Beran měl promluvu.

¹⁵⁹ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 274.

¹⁶⁰ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 141.

¹⁶¹ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 275.

¹⁶² Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Přerov 2003, s.286.

V roce 1944 byly oba svátky připomenuty ještě slavnostněji. Na svátek sv. Cyrila a Metoděje 5. července byla česká pobožnost. Promluvu měl P. Zlámal a ministrovali mu kněz polský a slovinský. Modlitby byly česky, polsky i slovinsky. Z českého bloku 20 přišla řada laiků a rádi si zazpívali české písně a vyslechli českou promluvu. 9. července se konala latinská mše a tu celebroidal mons. Beran. Pobožnost byla zakončena mohutným sborovým zpěvem: „Tu es Petrus“. Velmi pěkná a reprezentativní pobožnost Čechů mohutně zapůsobila na všechny kněze. Čeští kněží toužili, aby se všichni katoličtí kněží z jiných zemí dozvěděli co nejvíce o našich věrozvěstech a to se povedlo a Josef Beran k tomu také významně přispěl.¹⁶³

Také pobožnost k svatému Václavu byla roku 1944 velmi důstojná. V předvečer svátku měl mons. Beran slavnostní kázání a požehnání s českými zpěvy. Kaple byla plná. Byli tu nejen čeští kněží, ale i čeští laici z bloku 20. V den svatého Václava pak slavil mši svatou mons. Tylínek. Byl pracovní den, proto se mohla pobožnost konat až večer. Večerní kázání měl opět Josef Beran. Pozvání přijal francouzský biskup Piguet a byl požádán o požehnání. Ochotně vyhověl a svou přítomností dodal mši slavnostního lesku.¹⁶⁴

Na podzim roku 1944 si čeští kněží prosadili po dohodě s duchovními z jiných národností, že každou druhou a čtvrtou středu v měsíci bude česká bohoslužba. Byla to však mše svatá jen pro kněze, ti chtěli povolení pro české laiky, ale neúspěšně. Povolení účasti laikům na bohoslužbách se prosadilo jen při významných svátcích. Například na Vánoce 1944 se podařilo zajistit povolení pro laiky na jednu z odpoledních mší svatých na Boží hod vánoční. Bylo to velmi obtížné, jelikož v té době již řádila v táboře epidemie skvrnitého tyfu a byla obava, aby se nepřenese na blok. Čeští kněží a mezi nimi i Josef Beran argumentovali u Schellinga tím, že čeští lidé jsou po Němcích nejdéle vězněni, pět až šest let a po tu dobu neslyšeli někdejší slovo Boží. Nakonec ho přemluvili a čeští vězni mohli přijít. Zájem však byl obrovský a povoleno bylo jen 50 lidí. Seznam vypracoval P. Hoffmann.

Přišel Štědrý den 1944. Dopoledne byl letecký poplach. V té době už byl Mnichov pravidelně bombardován spojeneckými letouny. Mše svatá mohla začít. Každý kdo měl na prsou T mohl dovnitř. Mši svatou sloužil P. Plojhar a ministrovali mu pozdější vyšehradský kanovník Svatopluk Láb a P. Čech. Za dirigování profesora Černého se zpívali koledy „Nesem vám noviny“ a „Chtíc aby spal“. To děkanem Schellingem povoleno nebylo, ale čeští kněží zpívali na vlastní odpovědnost. Všichni měli slzy na krajíčku, bylo to velmi emotivní. Všichni již cítili, že nacistická říše je v troskách a osvobození blízko, ale dočkají se

¹⁶³ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 295.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 296.

návratu domů? Když kázal mons. Tylínek, který již pět let žil v nacistických věznicích a táborech, mnozí při jeho slovech začali plakat. Mons. Tylínek vzpomínal na domov a mluvil o naději, která se o Vánocích rodí. Dále pak mluvil o tom, jak je těžké se radovat z narození Krista, když všude okolo láska vyhasla a radost umlkla. Na závěr všichni zazpívali slavnostní: „Narodil se Kristus Pán.“ Mons. Beran pak s P. Hoffmannem poděkovali vroucně P. Schellingovi, že dovolil tuto mši svatou. Čeští vězni dostali podporu a naději do posledních dnů strávených v koncentračním táboře. Jeho konec se přiblížil.¹⁶⁵

Josef Beran tak dokázal, že ani v tak krutém prostředí se nesmí zapomínat na Boha. Podle svědků často klečel v lágrové kapli a modlil se. Stále měl dost sil, aby posiloval ostatní a dodával jim odvalu. Slavnou se stala jeho věta: „Hoši, buďte klidní, vše dobře dopadne, svatý Josef to rozhodne.“ Již zde v Dachau měl mezi ostatními knězi velkou autoritu a těšil se respektu. A to nejen mezi českými, ale i německými.

Pozdější redaktor časopisu Katolík P. A. Kajpr vzpomínal na příhodu, kdy jakýsi německý kněz uschoval u Josefa Berana spis o Habsburcích, což bylo v hitlerovském Německu značně nežádoucí téma. Tento spis byl dozorcí SS nalezen a mons. Beran potrestán. Trpělivě snášel utrpení a nepřestal být úslužný a slušný. Právě pro jeho neotřesitelnou víru kombinovanou se skromností, mírností a trpělivostí, získal i zde, na místě hrůzy a utrpení, přezdívku „beránek“. Mnozí se domnívali, že Josef Beran má slabou povahu a proto ta přezdívka, ale velmi se mýlili, protože tento malý podsaditý muž se řídil spíše vlastním heslem: „Jsem beran, mám to ve jménu.“¹⁶⁶

¹⁶⁵ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 300.

¹⁶⁶ David KLÍMA, *Josef Beran, plzeňský rodák- jeho život a dílo*, bakalářská práce, ZUČ, Plzeň 2005, s. 13.

3. OSVOBOZENÍ

3. 1 Poslední dny koncentračního tábora Dachau

Od počátku roku 1945 přicházely do tábora úžasné zprávy o postupu spojenců na všech frontách. Že se děje něco neobyčejného, tomu nasvědčoval zákaz dodávání německých novin do tábora, do té doby byly na každém bloku v několika exemplářích. Také úplně přestaly docházet balíky a pošta, železniční tratě byly zničeny. Tábor byl přeplněn transporty z jiných táborů a pochodů smrti. Následkem toho také vypuklo několik epidemií. Nejhorší z nich byla epidemie skvrnitého tyfu, která byla přivlečena maďarskými Židy. Po 15. lednu 1945 umíralo v táboře Dachau 100 lidí denně. Vedení tábora bylo netečné. Snad jen nechalo upravit blok 17 na nemocnici.¹⁶⁷

Díky epidemii skvrnitého tyfu přichází Josef Beran o dalšího přítele. Byl to Němec, člen kongregace palottinů Richard Henkes, který pracoval v letech 1941 – 1943 v odtržené části olomoucké arcidiecéze. Pro svůj odpor k nacismu a odvážná kázání byl v roce 1943 zatčen a odvečen do Dachau. Pracoval v kantýně tábora a pašoval na kněžský blok hostie k sloužení tajných bohoslužeb. Josef Beran mu byl přítelem i učitelem. Rektor semináře ho také učil česky. Po vypuknutí tyfové epidemie se P. Henkes dobrovolně přihlásil na blok 17 k péči o nemocné. Nakazil se tyfem a 22. února 1945 zemřel.¹⁶⁸

Mrtvoly se hromadily v umývárkách bloků i na prostranství před baráky. Lékaři neměli léků a nebylo již potravin. V táboře vypukl opravdový hlad a všude řádila úplavice a také vši. Situace byla katastrofální. Od ledna do dubna 1945 zemřelo přes 13 tisíc vězňů. Josef Beran a ostatní kněží i přes noc zpovídali a podávali poslední pomazání. I když to bylo zakázané, dozorcí si takových věcí již nevšimli, fronta se blížila a oni měli obavy z budoucnosti. Na kněžských blocích v té době bylo na první a druhé štubě 341 kněží, na třetí ještě více a tak kaple nesloužila jen k bohoslužbám, ale i zde kněží spali. Od února zde bylo zřízeno také pracovní komando, které přišívalo knoflíky na cely.

I vězni však žili v obavách. Viděli do tábora přicházet vězně z jiných táborů a pochodů smrti. Mnozí by pochod nepřežili, byli zesláblí a vyčerpaní. Na tyto dny později vzpomínal i Beranův spoluvězeň P. František Zatloukal: „Čím víc se blížil konec války, tím byl náš život více ohrožen. Sklíčená nálada se střídala s nadějí, různé pověsti rostly jako houby po dešti, hlad, vysílení, nervozita. Úmrtnost stoupala, nebylo jídlo, nebyly léky. Na každém kroku bezmála jedna mrtvola, někde stohy mrtvých, blok 30 vymřel doslova několikrát za sebou. V zájmu pravdy musím poznamenat, že i v řadách SS se mohl najít poměrně slušný člověk.

¹⁶⁷ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 195.

¹⁶⁸ Časopis O nás – pro nás 1999/ 3, OP Plzeň.

S jedním jsem se znal ještě z dob první republiky, byl to sudetský Němec, který mi již v roce 1942 zprostředkoval ilegální písemný styk s rodinou. Riskoval jsem tím svůj život i životy svých příbuzných, ale riskoval i on. Před osvobozením tábora, když denně hrozili transporty smrti, jsme měli spolu ujednáno, že náš pracovní útvar, který tvořilo asi 800 lidí, odvede s ostatními strážci z hlavní trasy a budou s námi postupovat k československým hranicím. K realizaci tohoto plánu však nedošlo, protože mezitím bylo rozhodnuto, že vězni mají být zlikvidováni přímo v táboře.¹⁶⁹

Plán na likvidaci vězňů v táboře dosvědčuje i vězni na plantážích nalezený roztrhaný papír, který byl podepsaný Himmlerem a v kterém se nařizovala likvidace vězňů v plynové komoře či postřelením. Vedení tábora však rozkaz sabotovalo a snad proto bylo ještě v dubnu vyměněno za nové.¹⁷⁰

Pozdější kanovník Vyšehradské kapituly Josef Beneš k tomu vzpomíná: „Dachau měl být dne 29. dubna v 21 hodin zlikvidován. Osazenstvo mělo být vystřeleno tak, aby ani jeden vězeň se nedostal do rukou Američanů a tábor měl být zapálen. Pro likvidaci tábora byly určeny dvě jednotky, strážní oddíl SS tábora Dachau a tanková divize SS Wiking.¹⁷¹

Jiného názoru je bývalý dachovský vězeň Stanislav Zámečník: „Nacisté začali první koncentrační tábory likvidovat na konci roku 1944. Na jaře 1945, kdy ještě nebylo Německo obsazeno spojenci, bylo už téměř rozděleno na severní a jižní část. Na severu byly tábory Sachsenhausen, Ravensbrück a Neuengamme, na jihu Flossenbürg, Dachau a Mauthausen. Tehdy vydal Himmler obludný rozkaz evakuovat vězně ze severních táborů k moři, naložit je na velké čluny a potopit je v Severním a Baltském moři. Naštěstí nesehnali lodě a evakuace k moři byly již zastaveny a tábory osvobozeny Sovětskou armádou a zčásti Američany. Co se týká jižních táborů, zde měli být vězni evakuováni a pěšky přemístěni do prostoru Alp. Himmler totiž trpěl iluzí tzv. Alpské pevnosti. Myslel si, že Alpy ubrání se svými vojsky SS. Domnělý rozkaz k likvidaci Dachau byl určen pro Flossenbürg. Zajímavé je, že zprávu našli čeští vězni Jan Brlina a Jaroslav Ficner. Dopis byl složen a slepen, otisknut po osvobození v časopise *Nový život* a originál předán Američanům. Ve skutečnosti mělo být Dachau zničeno letectvem, což vypovídal před norimberským soudem vedoucí župního úřadu Horního Bavorska Gerdes, který tehdy tvrdil, že akce dostala krycí jméno „Wolke A 1“ a měla být provedena na účet spojeneckého letectva. Župní vedoucí se vymlouval na špatné počasí pro Luftwaffe a nedostatek pohonych hmot. Kaltenbrunner, šéf RSHA, který akci

¹⁶⁹ Archiv Vyšehradské kapituly, archivní materiály kanovníka Josefa Beneše.

¹⁷⁰ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 302.

¹⁷¹ Archiv Vyšehradské kapituly, archivní materiály kanovníka Josefa Beneše.

navrhl, nakonec směrnicí změnil. Nařídil všechny západoevropské vězně dopravit nákladáky do Švýcarska a ostatní evakuovat pěšky do Tyrolska, kde má být provedena jejich konečná likvidace.¹⁷²

6. dubna 1945 v jednu hodinu v noci byl probuzen celý tábor. Na všechny bloky vcházeli ozbrojení příslušníci SS a nařídili, aby se vězni oblékli a nastoupili na prostranství před blokem. Nesměli si nic vzít ze svých věcí. Všichni se začali obávat toho nejhoršího, transportu smrti. A tak si každý vzal alespoň kousíček chleba, pokud ho měl. Obava byla zbytečná, konala se jen prohlídka bloků. Nejistota však pokračovala. Bombardování neustávalo a každý den bylo slyšet letecké poplachy.

Dne 21. dubna dostal tábor nové vedení. Toho dne přišel také transport smrti, 180 živých a 160 mrtvých. Tábor neměl pro vězně z transportů oblečení a tak chodili nazí. Nikdo se již nad tím nepozastavoval. Dne 22. dubna pořizovali dozorcí na všech blocích seznamy lidí neschopných transportu a evakuace. Téhož dne se vyhladovělí vězni z bloku 22 vrhli na vůz, který rozvážel oběd a vzali tři kotle s jídlem, u kuchyně se pak vrhli na vůz s chlebem, dozorcí SS je střelbou zahnali. A pak přišlo to co čekali. V táboře pokračovaly popravy, mezi popravenými byli i tzv. prominentní vězni, které Himmler nechal svést z ostatních táborů právě do Dachau. Byl zde například synovec Churchilla, průmyslník Thyssen s ženou či francouzský ministerský předseda Léon Blum se ženou a další. Například 9. dubna byl popraven zvláštní vězeň Elser, atentátník na Hitlera v roce 1938.

24. dubna byly také odvezeni první západoevropští vězni a umístěni ve sběrném táboře gestapa v Insbrucku. Tam je z rukou gestapa a SS osvobodila jednotka wehrmachtu, která je ubytovala v jednom z horských hotelů a pak je předala Američanům.

26. dubna 1945 museli všichni zdraví vězni na apel. Josef Beran byl mezi nimi. Nad táborem již přelétávala letadla bombardující Dachau a Mnichov. V devět hodin stáli všichni na apelu. Byla oznámena evakuace. Ve dvanáct hodin měli být všichni s pokrývkou a miskou připraveni na odchod z tábora. Nemocní a slabí mohli zůstat. Velká část kněží a mezi nimi i Josef Beran se rozhodla, že zůstanou. „Mám zahynout zde nebo na pochodu“, říkali a byli si dobře vědomi, že by pochod nezvládli. Proslýchalo se, že se má jít 140 km někam do Tyrol. Lidé se ukrývali na barácích i na revíru, ale nebylo to nic platné. Naštěstí vedení tábora nakonec rozhodlo, že na Apelpplatzu zůstanou a k odchodu se připraví pouze Němci, Rusové a Židé. Ostatní byli posláni na baráky. Českým kněžím odešel jejich blokový velitel a novým se stal Josef Plojhar.

¹⁷² Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 313.

Z tábora odešlo celkem 10 tisíc vězňů, z toho asi přes tisíc dvě stě Němců, čtyři tisíce Rusů a přes čtyři tisíce Židů. Jednalo se opravdu o pochod smrti. Na cestu dostali kousek sýra, salámu a chleba. V půl desáté večer vyrazily první kolony. Celou cestu je provázela hustá dešť. Druhý den zhruba po 30km chůze se k nim v lese u Strambergu připojily další kolony z pobočných táborů. Večer 27. dubna opět vyrazili na pochod, to už byly kolem cest stovky mrtvých či omdlelých. Psi je dozorcům označovali a ti je zabíjeli ranou do týla. Kdykoliv nalétávala americká letadla, esesmani zaháněli vězně do lesa. Pokud procházely kolony nějakou vesnicí, obyvatelstvo bylo zděšeno. Jednak stavem vězňů a brutalitou esesmanů, kteří jim zakazovali jakoukoliv pomoc a to i podávání potravin a vody vězňům. Dále se pak báli odvety ze strany spojenců. Pochod skončil 30. dubna večer v jednom lese u Waakirchenu. Ráno, když se vězni probudili, zjistili, že strážce utekly a psi jsou přivázáni ke stromům. Vězni se schovali do seníků a stodol, kde je později objevili spojenci. Našli jich necelé čtyři tisíce.¹⁷³

28. dubna se pro dešť a blížící se spojeneckou armádu se další evakuace vězňů zastavila. Vězni jakmile byli nahnáni na Apelplatz, tak se zas rozutíkali a přes tábor stále nalétávala americká letadla. Strážce SS brali do zaječích a všem bylo již jasné, že z tábora už nikdo neodejde. V táboře bylo k večeru 28. dubna přes třicet tisíc lidí. Hodina osvobození se přiblížila.¹⁷⁴ Napětí vzrůstalo. Vězni například vytvořili jakousi pomocnou policii, která měla v táboře udržovat pořádek. Byli označeni bílou páskou. Drželi i noční hlídky, kdyby se příslušníci SS pokusili o nějakou likvidační akci. Toho dne také proběhlo v blízkém městě Dachau povstání. Již ráno v 8, 30 bylo slyšet sirény z města. Již den předtím se z tábora vytratilo několik vězňů. Byli to především zkušení bývalí interbrigadisté, kteří strávili v táboře i dvanáct let. Byli zapřáhnuti do vozu s nákladem bramborových slupek na statek do Liebhofu. Provázeli je dva zasvěcení strážníci. Do tábora se už nevrátili a druhý den 28. dubna vyvolali ve městě ve spolupráci s rotou volksšturm povstání. V 8, 30 obsadili radnici v Dachau a zastřelili na ní jednoho nacistického úředníka. Jednotky SS povstání potlačily v 11 hodin dopoledne.¹⁷⁵

To, že v těchto dnech musel Josef Beran i jeho spolubratři na bloku prožívat opravdovou nervozitu a psychické napětí, dokazují i vzpomínky pozdějšího vyšehradského kanovníka Josefa Beneše: „26. dubna nás bylo v táboře kolem 40 tisíc a po rozkazu na nástup se všude šířila zpráva, že nás převezme Červený kříž, jaké zklamání, když byl vyhlášen pokyn k transportu. Věděli jsme, co obnáší takový pochod. Nedostatek jídla, vody a pokud člověk

¹⁷³ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 318.

¹⁷⁴ Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Přerov 1946, s. 303.

¹⁷⁵ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 319.

padne, či omdlí, je bez milosti dozorcem zastřelen. V táboře je ruch a rozčilení. Letadla bombardují nádraží v Dachau a jiné cíle v okolí. Ve tvářích vězňů je vidět strach a hrůza. Večer odchází skupina říšských Němců a Rusové. Spánek se dostavuje až hodně pozdě v noci. 27. dubna ráno je kolem 9 hodiny dán rozkaz k odchodu, ale dělostřelecká palba je intenzivnější a také je málo dozorců k transportu. Opět jeden den zažehnán. 28. dubna prudce prší, za bariérou drátu vidíme, že v barácích esesmanů je živo, kvílení sirén neustává. Blíží se již jednotka Američanů, jsou snad shozeni parašutisté? Ani jedno, ani druhé. Později jsme se dozvěděli, že část vězňů, kteří 26. dubna odešli, utekla z transportu, přidala se k domobraně Dachau a vyvolala povstání ve městě. Část dozorců odjela potlačit vzpouru. Odpoledne vidíme větrákovými věžičkami až do pozdního večera ustupující německou armádu. Jsou to autokolony a jednotky dělostřelectva. Americké dělostřelectvo je asi 2 km od tábora. Přejeme si všichni a modlíme se, aby již Američané přišli a esesmané nás nestačili povraždit. Za intenzivní dělostřelecké palby usínáme. Opět jeden den máme za sebou. Opět jeden den blíže k záchránění, či smrti.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Archiv Vyšehradské kapituly, archivní dokumenty kanovníka Josefa Beneše.

3. 2 Osvobození tábora

V neděli 29. dubna vyhlížel tábor příšerně. Před umrlčí komorou a na východní straně revírních baráků se nahromadilo několik set mrtvol. Na vlečce v táboře SS stál transport z Buchenwaldu. Byl to vlak mrtvých. V noci se ustanovil Mezinárodní vězeňský výbor, který si vzal za úkol pečovat v následujících hodinách o klid a pořádek a po osvobození převzít vedení tábora.

Toho rána vstává Josef Beran do krásného slunečného dne. Možná cítí, že nastal den jeho osvobození, den, kterým skončí utrpení. Na bráně je vztyčený velký bílý prapor. Rozšiřuje se zpráva, že tábor má být předán bez boje Američanům. Někteří se radují, někteří příslušníkům SS nevěří. Pohled na strážní věže s kulometry a dozorcí nenasmědčuje, že by se chtěli vzdát bez boje. Neví, že většina esesmanů do rána zmizela a zůstala jen ostraha pod vedením untersturmführera Wickerta. Ten zakázal nástup veškerých pracovních komand, tedy i toho k zajištění stravování. Došlo k vyjednávání Mezinárodního výboru s Wickertem. Ten se obával vzpoury tisíců vězňů, dychtících po pomstě. Nakonec ustoupil, nezbytně nutná komanda mohla nastoupit do práce, ale ostraha věží zůstala.

Mezitím plukovník F. L. Sparks, velitel 3. praporu 157. pluku., který postupuje k Mnichovu, dostává rozkaz k obsazení a osvobození tábora. Posílil jednu rotu o kulometný oddíl a poslal je směrem k táboru. Stejný rozkaz dostala i 42. pěší divize Rainbow. Ta obsadila městečko Dachau a několik džípů s vojáky pokračovalo k táboru. Sparksovi vojáci šli podle železniční vlečky a narazili na vlak z Buchenwaldu. Jeho obsah je zděsil. Kolem poledne pak dosáhli Američané tábora a obklíčili ho. To co objevovali při dalším postupu srovnává Sparks ve svých pamětech k Dantovu peklu. Vojáci byli rozrušeni a někteří křičeli zuřivostí. V tomto rozpoložení pak zastřelili čtyři esesmany, kteří se jim vzdali u vlaku a dalších čtrnáct až šestnáct zastřelili na uhelném dvoře vedle lazaretu SS. Mezitím již do tábora přijeli také vojáci 42. pěší divize a zástupce velitele generál Linden, kterému vyšli vstříc tři muži s bílým praporem. Byl to delegát Červeného kříže Mauer a Wickert s pobočníkem. Wickert oznámil Lindenovi, že má za úkol předat americké armádě tábor Dachau a stráže na věžích v něm drží 32 tisíc pološilých vězňů.¹⁷⁷

Mezitím se většina vězňů raději zdržuje na blocích, ale několik stovek je i venku a upínají své zraky do směru, odkud je slyšet palba, ke krematoriu, psinci a barákovému táboru esesmanů. Uvedené objekty jsou vidět, neboť na této straně je tábor lemován pouze betonovým příkopem, bariérou elektřinou nabitých drátů a asi pětimetrovým vodním kanálem.

¹⁷⁷ Stanislav ZÁMEČNÍK, *To bylo Dachau*, Paseka, Praha-Litomyšl 2003, s. 324.

V 17 hodin a 45 minut se ozve na opačném konci proti zdi krematoria obrovský pokřik a jásot. Toužebný okamžik vysvobození z pekla přišel. Američané jsou v táboře. Příslušníci všech 27 národů, každý ve své mateřštině křičí radostí.¹⁷⁸

Na okamžiky osvobození vzpomíná později i P. Josef Beneš: „Ocitl jsem se poblíž strážní věže B, odkud vidím první americké vojáky. Zvláštní pocit mi svírá hrdlo a pozoruji vojáky, jak s připravenými samopaly ke střelbě, klidným krokem pomalu postupují k drátěným bariérám. Náhle se ozve kulomet z věže B. Ihned tam pohlédnu. Zatímco jeden esesman zvedá paže a vzdává se, druhý přiskočil ke kulometu a vypálil krátkou dávku. Američané ho zneškodňují. Tři Američané vcházejí do věže a za chvíli vyvádí sedm dozorců SS, které vzápětí popravují. Jiný moment se odehrál u budovy, kde byla hlavní brána, hlavní strážní věž, strážnice a kanceláře. Jeden esesman vypálil na jednoho vězně, kterého střela okamžitě usmrtila, jiný vězeň, který byl již ozbrojen dozorce okamžitě zastřelil.¹⁷⁹

Na den osvobození vzpomíná později i kanovník Svatopluk Láb: „29. dubna šla tábořem řeč, že divize SS táhne na tábor, aby ho vyhladila. Ale to se dozvěděli dobří Němci v Dachau a šli vstříc Američanům a oznámili jim tohle nebezpečí. Generál Patton poslal četvu vojáků, kteří se zastavili před tábořem. Nastal obrovský řev a Američané začali obsazovat strážní věže. Němci vyvěšovali většinou bílé prapory, jen u věže 26 nikoliv. Vězňové viděli, jak jeden z amerických vojáků vzal kolt, šel za Němci na věž, vyházal jejich zbraně a sehnal je dolů, postavil je pak do řady.¹⁸⁰

Josef Beran se raduje a objímá se svými spoluvězni. Pak spěchá k budově skladiště prádla. Zde již bylo několik stovek Čechoslováků. Všichni přišli pro naši státní vlajku. Všechny národy vztyčily svou vlajku na hlavní bráně. Byl utvořen trojstup a při vynášení československé vlajky všichni sundali čepice. S vlajkou uprostřed a obnaženými hlavami jsme došli k hlavní bráně, kde byla za zpěvu hymny vztyčena. Vzápětí na to byla z druhé strany brány stržena nacistická orlice s hákovým křížem.¹⁸¹

Incident na věži B a u hlavní brány byl jediný. Dozorci SS byli izolováni a později byli nuceni pohřbívat do hromadných hrobů své oběti. Bezprostředně po příchodu Američanů do tábora vystoupil jeden z nich na hlavní bránu a dal rukou znamení, aby se vězni ztišili. Potom sepjál ruce a modlil se Otčenáš. Po skončené modlitbě vyzval vězně, aby se modlili za své

¹⁷⁸ Archiv Vyšehradské kapituly, archivní materiály kanovníka Josefa Beneše.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Tamtéž, vzpomínky kanovníka Svatopluka Lába.

¹⁸¹ Archiv Vyšehradské kapituly, archivní materiály kanovníka Josefa Beneše.

spoluvězně, kteří se osvobození nedočkali. Potom se v táborové kapli sloužila děkonná mše, sloužil ji český kněz P. Hoffmann. Uprostřed apeláku byl postaven vysoký dřevěný kříž.¹⁸²

V táboře nastalo bezvládí. Američané postavili veliké stany a do nich museli všichni vězni. Byli svlečeni donaha, vydesinfikováni, vykoupáni a oblečeni do šatů po dozorcích SS. Potom odvšivili celý tábor a vyhlásili karanténu. Skvrnitý tyfus a jiné epidemie stále řádily. Mezinárodní vězeňský výbor ve všem s Američany spolupracoval. Čechoslováci si vytvořili československý národní výbor, který zastupoval jejich zájmy v tomto komitétu. Díky aktivitě P. Beneše měl i svůj deník „V nový život“. Již 30. dubna vyšla zvláštní příloha tohoto deníku, věnovaná osvobození tábora.¹⁸³ V tento den bylo také pořízeno Karlem Kašákem z kněžského bloku několik dnes již vzácných fotografií, které zachycují atmosféru v osvobozeném táboře.¹⁸⁴

8. května bylo o dvacáté hodině u polního oltáře před kaplí slouženo slavné Te Deum na poděkování Bohu za ukončení války. Vězni z celé Evropy odcházeli postupně za hlavní bránu tábora, kde však ještě před odjezdem domů procházeli v bývalých barácích příslušníků SS karanténou. S některými vězni byli sepsány protokoly, které vypovídaly o utrpení vězňů v Dachau a měli sloužit jako podklad obžaloby příslušníků SS pro soud. Ten se pak konal téhož roku 15. listopadu a svědčili zde i čtyři Češi, MUDr. Bláha, který svědčil i v Norimberku, P. Štverák, P. Hoffmann a bývalý vězeň pobočného tábora v Kauferingu MUDr. Fried. Když na podzim přijeli do Dachau, byly již některé bloky zbořeny a v některých byli ubytováni příslušníci SS. Soud trval několik týdnů a vynesl 36 trestů smrti a jeden doživotní žalář.¹⁸⁵

Josef Beran absolvoval v polovině května také karanténu a pak ho již čekala cesta domů. Pobyť v Dachau ho velmi změnil. Charakteristiku nového „poválečného“ Josefa Berana nejlépe vykresluje jeho pozdější sekretář v Římě, biskup Jaroslav Škarvada slovy: „Obdobně jako někteří další hodnostáři, prošel i Josef Beran určitým vývojem. Zatímco před válkou byl jako rektor semináře „mužem litery“, po válce, jejíž část prožil v Dachau, se dokázal dívat na věci z více úhlů a osvědčil se jako moudrý a statečný pastýř. Co u něho způsobilo tuto proměnu? To utrpení, ty zkoušky, kterými procházel. To, že se díval smrti do očí, v Dachau i později. To člověka změní. Moudrost je plodem vnitřního dozrání, vnitřního utrpení. Zkušenost z pohledu smrti do očí člověka buď zatvrdí, že začne nenávidět, anebo je v něm láska tak silná, že přemůže i tu nenávist. Právě taková hluboká křesťanská láska mu zářila

¹⁸² Bedřich HOFFMANN, *A kdo Vás zabije...*, Společenské podniky, Řím 1970, s. 306.

¹⁸³ Dachovské noviny, 30. dubna 1945, č. 1, s. 1.

¹⁸⁴ Rozsévač, 10. listopadu 1946.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 312.

z očí. Já jsem mluvil s mnoha lidmi, kteří byli v koncentracích nebo gulazích a mnozí vzpomínají právě na ty nejtemnější okamžiky, kdežto pan kardinál o tom moc nemluvil. On to spíš viděl ve světle odpuštění. Nezůstala v něm žádná zášť.¹⁸⁶

V Dachau také náš pozdější arcibiskup poznal řadu nových přátel a vztahy mezi nimi pokračovaly i po válce. Ještě před internací komunistickými úřady se běžně setkával se svými bývalými spoluvězni z Československa a v době nuceného exilu ho pak velmi rádi navštěvovali bývalí dachovští vězni z celé Evropy. Opět to dokazuje vzpomínka biskupa Jaroslava Škarvady: „Já měl možnost setkat se v Římě v roce 1966 s velkou skupinou jeho bývalých spoluvězňů, kteří přijeli na společnou papežskou audienci. Viděl jsem, že si Berana velmi vážili. Nejen proto, že byl kardinálem a že se stal proslulým pro svůj osud v poválečných letech, nýbrž i proto, co jim tam v Dachau dal. Ano, on jim zřejmě něco dal. Svým životem, svým příkladem, snad i svým slovem. Zdá se totiž, že těm kněžím spoluvězňům dával večer před spaním ze svého kavalce jakési body pro rozjímání, duchovní slovíčko na dobrou noc. Biskup Manziani z Cremy a předseda komise, která provedla s úspěchem a bez velkých otřesů pokoncilní liturgickou reformu v Itálii, tvrdí, že mu zachránil život. A když se dozvěděl, že přijel do Říma na kardinálské jmenování, poslal mu dort prý za ten chleba, který si vězeň Beran utrhal od vlastních úst, aby jím zachraňoval toho mladšího spolubratra, který umíral na tuberkulózu.“¹⁸⁷

¹⁸⁶ Lidové noviny, 15. 5. 1999, s. 22.

¹⁸⁷ Jaroslav ŠKARVADA, *Vzpomínka ke 100. výročí narození Josefa Berana*, Řím 1988, s. 231.

3. 3 Návrat do vlasti

Návrat do Čech absolvoval Josef Beran s tehdejším bohoslovcem a pozdějším vyšehradským kanovníkem Svatoplukem Lábem. Ten na to později vzpomínal: „Byla v nás velká touha jít domů, ale karanténa trvala měsíc. V polovině května se roznesla zpráva, že pojedou transport do Čech. Každý dostal na cestu jídlo a pití. Jel jsem společně s rektorem semináře mons. Beranem na nákladním autě. Byl jsem ještě hodně zesláblý a pan rektor mne stále nabádal: „Jez! Jestliže nebudeš jíst, tak tě nevezmu do semináře.“ Na hranicích začali Češi po autu házet kamením, poněvadž viděli uniformy SS. Museli jsme vyvěsit trikolóry, které jsme měli připnuté na uniformě. Tak jsme dojeli až do Plzně.¹⁸⁸

Josef Beran se zastavil v Plzni - Bolevci u své maminky. Z koncentračního tábora jí věnoval ruský křížek vyřezaný z rybí kosti. Koupil ho od jednoho Rusa za kelímek sádla. Sestře pak věnoval nášivku se svým číslem a svatý obrázek.¹⁸⁹ Návštěva domova však netrvala dlouho, za svůj opravdový domov cítil seminář a proto spěchal, stále ještě v uniformě SS do Dolních Břežan. Jel tam autem s jedním známým z Plzně. Nejprve však vystoupil v Praze a navštívil Pražské Jezulátko na Malé Straně. Pak se na Hradě hlásil u kapitulního vikáře ThDr. Bohumila Opatrného opět do práce. Přespál u P. Kadlece v Dejvicích, aby mohl být na druhý den slavnostně přivítán v seminárním kostele sv. Vojtěcha. V 10 hodin nastala velká sláva, správce kostela ThDr. Mikula připravil opravdu honosné přivítání. Sbor zpíval „Čechy krásné, Čechy mé“ a pan rektor byl opravdu dojat.¹⁹⁰

Teprve pak vyrazil do Dolních Břežan. Přátelé z Dejvic mu sehnali auto a on vyrazil za svými kolegy a bohoslovci. Dorazil tam 26. května 1945. Na setkání v semináři, kdy se Josef Beran vrátil do Dolních Břežan, vzpomíná biskup Škarvada: „Rektor, monsignore Beran! Tak volaly vzrušené hlasy po dolnobřežanském zámku, kam byl v posledních letech války přestěhován pražský seminář. Já jsem se tam ještě mnoho nevyznal, nastoupil jsem teprve po květnové revoluci 1945, ale běžel jsem směrem jako všichni ostatní. Před vchodem stál u auta malý, usmívající se vyhublý muž, oděný v esesácké uniformě obšité čs. vlaječkami. Byl to Josef Beran, rektor pražského arcidiecézního kněžského semináře. Právě se vrátil z koncentračního tábora v Dachau. Tehdy jsem ho viděl poprvé zblízka.“¹⁹¹

Josef Beran se opět stává rektorem bohosloveckého semináře a hned se vrhá do práce. Jako člen nově vzniklého Svazu politických vězňů z řad českého katolického duchovenstva, podepisuje 2. června 1945 manifest k českému národu. Vznikl v rámci oslav Paládia země

¹⁸⁸ Archiv Vyšehradské kapituly, vzpomínky kanovníka Svatopluka Lába.

¹⁸⁹ Osobní fond D. Kavinové – Brabcové, příbuzné Josefa Berana.

¹⁹⁰ Marie LUNÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 182.

¹⁹¹ Katolický týdeník, z 15. 5. 1994, č.20, s. 3.

České a mons. Beran, veliký ctitel Panny Marie, má kázání před obrazem Panny Marie staroboleslavské přineseným ze Staré Boleslavi do Prahy do kostela Nejsvětějšího Srdce Páně na Vinohradech. Z obsahu manifestu cituji: „Začínáme novou velkou epochu dějin, jejíž velikost nemůžeme změřit, jen ji tušíme. Prosíme, aby si osvobozený národ uvědomil v jednotlivcích i jako celek skutečnost vyšší spravedlnosti a pravdy, konečný smysl své existence a z toho čestně a důsledně vyvozoval zásady pro svůj budoucí vývoj. Prosíme vládu i lid, aby respektovali práva Boží i spravedlivý lidský řád.“¹⁹²

Profesorský sbor bohoslovecké fakulty Karlovy univerzity rozhodl na své první poválečné poradě dne 17. května, že pro posluchače, kteří byli poškozeni válkou a nemohli pokračovat ve studiích, uspořádá fakulta od 1. června do konce září 1945 „válečný semestr“ a od 1. října 1945 začal již řádný zimní semestr akademického roku 1945/1946. Německá fakulta formálně zanikla a svoji činnost opět obnovila česká katolická fakulta.¹⁹³ Josef Beran je 20. června 1945 uznán řádným profesorem pastýřského bohosloví. Byl tak uznán jeho návrh na jmenování z roku 1939. Válečné události a uzavření vysokých škol, tomu zabránilo. 28. června vykonal Josef Beran služební přísahu po jmenování.¹⁹⁴

ThDr. Beran se také s okruhem svých spolupracovníků již dlouho zabýval myšlenkou organizace pastoračního ústředí, které již existovalo v některých zahraničních diecézích. Válka však přerušila mnohý dobrý plán. V koncentračním táboře, kde se o věci mezi kněžstvem hovořilo, uzrál tento úmysl v pevný pracovní program, který byl přednesen již na první společné arcidiecézní poradě kněžstva 29. srpna 1945.

Výsledkem této porady bylo usnesení o zřízení ústředí pastorační péče pod názvem „Arcidiecézní pastorační ústředí v Praze“. Ustavující schůze tohoto ústředí se konala 8. října 1945. Účelem této instituce bylo vytvořit z řad světského duchovenstva pracovní sbor, který by sledoval všechny složky náboženského života a výsledky tohoto studia použít ke zdokonalení pastorace.¹⁹⁵ Z tohoto důvodu bylo ústředí členěno do sekce vzdělavatelské, pastorační a stavovské. Uvnitř sekcí pracovní činnost zajišťovala řada odborů a referátů. Josef Beran je jmenován místopředsedou Katolické akce¹⁹⁶ a po smrti preláta Dr. Stanovského se stává zástupcem pražského ordinaria při arcidiecézním svazu Katolické charity. Již za první republiky a hlavně před samým svým zatčením, usiloval o vybudování odboček svazu Charity

¹⁹² Václav VAŠKO, *Neumlčená*, I díl, Zvon, Praha 1990, s. 22.

¹⁹³ Tamtéž, s. 38- 39.

¹⁹⁴ *Kardinál Josef Beran*, Pastorační středisko sv. Vojtěcha, Praha 2000, s. 69.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 34.

¹⁹⁶ Katolická akce, laický apoštolát, včleňovala laiky do církevní služby jako katechety a podporovala jejich působení v kultuře a pastoraci.

ve všech farnostech, neboť věděl, „že jedině pomocí Charity možno zmírňovat sociální bídu, která spolu s bezbožectvím zaviňuje bídu mravní.“¹⁹⁷

Výchozí postavení českého katolicismu bylo po druhé světové válce podstatně lepší než v roce 1918, kdy církev vstupovala do svobody nového státu s komplexem viny za dřívější přílišnou propojenost vyšších církevních kruhů s habsburským trůnem.¹⁹⁸ V roce 1945 nenapadlo nikoho oddělovat katolickou církev od národa, naopak za svůj statečný postoj v dobách okupace si získala v národě velkou autoritu. Řada kněží a řeholníků se vracela z koncentračních táborů s aureolou národních hrdinů.¹⁹⁹

Mnozí z nich však putovali několik let nato znovu do vězení a internací, tentokrát komunistických a rektor kněžského semináře a pozdější pražský arcibiskup patřil mezi ně. Asi tehdy v roce 1945 vůbec netušil, že ho za necelé tři roky opět čeká 14 let pronásledování a internace. V době II. Vatikánského koncilu, po svém nuceném odchodu do Říma, měl v Assisi tiskovou konferenci. Uskutečnila se v rámci několikadenní konference křesťanského spolku „Pro Civitate Christiana“. Josef Beran měl nejdříve mši svatou v chrámu sv. Františka z Assisi. Tématem setkání bylo Martyrium církve svaté. Mimo jiné zde srovnával pronásledování za nacistů a v komunistickém Československu. Tehdy řekl: „Za své poslední internace, trvala 14 let, jsem nemusel snášet ani zdaleka tak tvrdé životní podmínky jako v nacistickém koncentračním táboře Dachau. Byl jsem úplně izolován od světa a jednou za čtyři měsíce jsem se mohl setkat s příbuznými. Byl jsem vězněm ve vlastní zemi. Komunisté nejsou proti církvi zatím tak brutální a hrubí, jako nacisté. Jejich způsob boje proti náboženství je však rafinovanější a nebezpečnější.“²⁰⁰

Josef Beran si po návratu z Dachau v roce 1945 nedopřál moc odpočinku. Dosud vysláblý byl často nucen k odpočinku a vydatnější stravě. Tělesných sil nabýval pomalu, zatímco duševní silou přímo oplýval a každý tušil, že tento malý dachovský vězeň je schopen velkých činů. Což velmi brzy dokázal, ale to je již zcela jiná kapitola jeho tak bouřlivého a zajímavého života.

¹⁹⁷ Marie LUŇÁČKOVÁ, *Velká mše*, Křesťanská akademie, Řím 1970, s. 188.

¹⁹⁸ Tato „propojenost“ se projevila snahou odtrhnout se nejen od Vídně, ale i Říma, což mělo za následek vznik Československé církve či stržení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí, např. Modus vivendi mezi ČSR a Vatikánem byl dohodnut až v roce 1928.

¹⁹⁹ Celkem bylo gestapem zatčeno a nacistickými věznicemi prošlo téměř 500 českých katolických kněží, z nichž zemřelo 76, od roku 1942 byli duchovní z celé Evropy soustředěni hlavně v KT Dachau.

²⁰⁰ Eva STARÁ, *Plzeňský rodák kardinál Josef Beran*, ZUČ, bakalářská práce, Plzeň 2002, s. 26.

ZÁVĚR

Nacistický režim hluboko zasáhl do života církve. V norimberském procesu s nacistickými válečnými zločinci podal důkaz o pronásledování církvi a křesťanů anglický prokurátor plk. Leopold Wheeler. V kapitole týkající se naší země uvedl, že za nacistické okupace bylo uvězněno 487 katolických kněží. Sedmdesát z nich bylo popraveno, umučeno nebo jinak zahynulo. Byly zakázány některé řehole, některé katolické spolky a některá katolická periodika. Také se církve dotklo uzavření některých církevních škol a zabavení nemalé části církevního majetku. Cenzura zasahovala do citací z Bible, kázání kněží bylo ostře sledováno a zakazovaly se zmínky o Husovi, Žižkovi a Masarykovi.

Okupace a válka zastihne Josefa Berana při plné práci v pražském kněžském semináři. Klidné období vědecké a pedagogické činnosti končí a začíná ta bouřlivá část jeho života. Začínají léta nacistické okupace. Rektor semináře projevuje své vlastenectví a nebojí se bojovat za své bohoslovce. Nakonec je zatčen a začíná jeho utrpení. Nejdříve je držen v ochranné vazbě, pak trpí v Malé pevnosti Terezín odkud je později transportován do koncentračního tábora Dachau. Zde velmi brzy závažně onemocní, ale pozná, co je přátelství a solidarita.

Josef Beran poznává utrpení a bolest. Vidí zde však i odpuštění a lásku. Pobyt v koncentračním táboře budoucího pražského arcibiskupa mění. Stává se z něho člověk činu, člověk, který je odhodlán bránit svou pravdu, víru a přesvědčení. Zároveň však také člověk, který umí odpouštět, je skromný, ale odvážný. Z Josefa Berana již nebude žádný teolog, ale neústupný představitel naší církve. Dachau ho připravilo na jeho postavení arcibiskupa, který musel bránit svou církev před komunisty. Teprve po zkušenostech za okupace se Josef Beran řídil heslem: „Jsem beran, mám to ve jménu.“

Okolní národy mají už několik blahorečených mučedníků z dob nacismu a komunismu, např. Slováci redemptoristu Dominika Metoděje Trčku, řeckokatolického biskupa basiliána Pavla Gojdiče, Ukrajinci řeckokatolického biskupa Theodora Romžu. Také církve v českých zemích přinesla velké svědectví víry. Vedle známých osobností - např. kardinála Josefa Berana, jehož beatifikační proces již probíhá, babických mučedníků či generální představené boromejek Vojtěchy Hassmandové - je celá řada dalších, jež podobně jako např. P. Josef Toufar v komunistických žalářích zemřely a jejichž jména nejsou ještě dostatečně známá. Proto se s úctou k jejich památce, pokusme o nápravu.

Otevření procesu blahorečení J. Berana v roce 1998 vzbuzuje zájem o tuto velkou osobnost dějin katolické církve navzdory tomu, že komunistický režim měl zájem na tom, aby památka

na něho upadla co nejdříve v zapomenutí. Iniciátorem beatifikačního procesu kard. Josefa Berana byla pražská Metropolitní kapitula u sv. Víta, Václava, Vojtěcha na zasedání konaném dne 22. prosince 1993. Postulátorem procesu byl navržen mons. Jaroslav Polc. Kardinál Miloslav Vlk, arcibiskup pražský, obdržel dne 14.2.1997 „nihil obstat“ od Kongregace pro svatořečení k započetí instrukční fáze arcidiecézního procesu, což se stalo 2. dubna 1998 v arcibiskupském paláci v Praze. Postupně byli vyslýcháni svědkové z řad duchovních, řeholních sester, laiků i členů rodiny kardinála Berana. Po smrti postulátora dne 15. ledna 2004 požádala kapitula o nihil obstat kardinála M.Vlka, pro nového postulátora-kanovníka ThDr. Jana Matějku dne 6. února 2004, čemuž bylo vyhověno. V současné době jsou všichni navržení svědkové vyslechnuti, nicméně se ještě objevilo několik svědků z ciziny, spoluvězňů z koncentračního tábora, o jejichž kanonickém výsledku se ještě jedná. Paralelně probíhají též překlady beatifikačních akt do italštiny.²⁰¹

Arcibiskup Beran, pro něhož jeho jméno bylo, jak sám říkal, předznamenáním jeho české paličatosti, byl postavou malý, ale duchem velký. Nesklonil se před žádnou tyranii, ať hnědou či rudou a zůstal vždy věrný svému svědomí. Jako hlava biskupského sboru v druhé polovině čtyřicátých let, v nejožehavějších okamžicích dějin katolické církve v této zemi, přehodil výhybky na správný směr. Jednotlivci mohli pak sice uhýbat, ale církev jako taková šla cestou, kterou vyšlapal on.

Josef Beran, arcibiskup pražský a kardinál katolické církve, umírá 17. května roku 1969 ve Vatikánu. Československo odmítá jeho ostatky pohřbit v katedrále sv. Víta v Praze. Papež Pavel VI. nechává slavnostně pohřbit kardinála Josefa Berana do krypty římské baziliky sv. Petra, v místě odpočinku papežů. Rakev je uložena v prostém bílém sarkofágu bez jakékoliv dekorace. Zdobí jej pouze kříž a jméno „JOSEPH CARD. BERAN“. Na bílé zdi za sarkofágem je freska zobrazující Madonu a výjevy ze Skutků. Nechal ji tam umístit v roce 1988 papež Jan Pavel II. Uctil tak památku svého přítele a spolubojovníka proti nacismu a komunismu. Stalo se tak k 100. výročí jeho narození. Toto gesto zdůrazňuje, co Josef Beran pro svůj národ a církev vykonal a vytrpěl.

²⁰¹ ThDr.J.Svoboda JCDr. soudní vikář, icspraha@volny.cz.

ŽIVOTNÍ DATA JOSEFA BERANA

29. 12. 1888 – narozen v Plzni, prvorozený syn ředitele Josefa Berana a Marie Lidnauerové
31. 10. 1907 – po gymnáziu vstupuje do kněžského semináře v Římě
10. 6. 1911 – kněžské svěcení v Římě
- 1912 – doktorátem teologie završil studia v Římě, návrat do vlasti, kaplan v Chýši
1. 1. 1914 – kaplanem v Praze na Proseku
1. 9. 1914 – kaplanem v Michli a v Útulku sv. Josefa pro hluchoněmé v Krči
1. 1. 1917 – profesor náboženství a pedagogiky, ředitel Učitelského ústavu Svaté Anny
23. 3. 1929 – asistent pastorálky na Teologické fakultě v Praze
- 1932 – rektor Arcibiskupského semináře v Praze
1. 10. 1934 – profesorem pastorálky na Teologické fakultě v Praze
6. 6. 1942 – zatčen gestapem, vězněn na Pankráci, poté v Terezíně a později v Dachau
26. 5. 1945 – návrat do Prahy, rektor Arcibiskupského semináře
4. 11. 1946 – jmenován arcibiskupem pražským
11. 11. 1946 – ujímá se biskupského úřadu
8. 12. 1946 – biskupské svěcení
- 1947 – svatovojtěšské oslavy
18. 6. 1949 – slavné kázání ve strahovském kostele
19. 6. 1949 – slavnost Božího těla zmařená StB, internace v Arcibiskupském paláci
7. 3. 1950 – převezen do Roželova u Rožmitálu
24. 3. 1950 – převezen do Růžodolu u Liberce
17. 4. 1953 – převezen do Myštěvsi u Bydžova
20. 12. 1957 – převezen do Paběnic u Čáslavi
4. 10. 1963 – udělení milosti, převezen do Mukařova u Říčan, internace na svobodě
2. 5. 1964 – převezen do Radvanova u Mladé Vožice
25. 1. 1965 – jmenován kardinálem
17. 2. 1965 – jako nežádoucí osoba je propuštěn k vycestování do Říma
25. 2. 1965 – Pavel VI. mu slavnostně předává kardinálský klobouk, 2. Vatikánský koncil,
17. 5. 1969 – umírá v Římě ve věku 81 let, s mimořádnými poctami pohřben ve vatikánské kryptě v blízkosti hrobu sv. Petra.

MODLITBA K J. BERANOVI

Dobrotivý Bože, Tys vyvolil svého služebníka Josefa kardinála Berana, arcibiskupa pražského, aby šel po stopách Tvého Syna a v dobách pronásledování byl oporou církve v naší vlasti. Našel-li jsi zalíbení v jeho životě a obětech, veď nás, prosíme, svým svatým Duchem, abychom se dovedli modlit jako on, abychom dovedli spojovat své bolesti a utrpení s obětí Tvého Syna na kříži a abychom nikdy neztráceli naději a důvěru v Tvou láskyplnou prozřetelnost. V této naději a v důvěře, že sám Tvůj Duch povede naši modlitbu „vzdechy, které jsou ve shodě s Tvou svatou vůlí“ (srv. Řím 8,26-27), Ti nyní předkládáme tuto záležitost (vyjádříme ji svými slovy). Svěřujeme ji do přímlov kardinála Berana s prosbou, abys jejím vyslyšením oslavil i našeho pastýře, který během svého života pomáhal a těšil všechny, kdo se k němu obraceli. Odvažujeme se prosit i za věci, které jsou lidským silám nedosažitelné, protože sama církev nás k tomu povzbuzuje, když prohlašuje za blahoslavené a svaté ty, na jejichž přímlovu se udály zázraky. Prosíme o to ve jménu našeho Pána Ježíše Krista, který s Tebou a Duchem svatým žije a kraluje na věky věků. Amen.

Případná vyslyšení sdělte, prosím, na adresu:

Postulátor procesu blahořečení kardinála J. Berana

Interdiecézní tribunál Hradčanské náměstí 56/ 16

119 02 PRAHA – HRADČANY

/S církevním schválením pražského ordinariátu Č. j. 4178/98/

PŘEHLED UDÁLOSTÍ

1939

- 15. března – německá vojska vstupují na území tzv. druhé republiky.
- 16. března – vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava.
- 7. května – přenesení ostatků K. H. Máchy.
- 12. května - smuteční slavnost na Vyšehradě k 55. výročí úmrtí Bedřicha Smetany.
- 13. srpna – národní pouť ke sv. Vavřinci na Domažlicku.
- 31. srpna – Josef Beran předává sboru Teologické fakulty návrh na své jmenování řádným profesorem.
 - 1. září – přepadení Polska Německem a začátek 2. světové války.
 - 5. září – návrh Josefa Berana na jmenování profesorem přijat, ale jmenování odloženo.
 - 30. září – tramvajový bojkot.
 - 28. říjen – národní demonstrace k 20. výročí vzniku republiky, zraněn student J. Opletal.
 - 15. listopadu – pohřeb Jana Opletala.
 - 17. listopadu – akce „Sonderaktion Prag vom 17. November“, zavření českých vysokých škol.

1940

- duben – červen – blesková válka na severu a západě Evropy.
- 26. listopadu – zastavení a zrušení některých katolických periodik.
- 9. prosince – zrušení některých náboženských svátků.

1941

- duben – červen – balkánské tažení německých vojsk.
- 21. dubna – smrt kardinála pražského arcibiskupa Kašpara, Josef Beran řečníkem na jeho pohřbu.
- 22. června – přepadení SSSR Německem.
- 28. září – do Prahy přijíždí Heydrich, vyjimečný stav v Protektorátu Čechy a Morava.

1942

- 27. května – atentát na R. Hendricha, heydrichiáda.
- 4. června – R. Heydrich umírá na následky atentátu.
- 6. června – Josef Beran slouží zakázanou mši svatou, zatčení a uvěznění na Pankráci.
- 1. července – transport do Malé pevnosti v Terezíně.
- 1. září – transport do koncentračního tábora Dachau.
- 4. září – příjezd do KT Dachau.

1943

25. ledna – KT Dachau v karanténě z důvodů epidemie břišního tyfu, Josef Beran také onemocněl.
19. února – zdravotní stav Josefa Berana se zlepšil.
- únor – porážka německých vojsk u Stalingradu, obrat ve válce.
16. března – čeští kněží, včetně Josefa Berana, mají přístup do táborové kaple.
- 4 – 5. července – oslavy sv. Konstantina a Metoděje, české promluvy při bohoslužbách, Josef Beran celebruje.

1944

14. března – Josef Beran vyhozen z pisárny KT Dachau, následky Lenzovy aféry.
9. července – Josef Beran celebruje latinskou mši svatou s českou promluvou.
28. září – Josef Beran má slavnostní kázání při mši svaté k svátku sv. Václava.
24. prosince – Česká mše vánoční, přístup na mši mají i čeští vězni – laici.

1945

22. února – na epidemii skvrnitého tyfu umírá přítel Josefa Berana P. Henkes.
26. dubna – začátek evakuace KT Dachau.
28. dubna – evakuace přerušena, v táboře zůstalo 30 tisíc lidí.
29. dubna – osvobození KT Dachau Američany.
5. května – povstání v Praze.
7. května – kapitulace Německa.
8. května – duchovní v táboře slouží slavné Te Deum za skončení války.
26. května – Beranův návrat do semináře v Dolních Břežanech.
1. června – obnovení české teologické fakulty, otevření „válečného semestru“.
2. června – Josef Beran se podepisuje pod společný Manifest českého duchovenstva.
20. června – Josef Beran je uznán řádným profesorem pastýřského bohosloví.
29. srpna – zřízení Arcidiecézního pastoračního ústředí v Praze, Josef Beran jmenován místopředsedou Katolické akce.

PŘEHLED POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

AACP	Acta Archiepiscopalis Curie Pragensia
APA	Arcibiskupství pražské
APÚ	Arcidiecézní pastorační ústředí
atd	a tak dále
bl	blahoslavená
CDK	Centrum pro studium demokracie a kultury
č	číslo
ČSR	Československá republika
dr	doktor
gestapo	Geheime Staatpolizei
JUDr	doktor práv
KA	katolická akce
KT	koncentrační tábor
KSČ	Komunistická strana Československa
mons	Monsignore
MUDr	doktor medicíny
MV	Ministerstvo vnitra
nakl	nakladatelství
např	například
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
OP	Ordo praedicatorum / dominikáni/
P	pater
par	paragraf
plk	plukovník
RSHA	Reichssicherheitshauptamt / hlavní říšský bezpečnostní úřad/
roč	ročník
roz	rozené
SA	Sturmabteilung / úderné oddíly/
SB	Sonderbehandlung / zvláštní zacházení, poprava bez soudu/
SD	Sicherheitsdienst / bezpečnostní služba/
SdP	Sudetoněmecká strana
SJ	Societa Jesu / jezuité, Tovaryšstvo Ježíšovo/
SOA	Státní oblastní archiv
SS	Schutztafel / ochranné oddíly/
SS- man	vojín, řadový příslušník SS

SS- untersturmführer	podporučík SS
SS- obersturmbannführer	podplukovník SS
SS- obergruppenführer	generál zbraní SS
SS- reichsführer	maršál zbraní SS
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
SÚA	Státní ústřední archiv
TF UK	Teologická fakulta Univerzity Karlovy
ThDr	doktor teologie
tzv	takzvaně
ÚKA	Ústředí katolické akce
UK	Univerzita Karlova
ÚŘP	Úřad říšského protektora
ÚVOD	Ústřední výbor odboje
ZUČ	Západočeská univerzita v Plzni

PŘEHLED PRAMENŮ A POUŽITÉ LITERATURY

Prameny archívní

- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-1-4, 84
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-2-2, 32
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-3-1, 54
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-2-3, 24
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-3-3, 35
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-5-1, 85
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-5-1, 82
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-5-4, 31
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-5-4, 57
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-6-4, 23
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-6-7, 1
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-7-3, 39
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-6-3, 62
- SÚA Praha, APA- ordinarium, pozůstalost Kašpar, 517-6-6, 9
- SOA Plzeň, osobní fond Josefa Berana v Plasích, ročenka SOA, 89
- SOA Plzeň, osobní fond Josefa Berana v Plasích, ročenka SOA, 90
- Archiv MV, fond retribučního soudu, výpověď F. Keisewetera, 119 579/46/StB/3a, 137, 42
- Archiv MV, fond retribučního soudu, výpověď F. Keisewetera, 119579/46/StB/3a, 137, 23-68
- Archiv MV, pamětní list v trestní věci JUDr. Ohmanna, 166/1966-K, 22
- APA, Catalogus Cleri archidioeceseos pragensia, A.D. MCMXLII, s.30.
- APA, Handbuch des erzbistums Prag für das Jahr 1945, s. 8.
- Dachavské noviny, 30. dubna 1945, č. 1, s. 1.
- Epocha, roč. 2007, č. 20, s. 15.
- Forum, časopis UK, 1999, roč. V, č. 6.
- Hospodářské noviny, 2004, č. 20, s. 24.
- Katolický týdeník, 15. května 1997, č. 20.
- Katolický týdeník- Perspektivy, 2003, č. 12.
- Lidová demokracie, 14. listopadu 1946.
- Lidové noviny, 8. prosince 2000, s. 24.
- Lidové noviny, 8. února 1946.
- Lidové noviny, 15. května 1999, s. 22.

Nedělní lidové listy, 20. února 1938, roč. XVIII, č. 42, s. 1-2.

O nás- pro nás, časopis OP Plzeň, březen 1999, s. 1.

Pondělní listy, 12. září 1938, roč. V, č. 34.

Rozsévač, 10. listopadu 1946.

Svobodné noviny, 18. září 1946.

Prameny tištěné

AACP- 1941, s. 149.

AACP- 1941, s. 108.

Archiv Vyšehradské kapituly, život a vzpomínky kanovníka Svatopluka Lába.

Archiv Vyšehradské kapituly, archivní materiály kanovníka Josefa Beneše.

Osobní fond Drahuše Brabcové – Kavinové.

Dějepis XVI, sborník dokumentů, Plzeň, Pedagogická fakulta 1995.

Josef Beran, plzeňský rodák, jeho život a dílo, bakalářská práce, Plzeň, ZUČ 2005.

Kardinál Josef Beran, sborník dokumentů, Praha, Pastorační středisko sv. Vojtěcha 2000.

Plzeňský rodák kardinál Josef Beran, bakalářská práce, Plzeň, ZUČ 2002.

Internetové stránky : www.dolnibrezany.cz

www.ars.cuni.cz

icspraha@volny.cz

www.obecsudomerice

<http://ktf.cuni.cz/>

www.holocaust.cz

Literatura

Halas Xaver František, *Fenomén Vatikán*, Brno, CDK 2004

Hoffmann Bedřich, *A kdo Vás zabije*, Přerov, Společenské podniky 1946

Kuklík Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha, Themis 1996

Luňáčková Marie, *Velká mše*, Řím, Křesťanská akademie 1970

Malý Karel, *Dějiny českého a slovenského práva do roku 1945*, Praha, Linde 1992

Novák Václav, *Malá pevnost Terezín*, Praha, Naše vojsko 1988

Vaško Václav, *Neumlčená*, I. díl, Praha, Zvon 1990

Zámečník Stanislav, *To bylo Dachau*, Praha-Litomyšl, Paseka 2003

OBSAH

Úvod	3
1. Předválečné období	7
1. 1 Církevně politický vývoj v ČSR	7
1. 2 Rektor Arcibiskupského semináře	11
2. Válečné období	19
2. 1 Josef Beran vlastencem	19
2. 2 Listopadové události roku 1939	23
2. 3 Pod dohledem gestapa	26
2. 4 Heydrichiáda a zatčení	30
2. 5 Terezín	35
2. 6 Koncentrační tábor Dachau	38
2. 7 Nový život	44
2. 8 Epidemie břišního tyfu	49
2. 9 Lenzova aféra	54
2. 10 Náboženský život v táboře a čeští kněží.....	59
3. Osvobození	63
3. 1 Poslední dny koncentračního tábora Dachau	63
3. 2 Osvobození tábora	68
3. 3 Návrat do vlasti	72
Závěr	75
Životní data Josefa Berana	77
Modlitba k Josefu Beranovi	78
Přehled událostí	79
Přehled použitých symbolů a zkratk	81
Přehled pramenů a použité literatury	83
Obsah	87

anotace

Joseph Beran in years 1939 – 1945

This diploma thesis describes one famous and important personality of the Czech Catholic Church – the Prague's archbishop Josef Beran. It summarizes the details of his life during the Second World War in years from 1939 to 1945. Josef Beran was as a Czech patriot, a victim of a prosecution, which followed a successful assassination of Reinhard Heydrich, Reichsprotektor of Bohemia and Moravia, in 1942. He was arrested and deported to the Nazi concentration camp Dachau. This thesis follows not only his life story, but also a development of his personality and his views of important historical events of that period.

klíčové pojmy

- Josef Beran
- Faculty of Theology
- Protectorate of Bohemia and Moravia
- The Nazi concentration camp Terezin
- The Nazi concentration camp Dachau